

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	12
Bakgrund.....	12
Syfte och frågeställningar.....	15
Disposition.....	16
2. METODOLOGISKA OCH TEORETISKA GRUNDRESONEMANG.....	17
En litteratur- och forskningsöversikt.....	17
Relevanta begrepp.....	17
Socialt arbete.....	18
Etniska minoritetsungdomar.....	19
Etnicitet och dess kulturella uttryck.....	21
Forskning om texter och språk: en diskursiv ansats.....	26
Diskursbegreppet.....	27
3. SVENSK INVANDRARPOLITIK OCH KULTURFRÅGAN.....	30
Internationell migration och svensk invandringspolitik.....	31
Etableringen av en invandrapolitik: Perioden fram till mitten av 1970- talet.....	32
Jämlikhet, valfrihet och samverkan: från mitten av 1970-talet till mitten av 1980-talet.....	34
Residualism och differens: Perioden från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet.....	35
Mångfald, kulturkritik och neo-assimilationism: Perioden från mitten av 1990-talet till mitten av 2000-talet.....	37
4. MELLAN ASSIMILATIONISM OCH ERKÄNNANDE AV KULTURELLA SKILLNADER: Perioden fram till mitten av 1970-talet	39
Mods, punkare och förortskids: Gamla ungdomsproblem i ny skepnad.....	39
Är ”dom” mer kriminella än ”oss”?.....	41
Nationalkaraktärer och etableringen av ”andragenerationsproblemet”.....	42
Från likabehandling till riktade insatser.....	44
Riktad verksamhet för finska ungdomar.....	45
Det kulturella avståndets logik.....	45
Kulturskillnader skapar mentala problem.....	47

5. ORON ÖVER FÖRSVENSKNINGEN: Perioden från mitten av 1970-talet till mitten av 1980-talet	49
Sociala problem eller invandrarproblem	49
En förlorad generation	51
Att vara invandrare och kulturkompetent.....	56
Invandrarkunskap.....	59
Familjepedagogerna	61
Jämlika men olika: kultur på agendan.....	62
6. SÖKANDET EFTER SKILLNADER: Perioden från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet	68
Överrepresentationen i fokus	68
Kulturell konflikt, invandringskris eller socioekonomisk utsatthet	71
Inga vetenskapliga belägg för ”andragenerationsproblemet”	71
Flyktingkapets påfrestningar.....	73
Socioekonomiska frågor markeras: Att inte överbetona det invandrar- eller kulturspecifika	74
Tesen om diskriminering	75
Socialtjänstens blinda fläck: Invandrarproblematiken	76
Från ”invandrarproblem” till ”kulturkonflikter”.....	79
Från kultur till erfarenhet-Flyktingars trauma och kris.....	82
Kulturen och dess förklaringsvärde	83
Flerfaktoriella men onyanserade orsaksförklaringar	87
Från assistans till differens	87
7. KULTURBAGAGE OCH KULTURKRITIK: Perioden 1996 och framåt.....	89
Den tickande bomben, värstingdebatten och det perfekta offret	91
Sociala faktorer- ej kulturella	95
”Låt oss tala om flickor!”	98
Invandrarfamilj; trauma, kris och tradition.....	100
Kulturkonflikter, identitetskriser och normöverträdelser	101
Kulturkonflikt-perspektiv under kritisk granskning	105
Socialtjänstens arbete med etniska minoritetsungdomar: en rad misslyckanden.....	109
Socialtjänstens arbete med hedersproblematik	112
Från kulturkompetens till etniskt sensitivt socialt arbete	118
Kulturkompetens-ett ifrågasatt fenomen.....	122
En ny kreativ socialpolitik med avstamp i ungdomskulturer i förorten	126
Kultur i social belysning: definitioner skiftar men dess existensmodus består	127
Från etnisk minoritet till socialt problem-när etnicitet blir patologiskt	128
Mot ett kontextuellt kulturbegrepp.....	133
Från invandrarkunskap till etnisk sensitivitet	136

8. KULTURBEGREPPET; REFLEXIONER OM BEGRÄNSNINGAR OCH UTMANINGAR.....	139
Summering.....	139
Kulturanalysen bör utvecklas.....	144
Från flerfaktoriella förklaringar till intersektionalitet	146
Etnicitet, ungdom och Socialtjänst: ett eftersatt forskningsfält	148
Referenser	150
Tidskrifts- och tidningsartiklar	161

Förord

Även förordet har sin givna mall. Det är under denna rubrik som det något mer personliga får knyta an till det åstadkomna. Mina fantasier går i riktning mot att kanske något ursäktas att texten inte riktigt blev som det var tänkt från början, kanske kan jag ge läsaren en hint om att det med andra förutsättningar hade blivit bättre. Nej, ingen "riktig" forskare talar på det sättet. Jag är helt igenom ansvarig för min text, det finns val att göra. Man gör de val man gör. Sanningen ligger väl någonstans mitt emellan dessa påståenden. Hur som helst har denna licentiatavhandling tagit mig många, många år att skriva. Många fler år än jag hade tänkt mig när jag påbörjade min forskarutbildning. Men så blir också livet, allt som oftast, någonting annat än man hade tänkt sig. Det finns två anledningar till att jag inte alls störs över detta faktum och de heter Disa och Ivan. Dessa två små människor kom att bli mina barn. Jag kom att bli deras mamma. Jag kommer här inte att skriva att jag var frånvarande under denna tid eller att jag glädjer mig åt att ni påminde mig om att det fanns en annan värld utanför avhandlingsskrivandet eller någonting i den stilen. Jag fanns tillräckligt mycket hos er, i er verklighet. I matkladdiga pussar, föräldralösa pinnar och jämtländska dunderklumpar. Det är väl delvis därför som denna licentiatavhandling tog så lång tid att skriva. Och om detta är bra eller dåligt för min forskarkarriär det vet jag inte. Det får tiden utvisa.

Med detta skrivet vill jag lyfta fram att jag därutöver är oerhört tacksam över att jag av Tapio Salonen antogs till forskarutbildningen i socialt arbete vid Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö Universitet år 2003. Detta är det klart bästa som har hänt mig i mitt yrkesliv. Även jag har nu hittat min plats. Stort tack för det Tapio, som dessutom är en stor inspiratör. Att skriva en avhandling är i allra högsta grad en kollektiv aktivitet. Jag hade förmånen att, i början av mitt skrivande, göra det i en trevlig och kreativ doktorandmiljö. Tack alla doktorandkollegor, och andra medarbetare med för den delen, för givande samtal, pratstunder på tågresa och en å annan öl på stan. Flera personer har också läst och kommenterat min text under årens lopp och i olika sammanhang. Under forskarutbildningen, med förhoppning om att jag inte glömmer någon i sammanhanget, var det Uffe Enokson och Michael Lorenzen. Tack ska ni ha för att ni, vid olika seminarier, tog er an min text med stort allvar och gav mycket kloka och värdefulla synpunkter. Har jag glömt någon så ber jag om överseende (det är ju så längesen...). Jag vill i detta sammanhang också tacka mina vänner Marta Lindeberg för noggrann korrekturläsning och Lena Sawyer som vid olika tillfällen läst och gett värdefulla kommentarer på delar av texten. Mycken tack också till Kerstin Johansson som under slutfasen av mitt skrivande tog sig an texten. Tack för dina mycket konstruktiva och välstrukturerade ändringsförslag. Tack också till Andreas Åhslund, mina barns pappa, som i de flesta lägen finns till hands när mamma får en släng av panik

och "måste jobba med datorn". Och till slut, ska jag naturligtvis tacka mina två handledare Iver Hornemann-Möller och Aleksandra Ålund för att ni oförtrutet har läst och kommenterat. Vi har kanske inte alltid haft det mest smidiga samarbetet, men det tror jag heller inte är möjligt i en kreativ forskningsprocess. Jag kan väl också lite ödmjukt erkänna så här när allt är färdigt att jag i vissa fall borde ha följt era råd. Men gjort är gjort och det blev som det blev. Nu släpps ännu en text ut på grönbete!

Abstract

The aim of this thesis is to present, describe, and analyze scientific and official Swedish discourses that deal with social work with ethnic minority youth. The empirical analysis is built on an analysis of different texts such as scientific articles, public reports, teaching materials from 1960-2005 about social work with ethnic minority youth and describes the development of different perspectives on ethnicity and culture that have dominated social work debates. A very common and popular discourse both in research and in official contexts is that social problems are explained by cultural background when it comes to ethnic minority youth whereas the same problem among young people with “Swedish” background is explained by social or psychological aspects. This is an analytical framework that has been dominant in social work discourse from the 1960s forward, yet which is seldom explored and problematized in empirical studies. One of the main findings/arguments is that culture is an important key term used in both “constructing”, explaining, and solving social problems in relation to ethnic minority youth. The most dominant theoretical approach in discussions of ethnic minority youth’s identity formations is a culturalist perspective often referred to as “the second generation problem”. This is a perspective that is built on an essential and static understanding of culture and a theoretical approach I call *the cultural distance logic*. Another finding in the material analyzed is that different questions are focused on and explained differently during different time periods. Further, this also means that methods and suggestions with how to develop social work with people with minority background, has also changed during the time period studied.

The texts analyzed are contextualized in relation to debates and politics over immigration. For example, in the early 1960 an evolutionary understanding of culture dominated (with Swedish culture as modern and desired) and assimilation was proposed as an ideal. Whereas during the 1970s a more multiculturalists and in many ways more egalitarian understanding of culture dominated and social workers focused on ways to help children with ethnic minority background keep contact with their culture of origin. One of the outcomes of this perspective in the texts analyzed is that people/youth with ethnic minority background were now described as a *representation of a nation* and the method of ‘cultural competence’ was equated with solely having an ethnic minority background. Later on, in the 1980s- 1990s culture again becomes something problematic and connected to lack of adaption. During this time we can see how social problems are understood within the framework of there being ‘big differences’ between “Swedes” and “immigrants”, and that these factors are central in explaining social problems.

In the 1990s the relevance of culture has been questioned and a big theoretical controversy can in recent years be seen in how to discuss ethnic minority youth and social work. Are social problems to be explained by culture only or is

it the structures in society, such as socio-economic inequalities and discrimination? These debates are “old” but now crystallized in the discussion of honor related violence. This is a discussion that places the immigrant family in problematic light and they are portrayed sometimes as a salvation and sometimes the destroyer of the possibility for young people with ethnic minority background to become “real Swedes”.

Keywords: young people with ethnic minority background, social work, culture, ethnicity, discrimination.

Sammanfattning

Syftet med denna licentiatavhandling är att presentera, beskriva och kritiskt granska den offentliga och vetenskapliga diskursen som behandlar socialt arbete i förhållande till etniska minoritetsungdomar.¹ Det sociala arbetet med invandrare och etniska minoriteter har visat sig innehålla specifika problem och dilemman som under en lång rad av år lyfts fram i den allmänna debatten. De dilemman som har pekats ut tenderar att tydliggöras just i arbetet med ungdomar då de inte sällan beskrivs befinna sig i en position ”mitt emellan två kulturer”. Mera specifikt undersöker jag i denna studie hur skilda perspektiv på kultur och etnicitet behandlas i olika texter med relevans för det sociala arbetets teori och praktik. Genom en litteraturoversikt för perioden 1960-2005 skildras utvecklingen av olika perspektiv på etnicitet och kultur som har dominerat debatten inom det sociala arbetet. Förändrade synsätt gällande framförallt synen på den kulturella och etniska bakgrundens förklaringsvärde i frågor om orsaken till sociala problem och det sociala arbetets metoder sätts i relation till den invandrarpolitiska retoriken i en svensk och historisk kontext. Kunskap om sociala problem är både könad, etnifierad, rasifierad och klassbunden, alltid historiskt och kulturellt färdad. Studien visar hur bilden av etniska minoritetsungdomar framställs genom stereotyper som kriminella unga män, hedersförtryckta flickor och traditionella och kulturbundna föräldrar. Bilder som formas genom en hård sammanflätning av politiska, vetenskapliga och massmediala diskurser. Framställningen visar både på genomgående teman och också frågor som ständigt upprepas men även skiftande fokuseringar och diskursiva förskjutningar.

En av de största anledningarna till att unga personer blir omhändertagna av socialtjänsten och föremål för den sociala barnvården är brottslighet. Olika ungdomsgrupper har genom tiderna varit föremål för hätska debatter om ökande brottslighet. Problem av den art som tidigare under en hundraårsperiod har fått gestalt i unga män från arbetarklassen och landsbygden. Under 1960-talet uppmärksammas en överrepresentation av unga med utländsk bakgrund i brottslighet. Talet om kulturella konflikter är under 1960-talet naturliggjort i en common sense om att kulturer ligger på olika avstånd från oss, ett evolutionärt kulturbegrepp är framförallt verksamt. Dessa kulturella konflikter leder med en psykologisk tankekarta till en splittrad identitet och sociala handikapp. Det är också i denna anda som ”andragenerationsproblemet” formuleras. Under ett assimilationistiskt och universalistiskt 1960-tal är det bästa medlet i kampen om invandrades anpassning att tillgodose invandrades behov av information om det svenska samhället och kunskaper i det svenska språket. Den kompetens som därför efterfrågas bland personal som arbetar med invandrade personer är där-

---

¹ I det empiriska materialet ingår forskning, offentliga utredningar och utbildningsmaterial. En avgränsning är kunskap producerad fram till år 2005. Se vidare kap. ”Metodologiska och teoretiska grundresonemang”

för att behärska olika invandrarspråk. Problemen med bristande integration förläggs vid denna tid till stor del på de invandrade själva, de har inte i tillräcklig grad tagit till sig informationen. Det råder fortfarande en tro på att invandraren med rätt utbildning och varsamhet kan ledas in i svenskhet (Peralta, 2005).

I ett alltmer vänsterorienterat och ”invandrarvänligt” 1970-tal söks orsaker till problemen alltmer i det svenska samhällets struktur. Frågorna skiftar fokus. Nu talas om att invandrare lever under socioekonomiskt svårare förhållanden än svenskar. Allt oftare uppmärksammas att invandrare står utanför det svenska samhället och den svenska assimilationistiska attityden börjar ifrågasättas. Kanske är det lättare att bli svensk om man inte påtvingas denna svenskhet? Under ett kulturpluralistiskt 1970 och -80-tal framstår en annorlunda kultur alltmer som någonting intressant. Kritik som riktas mot det sociala arbetet handlar allt mer om att invandrabarn och -ungdomar berövas en möjlighet att behålla kontakten med sitt kulturella ursprung. Den nya politiken med jämlikhet, valfrihet och samverkan uppfattades också som ett brott mot den svenska assimilationistiska attityden. Lösningen blir under 1970-talet att se till att det sociala arbetet representeras av tjänstemän med ”rätt kulturell bakgrund”. Kultur laddas alltmer med ett positivt innehåll och har därefter i det sociala arbetets kontext framställts som lösningen på problem förknippade med människor med etnisk minoritetsbakgrund. Kultur handlar i 1970-talets sociala arbete främst om representation. Forskare ifrågasätter visserligen en förenklad koppling mellan att ha invandrabakgrund och att vara kulturkompetent. Denna kunskap som i ett inledningsskede främst benämns ”invandrarkunskap” formuleras i ett antagande om avgränsade kunskaper om människor som har invandrat från andra länder till Sverige. Att vara invandrare blir inom denna diskurs någonting som har en början och ett slut. Detta är dock en process som tar sin början långt innan och avslutas långt efter den egentliga flytten.

I början på 1980-talet fick frågan om invandrades andel i brottslighet stor massmedial spridning i Sverige. Det är också först i början av 1980-talet som etniska minoritetsungdomars överrepresentation i den sociala barnvården på allvar börjar diskuteras. I relation till det sociala arbetet blir under 1980-talet utländsk bakgrund alltmer intressant som variabel i identifieringen av vilka grupper som i högre grad än andra riskerar att drabbas av sociala problem. Fram till 1990-talets början utgör kategorin ”invandrarungdomar” framförallt unga med finsk bakgrund. En förskjutning sker sedan gradvis i riktning mot ungdomar med bakgrund i länder som ingår i föreställningar om ett allt längre kulturellt avstånd. Invandrabakgrund framstår alltmer som en intressant variabel att undersöka i skilda sammanhang. Problemformuleringarna är förvånansvärt lika men de utpekade grupperna skiftar alltså parallellt med föreställningen om det kulturella avståndet. Ett fenomen som jag i avhandlingen benämner *det kulturella avståndets logik*. Under 1980-talet påpekar forskare och debattörer att det inte finns några vetenskapliga belägg för att det skulle medföra några särskilda problem att tillhöra den andra generationens invandrare. En livlig debatt

börjar också föras om de svårigheter som annorlunda kulturer kan skapa i mötet mellan socialarbetare och klient och detta gäller i hög grad i barn och ungdomsärenden. Under 1980-talet gäller det för socialarbetare att skaffa sig en alltmer detaljerad kulturkompetens. Kulturkompetens formeras här till ett specifikt kunskapsområde. Kulturkompetens handlar inte längre om en envägs-kommunikation utan om ett utbyte och lärande mellan två kulturer. En kultursyn, som åtminstone på ytan, blir alltmer relativistisk, betonar det ömsesidiga kulturutbytet mellan klient och tjänsteman. Ett begrepp som "invandrarkunskap" kritiseras för att vara faktainriktat och överges till förmån för det mer emotiva "interkulturell kommunikation" bland andra. Kultur handlar dock i många fall även fortsättningsvis om representation. Under 1980- och 1990-talen förvandlas invandraren till en kulturvarelse i den kunskap som framförallt benämns "kulturkompetens. Med denna diskurs blir invandrarens annorlunda-het återigen mera en egenskap med ett ännu mer diffus början och slut. Det blir snarast någonting medfött, som följer med vid migration och som i det nya landet påverkar stora delar av livet.

Under 1990-talet blir ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund föremål för en hätsk debatt, framförallt i frågan om unga män och brottslighet. I mitten på 1990-talet uppmärksammas osynliggörandet av flickor med etnisk minoritetsbakgrund. Invandrarflickor kom att bli "det perfekta offret" (Darvishpour, 2008). Under 1990-talet får kulturella och strukturella förklaringar ett gemensamt utrymme i diskussioner om etniska minoritetsungdomars sociala problem. I en alltmer *polariserad förklaringsmodell* framlever dessa två spår sida vid sida som två av varandra starkt beroende storheter. Under denna tid uppmärksammas också allt oftare invandrarfamiljen som källa till att barn och unga med invandrarbakgrund drabbas av sociala problem. Invandrarfamiljen framstår dock både som orsak till och lösningen på sociala problem. En *familjerelationsparadox* innebär att invandrarfamiljer i många sammanhang anses ha ett fastare grepp om sina barn och i enlighet med detta antagande bör de också oftare finnas i lösningen av problemen. Men detta fastare grepp är också föremål för hätska angrepp då det även utgör ett stort hot mot etniska minoritetsungdomars frigörelse (och möjlighet att bli riktiga svenskar). Familjen är så att säga både räddaren och förstöraren i kampen om etniska minoritetsungdomar och deras möjlighet till "en lyckad integration". Kultur blir alltmer återigen ett problem. Reaktionen på detta blir så småningom ett ökat ifrågasättande av att invandrarbakgrund skulle vara en värdefull variabel att ta hänsyn till. Under det tidiga 2000-talet är snarare klass den variabel som får genomslag i skilda undersökningar. Lundström & Sallnäs (2003) ställer den retoriska frågan om "den sociala barnavärden bidragit till att klass döljs när barnavårdsfrågan betraktas utifrån en etnisk dimension?" (s. 208). Under det tidiga 2000-talet kommer också bristen på vetenskapligt förankrade belägg ikapp något som uppenbart endast utgjort en åsikt nämligen att särskilt riktade insatser eller en specifik kulturkompetens skulle gynna utvecklingen för etniska minoritetsungdomar med sociala problem. Det råder också mycket delade meningar om hur det sociala arbetet

idag bedrivs med hänvisning just till kultur. Vissa forskare menar att det svenska sociala arbetet är universalistiskt och inte alls tar hänsyn till den kulturella bakgrunden hos klienter. Andra forskare menar att det är kulturaliseringen av sociala problem som är det stora felet i socialtjänstens arbete. Allt oftare kritiserar nu ett statiskt och endimensionellt kulturbegrepp till förmån för ett mer kontextuellt.

1. INLEDNING

BAKGRUND

Det råder idag inga tvivel om att etniska minoritetsungdomar, i synnerhet de som har sitt ursprung i länder utanför västvärlden, på flera sätt har missgynnats i det svenska välfärdssamhället. Dessa ungdomar drabbades exempelvis särskilt hårt av arbetslöshet under 1990-talets krisår. Ungdomar med annan etnisk bakgrund än svensk är också överrepresenterade i brottsstatistiken och socialtjänstens institutionsvård. Detta är "fakta" som statistiken kan påvisa. Samtidigt reses frågor om vilka bakgrundsfaktorer som egentligen är relevanta. Statistik skapar också vår förståelse av omvärlden, "sanningar" konstrueras genom de statistiska kategoriseringar som används. Invandring och frågor om social integration har i det offentliga samtalet i Sverige kommit att präglas av en problemorientering som flera debattörer och forskare har lyft fram. Etniska minoritetsungdomar har i denna offentliga diskurs framställts som en "utsatt" grupp. Problembeskrivningar som har rönt mycket stor uppmärksamhet under de senaste decennierna och handlat om arbetslöshet, segregation, ungdomsbrottlighet, diskriminering och hedersförtryck. Mediabilden av etniska minoritetsungdomar och deras föräldrar har till stora delar dominerats av farliga förorter, brottslighet och andra sociala problem (Pripp, 2002, 2004; Brune, 1998, 2003). När riskgrupper på detta sätt pekats ut har det resulterat i att en heterogen skara människor homogeniseras och "invandrarungdomar" har hamnat i blickfånget för en omfattande samhällelig omsorg. Inte sällan har dessa problem förklarats i termer av kultur och kulturkonflikter.

Det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar framställs många gånger som ett problemområde innehållande ett flertal dilemman och har formulerats av såväl forskare, tjänstemän på gräsrotsnivå och lekmanen i den allmänna debatten. Studier om det sociala arbetet med ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund har visat att specifika villkor görs gällande och dessa får effekter både för de människor som berörs, i detta fall både tjänstemän och klienter. Tjänstemän kan uppleva olika svårigheter, som inte sällan har kopplats till beskrivningar av maktlöshet inför kulturkrockar och egna brister i kulturkompetens. Likaså vittnar klienter med etnisk minoritetsbakgrund om upplevelser av brister i myndigheters arbetsätt och bemötande. Många forskare har också pekat på att den stora ökningen av invandrarklienter inom den svenska socialtjänsten inte har påverkat arbetsmetoder och förhållningssätt i någon större utsträckning. Studier har också visat på att socialarbetare är ambivalent inställda till kunskaper i tvärkulturella frågor. 346 socialarbetare har svarat på en enkät som visar att många av de intervjuade socialarbetarna anser att de själva eller arbetsplatsen saknar kulturkompetens. Ungefär lika många menar att någon sådan kompetens inte behövs, alla klienter oavsett etniskt bakgrund bör behandlas på samma sätt (Ahmadi & Lönnback, 2005).

Institutionella diskurser och praktiker påverkar såväl tjänstemän och klienters självbild som det sociala arbetets utfall och effekter (Ålund 2002, Fahlgren & Sawyer 2005). Problem och lösningar i institutionella sammanhang påverkas av negativa bilder av "invandraren" och flera forskare har menat att det "enklaste" förhållningssättet tycks bli att hänvisa problemens orsaker till en annorlunda kultur. En annan ingång till denna diskussion har därför inneburit att studera de institutioner som många gånger utgör en del i integrationsprocessen. I arbetet med att återanpassa, integrera och på olika sätt stötta medborgare som har hamnat utanför, organiserar och formulerar den svenska staten även den etniska tillhörigheten. Gränsen mellan majoriteten och minoriteter markeras på många sätt av statens välfärdsorganisationer. I människobehandlande institutioners retorik och praktik dras gränser mellan det anpassade och avvikande inom ramen för ett tänkt "vi" och ett "dem". Delar av etnicitetsforskningen i Sverige har hävdat att institutionella diskurser om invandraren bidrar till en rasifiering och etnifiering av människor med annan etnisk bakgrund än svensk. Detta kan delvis förklaras som en bieffekt när gruppen invandrare beskrivs som bärare av kollektiva kulturella egenskaper (se bland annat Ålund, 1997; Soydan, Jergeby, Olsson & Ringdahl 1999; Carlson 2002, Kamali 2002, Hertzberg 2003, Runfors 2003). Genom att individer kategoriseras och därmed särskiljs som "invandrare" i välfärdsstatliga sammanhang får det effekter i form av att medborgarliga, identitetsmässiga och sociala villkor tenderar att bli ojämlika.

Det existerar ett flertal parallella synsätt och teoretiska perspektiv inom såväl det praktiska som det teoretiska sociala arbetets relation till etniska frågor. Mycket förenklat kan man påstå att de olika perspektiven rör sig inom två poler där den ena är universalism och den andra selektivism eller partikularism². Det universalistiska perspektivet bygger på antaganden om att alla individer, oavsett skillnader som kön, etnicitet, klass och så vidare har likartade välfärdsbehov. Ett universalistiskt socialt arbete förordar inga riktade insatser eller specifika

---

² Denna förenklade dikotomi har kritiserats av bland andra Hartmann & Gerteis (2005). Dessa författare har utvecklat en idealtypisk fyrfältstabel för att illustrera skillnaden i synen på majoritet och minoritet på en politisk nivå. Dessa fyra synsätt är assimilationism, kosmopolitism, fragmentariserad pluralism och interaktiv pluralism. I en assimilationistisk politik förutsätts ett samhälle med gemensamma värdenormer som reglerar samvaron. Skillnader anses i första hand negativa (åtminstone när de hotar gemensamma värden) och nya medborgare bör så snart som möjligt bli så lika ursprungsbefolkningen som möjligt. Det kosmopolitiska förhållningssättet förutsätter en betydligt friare inställning till skillnader. Gruppegenskaper som skapar skillnader kan vara viktiga påverkansfaktorer i människors liv men grupper kan inte förvänta sig särskilda rättigheter, men då inte heller ha särskilda skyldigheter. I den fragmentariserade pluralismen är grupp tillhörigheten mer central än tillhörigheten till ett övergripande samhälle. Grupp rättigheter och kollektivt självbestämmande ska uppmuntras och stödjas av staten. Detta synsätt beskrivs ofta som multikulturalism. Interaktiv pluralism handlar också om att erkänna gruppskillnader men interaktionen mellan olika grupper betonas. En tvärkulturell dialog brukar förespråkas av dess anhängare (Lorenzen, 2008).

förhållningssätt riktade till särskilda grupper. En idé om likabehandling innebär i grova drag att ingen särskild hänsyn bör tas till klientens etniska bakgrund. Denna tradition har mött på motstånd och så tidigt som 1974 argumenterade Titmuss för att en universalistisk välfärdsmodell inte kan tillfredsställa behovet hos individer tillhörande vissa grupper i samhället (Andersen, Elm Larsen & Hornemann-Möller, 2007). Annan kritik har pekat på att en universalistisk ståndpunkt innefattar en implicit idé om assimilering. Soydan (2005) hävdar att det universalistiska perspektivet har ett starkt fäste inom det svenska sociala arbetet. Orsaken därtill, menar Soydan vidare, är delvis att denna idé stödjer de strävanden mot jämlikhet och assimilation av invandrare som stora delar av västvärldens välfärd är uppbyggd kring. Genom allas lika rättigheter följer också lika skyldigheter. Resonemanget tycks därför bygga på en naiv tro på att alla i grunden är jämställda och specifika erfarenheter och villkor förbises eller erkänns inte alls. Titmuss var en tidig förespråkare för att en universalistisk fördelningspolitik alltid skulle kombineras med en "positiv selektion". Med denna selektion följer också ett mått av partikularism då specifika individer och grupper kan erhålla ett särskilt riktat stöd i olika frågor (Andersen, Elm Larsen & Hornemann-Möller, 2007).

De olika synsätt och förhållningssätt som i första hand är i blickfånget i denna studie har delvis vuxit fram som ett svar på kritiken mot ett universalistiskt socialt arbete och bygger just på antaganden om att i olika grad ta hänsyn till den etniska och kulturella bakgrunden. Detta bör ske både i förstärkelsen av sociala problem och även i utformandet av insatser (Soydan, 2005). Denna uppfattning rymmer ett flertal olika sätt att förstå kultur och etnicitet där man i den ena änden kan sägas betona kulturella egenskaper och man i den andra lägger tonvikten på maktrelationer och sociala villkor i ett alltmer multietniskt Sverige.

Frågor om behovet av kulturkompetens eller tvärkulturell kompetens inom socialt arbete har också resulterat i antagonistiska debatter inom det akademiska och praktiska sociala arbetet. Motsägande idéer om hur kulturell och etnisk bakgrund ska förstås samt hur stor vikt som ska läggas vid den kulturella och etniska bakgrunden utgör idag ett dilemma i socialtjänstens arbete och är också mycket tydliga inom forskningen. Kontroversen är "gammal" men har på senare år eskalerat inom det sociala arbetets teori och praktik, framförallt i diskussionen om hedersrelaterat våld³, och härigenom sker inte sällan en polarisering mellan det ena eller andra perspektivet. Frågan om den kulturella bakgrundens förklaringsvärde blir ofta extra tydligt i beskrivningar av socialtjänstens möte med ungdomar då deras sociala problem många gånger har kopplats till en specifik situation där de "hamnar i kläm mellan två kulturer". Det är mot denna bakgrund som mitt forskningsintresse har formerat sig. En fråga som har in-

---

³ Se debatten mellan Masoud Kamali, Geza Nagy och Alf Ronnby i tidningen Socionomen nr 4-8, 2002.

tresserat mig under mitt yrkesverksamma liv i olika roller som socialsekreterare, adjunkt och doktorand är hur det sociala arbetet förhåller sig till frågor om betydelsen av unga klienters kulturella bakgrund och etniska tillhörighet. Men jag vill också poängtera att frågan har en specifik ingång vilken innebär att undersöka hur dessa frågor gestaltas i vetenskapliga och offentliga diskurser så som de kommer till uttryck i skriven text.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med denna licentiatavhandling är att presentera, beskriva och kritiskt granska den offentliga och vetenskapliga diskursen⁴ som behandlar socialt arbete i förhållande till etniska minoritetsungdomar. Detta undersöks i relation till en övergripande politisk invandradiskurs och dess förändringar över tid. Ett specifikt fokus riktas mot hur begreppet kultur har använts i dessa texter för att begripliggöra och nå kunskap om sociala problem dess orsaker och lösningar när det handlar om ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund främst i egenkap av klienter inom socialtjänsten. Det övergripande syftet har sedan brutits ner i två delar där ansatsen i den första delen är tematisk empirisk och den andra analytisk. Den första ansatsen har inneburit att beskriva och tematiskt presentera forsknings- och kunskapsområdet som behandlar socialt arbete med etniska minoritetsungdomar. Frågeställningar som behandlas är:

- Vilka sociala problemområden och orsaker till dessa dominerar debatten under olika invandrapolitiska perioder?
- Hur beskrivs det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar under olika invandrapolitiska perioder?
- Finns några kunskapsluckor eller frågor som utesluts och/eller tydliga brister i denna kunskapsproduktion och hur har denna varierat över tid?

Genom en mer analytisk och tolkande ansats undersöks hur dessa frågor kopplas till förståelsen av kultur. Frågeställningar som behandlas är:

- Hur definieras kultur och hur relateras begreppet till sociala problem i de olika texterna?
- Vad antas begreppet kultur förklara och hur görs det socialt verksamt i texterna?
- Vilka alternativa förklaringsmodeller används när kulturbegreppet utesluts?
- Hur har dessa frågor förändrats över tid?

Resultatet i avhandlingen kommer till stora delar att omfatta frågor om socialt arbete och etniska minoriteter i allmänhet. Anledningen till detta är förstas att

---

⁴ I det empiriska materialet ingår forskning, offentliga utredningar och utbildningsmaterial. En avgränsning är kunskap producerad fram till år 2005. Se vidare kap. "Metodologiska och teoretiska grundresonemang"

samma begrepp och liknande diskussioner förs när det gäller socialt arbete med etniska minoriteter tillhörande alla åldrar. Det finns dock frågor som blir specifika eller åtstramade i debatten när det handlar om ungdomar, vilket jag återkommer till nedan. Jag vill uppmärksamma läsaren på att jag inte är ute efter att undersöka *om* etniska minoritetsungdomar beskrivs i problemorienterade ordalag och att etnisk minoritetsbakgrund har kopplats till sociala problem. Detta har flera forskare tidigare konstaterat. Undersökningen fokuserar snarare *hur* detta görs och i någon mån hur vanligt förekommande det är.

DISPOSITION

I följande kapitel 2 redogör jag för mina metodologiska och teoretiska referensramar. Vidare beskrivs avhandlingens råmaterial vilket består av en litteratur- och forskningsöversikt. Mitt analytiska grepp är främst inspirerat av olika diskursiva ansatser. I kapitel 3 presenteras en genomgång av svensk invandrapolitik med betoning på kulturfrågan. Sedan följer i kapitel 4, 5, 6 och 7 en tidsmässig redogörelse av mitt resultat av litteratur- och forskningsöversikten där jag placerar litteraturen i en invandrapolitisk kontext. Fokus ligger genomgående på hur kultur har använts för att gestalta och förklara sociala problem och socialt arbete i relation till etniska minoritetsungdomar. Dessa kapitel har ett gemensamt upplägg som inleds med en redogörelse över de sociala problem som beskrivs bland etniska minoritetsungdomar och som tycks dominera debatten under den aktuella tidsperioden. Sedan följer ett avsnitt där jag redogör för hur dessa problem har förklarats. Efter det följer ett avsnitt om det sociala arbetet mera specifikt och relationen till etniska minoritetsungdomar. Detta avsnitt behandlar mötet med socialtjänsten samt olika förhållningssätt och metodfrågor. Det avslutande avsnittet i varje kapitel utgörs av en diskussion om kultur i de texter som jag har presenterat. Det avslutande kapitlet 8 utgörs av en summering där jag lyfter fram slutsatser och en diskussion om kulturbegreppet med en framåtblickande ansats.

2. METODOLOGISKA OCH TEORETISKA GRUNDRESONEMANG

EN LITTERATUR- OCH FORSKNINGSÖVERSIKT

Denna avhandling har sin hemvist i det akademiska ämnet socialt arbete och har tre metodologiska ingångar. Grunden i avhandlingen består av en tidigare genomförd litteratur och forskningsöversikt (Sandberg, 2006)⁵. Materialet har sedan placerats i en historisk och invandrapolitisk ram. Den tredje ingången utgörs av en kritisk begreppsutredning med en diskursiv ansats. Den helt igenom övergripande metod som används i avhandlingen är textanalys. Det innebär att avhandlingens resultat inte bygger på min egen observation av det sociala arbetets praktik, den innehåller inga intervjuer med människor i egenskap av klienter eller professionella. I avhandlingen analyseras texter som de kommer till uttryck i tryckt form, inte talad eller i bild eller i övrig framställning. Den ursprungliga litteratur och forskningsöversikten har i föreliggande arbete utvecklats från att ha innehållit texter publicerade mellan 1985-2005 till att omfatta fler och även tidigare publicerade verk. Ytterligare litteratursökningar har genomförts med betoning framförallt på etnicitet, ungdom, invandrarungdomar, sociala problem och socialt arbete. Översikten är inte en renodlad forskningsöversikt. De källor som används i avhandlingen har olika karaktär eftersom jag har sökt i ett brett fält av texter som kan sägas omfatta en politisk, offentlig och en vetenskaplig diskurs. Exempel på texter är statens offentliga utredningar, myndighetsproducerat material, läromedel, konferensrapporter, artiklar, avhandlingar samt forsknings- och utvärderingsrapporter. Avhandlingen kan därmed läsas både som en litteratur och forskningsöversikt samt som en självständig analys och kritik av den sammanställda forskningen. Studien är begränsad till att omfatta svenskproducerad litteratur. Det material som jag har arbetat med är både komplext och omfattande, så jag har i vissa fall arbetat med valda delar i texterna, beroende på relevansen för min studie.

RELEVANTA BEGREPP

Den här avhandlingen handlar om socialt arbete och etniska minoritetsungdomar. Det är därför påkallat att säga några ord om dessa begrepp. Studien kan sägas ringa in tre storheter och dessa är socialt arbete, etniska minoritetsungdomar och kultur. Socialt arbete och etniska minoritetsungdomar som begrepp beskrivs relativt kortfattat då denna avhandling inte undersöker socialt arbete eller etniska minoritetsungdomar i sig utan hur de gestaltas i olika texter. Det är därför inte relevant av mig som författare att mera ingående definiera eller avgränsa dessa begrepp. De texter som ingår i studien är valda utifrån de aktu-

---

⁵ För en mer utförlig beskrivning av metod och material Se vidare Sandberg, G (2006).

ella författarnas definition av dessa och närliggande begrepp. Begreppen beskrivs i första hand här för att göra läsaren bekant med avhandlingens problemområde. Begreppet kultur avhandlas mer djuplodande då det utgör ett analysverktyg i avhandlingen.

SOCIALT ARBETE

I en avhandling som behandlar socialt arbete kommer begreppet sociala problem att förekomma en hel del eftersom det sociala arbetet hanterar sociala problem. Sociala problem är inte ett väl avgränsat begrepp och det är vidhäftat med en omfattande betydelsevariation⁶. Min egen utgångspunkt är i likhet med flertalet forskare i socialt arbete att sociala problem inte existerar i sig utan definieras i interaktion mellan människor. Detta sker i en historisk, politisk och rumslig kontext och i en kamp om tolkningsföreträdet gällande skilda och i vissa fall motstridiga behovsdefinitioner. Dessa behovsdefinitioner är intimt sammanflätade inte minst med framväxten av olika professioner. Sociala problem har ofta kommit att betyda problem som uppstår mellan samhälle och individ och som utgör socialtjänstens eller det sociala arbetets domänanspråk. Det professionella sociala arbetet har i de nordiska välfärdsstaterna genomgått en kraftig utveckling sedan 1950-talet. Meeuwisse & Swärd (2002) lyfter fram kopplingen mellan *problemdefinitioner, åtgärdssystem och professioner*. Problemdefinitioner som "Avvikande beteende och "restproblem" som inte kan lösas av det generella systemet (t ex missbruk, ungdomskriminalitet, oförmåga att försörja sig)." hanteras främst av åtgärdssystemet Individ- och familjeomsorg inom Socialtjänsten. De professionella aktörerna består då främst av socialsekreterare, kuratorer och behandlingsassistenter (Meeuwisse & Swärd, 2002, s. 42)⁷. I takt med den ökande professionaliseringen och akademiseringen av socialarbetsyrket har den teoretiska och vetenskapliga delen av ämnet utvecklats. I Sverige erhöll socialt arbete forskningsämnesstatus i slutet av 1970-talet. 1979 startar den första forskarutbildningen i socialt arbete. Ett alltid närvarande och i vissa fall motstridigt krav på kunskapsproduktion inom ämnet socialt arbete har varit vetenskaplig stringens och å andra sidan nytta för det praktiska sociala arbetet.⁸

Det sociala arbetet utförs ofta av tjänstemän inom olika institutioner. Institution som begrepp används på flera olika sätt, vad texterna som ingår i denna studie oftast refererar till är av staten utformade inrättningar som organiserar och utför olika former av samhälleligt arbete. Exempel på sådana institutioner är i min studie socialbyråer och behandlingshem för ungdomar. Det kan för övrigt handla om fängelser, Arbetsförmedling och Försäkringskassa. Dessa insti-

---

⁶ För en utförlig diskussion om socialt arbete och sociala problem se Swärd, Meeuwisse, & Levin (2006) *Socialt arbete-en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur samt Meeuwisse & Swärd (2002) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

⁷ Se vidare Meeuwisse & Swärd (2002) mer utförliga tabell s. 42

⁸ Mer om framväxten av socialt arbete som akademiskt ämne i Peter Dellgran & Staffan Höjers avhandling *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete* (2000)

tutioner bygger sin verksamhet på vissa regler och rutiner. Vårdsstatens institutioner eller organisationer kan sägas vara byråkratier som organiserar och genomför landets socialpolitik. Tjänstemän som arbetar inom dessa institutioner blir på detta sätt delvis representanter för vårdsstaten. De institutioner som är föremål för denna studie kan sägas vara vårdsstatens "hjälpande" eller "människobehandlande" organisationer. Studien har också ett fokus på interventionsdimensionen, hur de lokala vårdsstatssystemen på olika sätt försöker gripa in och stötta ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund. En intervention är en insats där ett fördefinierat problem, situation eller problemområde ska förändras. Problem och situationer som definieras kan vara brister i integration, segregation eller ungdomsbrottslighet. En intervention innebär således att en eller flera aktörer *definierar* ett problem som ska förändras, har en *vilja* och en *möjlighet* att göra någonting åt saken samt *beslutar* att detta något ska göras (Lahti Edmark, 2004). Mötet på en vårdsstatlig myndighet som Socialtjänst ramar in av rumsliga och fysiska faktorer men konstitueras också av ett ideologiskt värdesystem som formuleras i en historisk kontext. Utifrån en specifik värdegrund formas sedan mötet organisatoriskt och arbetsmässigt. På detta sätt blir institutionens ideologiska fundament synligt i mötet mellan tjänsteman och klient. Forskare har också pekat på den subjektiva dimension som interventioner och ingripanden i människors liv ofta grundar sig på. Vårdsstatliga interventioner har sin grund i uttalade idéer om hur livet bör läggas tillrätta. Dessa idéer har en utopisk karaktär i den meningen att de innefattar en strävan efter ett "nytt" samhälle, en "bättre" medborgare. Hirdman (1993) har pekat på att detta leder till en risk att människor, och detta gäller alla som blir föremål för dessa interventioner, upplever att de inte duger som de är. Interventionen rymmer således på flera sätt olika maktdimensioner som är närvarande i alla möten mellan "behandlare" och "klient".

ETNISKA MINORITETSUNGDOMAR

Det är i allra högsta grad påkallat att ställa frågan om det är relevant att avgränsa och att tala om gruppen etniska minoritetsungdomar? På denna fråga blir mitt svar både ja och nej. Ungdomar som vanligtvis räknas in i denna kategori är naturligtvis olika sinsemellan och deras sociala, kulturella och individuella liv skiljer sig åt precis som bland övriga ungdomar. Det finns dock två aspekter som jag här anser vara viktiga: dels det faktum att en inte oansenlig mängd forskning och statistik pekar ut etniska minoritetsungdomar som en särskilt utsatt grupp, dels att dessa samhälleliga problemfält som utsatthet, uteslutning och marginalisering är viktiga att studera inte minst i förhållande till olika åtgärdsprogram. Samtidigt är det viktigt att resa frågan om studier med fokus på sociala problem återger verkligheten på ett tillräckligt nyanserat sätt, är denna typ av studier konstruktiva eller bidrar de mest till att formulera en bild av sociala missförhållanden som leder till ytterligare stigmatisering av de grupper som utpekas som utsatta. Forskare har lyft fram vad en sådan produktion av kunskap innehållande brist- och eländesdiskurser får för konsekvenser för människor

med etnisk minoritetsbakgrund (se ex. Ålund, 1997; Carlsson, 2002; Hertzberg, 2003; Sawyer, 2006). Idealet vore naturligtvis att studera ungdomar i allmänhet utan att fokusera etnicitet och därmed särskilja och även utanförstålla genom generaliserande kategoriseringar. Maktstrukturer gör sig dock gällande i den verklighet som rangordnar och utsorterar grupper av människor, i detta fall i kulturella och etniska termer. När den sociala verkligheten ordnas genom kategorier som svenska ungdomar och invandrarungdomar får ett sådant särskiljande reella effekter i berörda människors liv. Detta gör det nödvändigt att i forskningssammanhang synliggöra etnicitet som en ur ett maktperspektiv verklig underordnande kategori.

I denna studie undersöker jag i första hand när och hur invandrarskapet och den etniska och kulturella bakgrunden anses ha betydelse men till viss del även när det inte anses ha betydelse i det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar. Ungdomar eller unga vuxna som är i fokus i de olika studierna som ingår i avhandlingen kategoriseras i vissa fall utifrån en absolut definition i form av ålder, exempelvis 16-25 år eller en relativ definition, t.ex. ungdomar och unga vuxna i en etableringsfas. Ålder är även det en segregerande princip och unga människor diskrimineras i många sammanhang. Att vara ung finns med som en delaspekt av den underordning som etniska minoritetsungdomar kan drabbas av både i egenskap av etniska minoriteter och i egenskap av ungdomar. Jag är medveten om den diskussion som förs gällande begreppen majoritet och minoritet och den särskiljning och hierarkisering som sätts i rörelse även med dessa begrepp. Min avsikt är dock här i första hand att ringa in den grupp som avses i de studier som utgör mitt forskningsobjekt.

Begreppet etniska minoritetsungdomar omfattar både personer som själva har invandrat, är födda i Sverige av invandrade föräldrar samt personer tillhörande etniska minoritetsgrupper sedan länge boende i Sverige. I Sverige har etnicitetsbegreppet starkt kommit att förknippas med invandrarskap. Detta kan ha att göra med att etnicitetsterminologin slår igenom i Sverige i samband med arbetskraftsinvandringen under 1960-talet. Etnicitetsbegreppet har också en, i internationell jämförelse, lös koppling till begreppet "ras" i Sverige och Charles Westin (s. 42, 2008) hänvisar detta faktum till att invandrare under denna tid till största delen bestod av människor med ursprung i de nordiska länderna, Baltikum och Tyskland. Denna starka koppling mellan etnicitet och invandrare är också synlig i min framställning där en glidning ofta sker mellan etnisk minoritetsbakgrund och invandrarbakgrund. Jag är också medveten om att jag själv kan slira mellan begreppen men jag har i möjligaste mån försökt att använda de begrepp som de refererade texterna använder och när min egen röst framträder använder jag i första hand begreppet etniska minoritetsungdomar.

Studieobjektet i denna avhandling är alltså inte etniska minoritetsungdomar, sociala problem och socialt arbete *i sig* utan hur dessa fenomen framställs i texter som behandlar dessa ämnen. Därför är en mer noggrann definition inte påkallad i detta fall. Jag hänvisar läsaren till respektive författares definition av de olika begreppen i de fall de används. När jag allmänt talar om det konkreta

mötet som sker mellan individ och institution använder jag begreppen tjänsteman och klient för enkelhetens skull. Människor som söker hjälp och stöd via välfärdsstatens olika organisationer benämns dock av myndigheterna på olika sätt, brukare, sökande, klient, patient osv. Orsaken till att jag använder begreppet klient hänger delvis samman med en övergripande tendens till klientisering av människor med etnisk minoritetsbakgrund (Kamali, 2002; Hertzberg 2003; Ahmadi & Lönnback, 2005 m.fl.). Det finns mycket att säga om dessa begrepp och varför de används men den diskussionen ligger utanför ramen för denna studie. När jag refererar texterna använder jag de begrepp som författarna har använt sig av. På detta sätt blir texterna också ett tidsdokument över begreppsutvecklingen i talet om etniska minoritetsungdomar. Jag är medveten om att de begrepp som jag då återger ibland kan uppfattas som stigmatiserande. Min avsikt med att återge begreppen är i första hand att peka på språkets delaktighet i en maktstruktur som bidrar till att skapa ojämnliska villkor. Det är en svår balansgång att visa på språkets reproducerande av stereotyper och samtidigt undgå att riskera att bidra till ytterligare stämpling genom de begrepp som används. Jag hoppas att läsaren tar hänsyn till att min avsikt i första hand är att demonstrera begreppsbruket genom en korrekt återgivning av skilda författares sätt att begagna sig av olika begrepp.

ETNICITET OCH DESS KULTURELLA UTTRYCK

Mitt intresse är här inriktat mot hur kultur används i texter om etniska minoritetsungdomar och socialt arbete i Sverige och begreppet kultur utgör således en del av avhandlingens analysverktyg. Etnologen Magnus Öhlander (2005) har i ett arbete om *Kulturresonemang i texter om invandrade patienter* lyft fram att människor med etnisk minoritetsbakgrund har kommit att framstå som en särskild sorts patienter inom vården. Detta fenomen har sin giltighet även i mötet mellan personer med etnisk minoritetsbakgrund och den svenska socialtjänsten. Problem och behov bland människor med etnisk minoritetsbakgrund formuleras i många fall annorlunda jämfört med patienter och klienter med svensk bakgrund. Beskrivningar av annorlundaheten hänvisar inte sällan till kultur. Detta sätt att förstå problem i mötet med klienter med etnisk minoritetsbakgrund har kommit att bli vanligt inom socialt arbete (Skytte & Montesino, 2006). Kultur och etnicitet är begrepp som är hårt sammanflätade och ofta hörs i den allmänna debatten idag, likväl som inom det sociala arbetets olika fält. Icke desto mindre är begreppen svårdefinierade och rymmer ett flertal tolkningsmöjligheter. I denna avhandling är det i första hand begreppet kultur som mera grundligt undersöks, varför också i huvudsak detta begrepp diskuteras här. Begreppet kultur har ett mycket brett användningsområde. Mitt intresse riktas här enbart mot kulturella uttryck i en etnisk kontext varför också begreppet etnicitet diskuteras. I en mycket bred bemärkelse kan kultur sägas innefatta sådant som livsstil, beteenden, traditioner, normer, värderingar och ideal.

Kulturbegreppets skiftande definitioner och betydelseformer är en av denna avhandlingens premisser och kan beskrivas som kulturs *existensmodus* (Öhlander,

2005, s.17). Varje gång som kultur används ges begreppet ett specifikt existensmodus innehållande antaganden om vad begreppet antas omfatta och om det är föränderligt eller statiskt etc. Kulturs existensmodus är dock som föreliggande studie kommer att peka på sällan uttalat, dvs. dessa frågor besvaras mycket sällan explicit. Kultur har också kommit att omfatta fler och fler innebörder. Lager på lager av betydelser har med tiden lagts på begreppet kultur och detta tenderar att göra begreppet hyperkomplext (Fink, 1988). Hyperkomplexiteten syftar också på begreppets omtvistade betydelse och användningsområde och även dess tvetydiga sociala verkningar. Begreppet kultur kan bidra till en ökad förståelse mellan människor och grupper och vara ett sätt att öka en grupps självförståelse och självkänsla och därmed leda till politisk handling. Inom vetenskapen kan begreppet användas i förklaringar av människors handlingar och tankesätt och ge en förståelse för olikheter vilket kan leda till ökad respekt. Men genom att tala om olika kulturer upprätthålls skillnad och rangordning mellan olika grupper av människor. Kulturbegreppets hyperkomplexa karaktär och olika betydelseformer ger också upphov till starka motsättningar bland forskare och andra som använder sig av begreppet.

Kulturbegreppets hyperkomplexitet kan sägas bestå av två grundantaganden och dessa utgör en utgångspunkt i min analys. Det första antagandet handlar om att kulturbegreppet innehåller många och delvis motsägande definitioner. Innehållet i begreppet kultur kan förstås på flera sätt. Det andra antagandet handlar om att begreppet kultur innehåller ett flertal åtskillnadsprinciper. När begreppet används delar och delas människor in i sociala kategorier med en påtaglig risk för åtföljande hierarkisering. Användandet av begreppet kultur bör också ses i en maktanalytisk kontext. Öhlander (2005) pekar ut tre möjliga utgångspunkter i en analys av kultur och kopplingen till makt. Det första är att titta på vilken kulturdiskurs som är den rådande i olika sammanhang. Vad är möjligt att förklara med hjälp av kultur, vilken analytisk potential ges begreppet, hur kan skillnader förklaras utifrån kulturell olikhet? Det andra är att undersöka vilket handlingsutrymme som individen ges i olika sätt att förstå kultur. Vilka identiteter är möjliga inom den givna kulturförståelsen? Det tredje sättet är att titta på det strukturella förtryck som sätts i rörelse vid användandet av begreppet kultur. I denna avhandling rör analysen främst den förstnämnda och sistnämnda frågeställningen.

Skytte & Montesino (2006) skiljer mellan tre kulturförståelser, en evolutionistisk, en relativistisk och en kontextuell. Begreppet kultur härstammar från det latinska ordet *cultura* som betyder bearbetning och odling. Verbformen av ordet är *colo* som kan betyda odla, vårda och dyrka men också ha med boendep plats att göra. Under antiken utökades denna betydelse till att även omfatta den mänskliga själen. Själens kunde med denna nya förståelse förbättras och utvecklas, den kunde *kultiveras*. Under 1600-talet kom denna kultivering även att innefatta slutresultatet. Man kunde på så sätt bli *kultiverad*, dvs. höjd över andra okultiverade människor. Under 1700-talet utgör ett evolutionistiskt kulturbegrepp grunden i en föreställning om att olika grader av kultivering även kunde

gälla olika samhällskategorier och samhället i stort. Samhällen och dess invånare bedöms utifrån skilda utvecklingsstadium (Fink, 1988; Öhlander, 2005) och det finns en uppfattning om att samhällen kan utvecklas från lågkulturella till högkulturella. Flera författare har beskrivit hur Europa som idé under upplysningen framställdes som överlägset andra folkslag och kontinenter. Den europeiska självbilden växte fram som en motbild till "resten", de mindre kultiverade och dagens västlänningar anses många gånger ha nått den högsta nivån av utveckling (Skytte & Montesino, 2006). Said (1995) menar att varje beskrivning av kultur ingår i ett tankemönster som bygger på en global hierarkisk världsbild.

I termer av närhet och distans beskrivs en ordning där väst och nordeuropeiska protestanter placeras närmast oss. Därefter kommer europeiska katoliker (från områden som uppfattas som moderna). Sedan följer i en rangordnad skala med ett allt längre avstånd från "oss", sydeuropeiska katoliker, ortodoxa kristna och utomeuropeiska muslimer (Westin, 1987; Ålund, 2002). Placeringen av dessa kategorier, menar Ålund, pekar på vår uppfattning om människor som bärare av fasta kulturer som också rangordnas som lägre och högre stående. Kategorierna har utformats i enlighet med ett antal dikotomier där väst kopplas till rationalitet, modernitet och kristendom och öst till irrationalitet, tradition och islam etc. (Ålund, 2002). Med detta sätt att förstå kultur blir den självklara logiken att vi i Norden har rätt (eller till och med en skyldighet) att påtvinga vår kultur på dem som har migrerat till oss från "lägre stående" kulturer. En evolutionistisk kulturförståelse var troligen mest framträdande vid bildandet av det akademiska ämnet socialt arbete (Skytte & Montesino, 2006). Detta synsätt legitimerar ett socialt arbete som hävdar sin egen etnocentriska utgångspunkt som självklar eftersom den är bättre och mer utvecklad. Med denna logik kan det sociala arbetet påtvinga klienter sin egen uppfattning och krav på anpassning (Skytte & Montesino, 2006)."

Olika former av kritik har som jag redan har påvisat riktats mot denna evolutionistiska kulturförståelse och ett av svaren är ett mer relativistiskt kulturbegrepp. Detta perspektiv utformades delvis i enlighet med ett avståndstagande från den hierarkiska och värderande bedömning av olika kulturer som den evolutionistiska förståelsen innebar (Skytte & Montesino, 2006). Utifrån en relativistisk förståelse betraktas alla kulturer som likvärdiga och varje kultur äger rätt att bedömas utifrån sina egna villkor. En relativistisk kulturförståelse inom socialt arbete har legitimerat olika behandling för olika människor tillhörande etniska minoriteter. Dessa båda sätt att förstå kultur tenderar dock att ge slagsida åt kulturs ursprunglighet och kontinuitet. Kultur uppfattas då som ett system av värderingar, symboler, normer, beteenden och traditioner som människor bär med sig som ett ofrånkomligt arv. Kulturen ses som ett tolkningsmönster som överförs mellan generationer och detta inlärd tolkningsmönster blir ett sätt att uppfatta och tolka omvärlden. Kulturen tenderar med denna förståelse närmast att få ett eget liv genom att den ges en egen logik och existens, frikopplad från övriga sociala sammanhang. Människor blir till slavar under sin kultur, en sorts

”kulturella automater” (Hertzberg, 2006 s. 120). Ett folk på en specifik plats antas vara bärare av en kultur som går att avgränsa och studera.

Detta har i många sammanhang varit det dominerande sättet att tolka kulturella uttryck och handlingsmönster. Även detta sätt att förstå kultur, som har kommit att beskrivas som *kulturessentialism*, har varit utsatt för en omfattande kritik på senare år, inte minst inom svensk forskning om institutioner och klienter med etnisk minoritetsbakgrund (bland annat Ålund, 1999; Kamali, 2002; Sernhede, 2002, 2003, 2006; Hertzberg, 2003; Runfors, 2003, Skytte & Montesino, 2006). Med hänvisning till en ursprunglig diskussion förd av Paul Gilroy från 1989 har flera författare framfört att denna syn på kultur också utgör grunden i ett kulturrasistiskt tanke-system. Rasism handlar idag inte längre om en tro på skilda biologiska raser, och de som fortfarande hävdar denna typ av åsikter avfärdas i allmänhet som okunniga. Många menar i stället att dagens rasism grundar sig på idéer om olika kulturella avstånd och ofrånkomliga kulturella skillnader (Jonsson, 2003).

Kritik har alltså riktats mot ett statiskt och essentialistiskt kulturbegrepp. Ålund & Schierup (1991) har framfört att det finns en starkt tendens både i offentliga utredningar och i stora delar av forskningen i Sverige att söka orsakssammanhangen i den kulturell bakgrunden när det handlar om sociala problem bland invandrare och deras barn. Genom att (över)betona kulturskillnader i orsaksförklaringar till sociala problem döljs strukturella missförhållanden och sociala ojämlikheter i ett etniskt polariserat svenskt samhälle. Andra forskare har påpekat att den invandrapolitiska diskursen sedan efterkrigstiden har dominerats av en kulturell tolkningsram med ett förhärskande statiskt kulturbegrepp (Svanberg & Tydén 1999: 30). Svaret på kritiken har varit en mer konstruktivistisk⁹ hållning där etniciteten och dess kulturella uttryck placeras i en historisk och social kontext. Dess processuella, situationsbundna och dynamiska karaktär betonas. Detta utgör ett tredje sätt att tolka och förstå kultur (Skytte & Montesino, 2006). Kultur handlar i detta perspektiv om idéer, känslor och erfarenheter som uttrycks genom sociala handlingar vilka i sin tur bidrar till ett kollektivt meningsskapande. Kultur är således en del av det sociala livet och skapas genom aktiva handlingar inte sällan i motsättningar och konflikter mellan människor. Det sociala och det kulturella samspekar i oändliga variationer och går inte att särskilja. Kultur är en mänsklig skapelse och har inte som i en mer primordial föreställning en snarast egen existens. Kultur skapas av människor

---

⁹ Begreppet konstruktivistisk kan förstås på en rad olika sätt och används i skilda sammanhang. En ”mild” variant av konstruktivism menar att all kunskap är beroende av den sociala och historiska kontexten. Det konstruktivistiska kan i ett mer härddraget kunskapsteoretiskt eller epistemologiskt perspektiv förstås som socialt bestämt. Ett tredje konstruktivistiskt perspektiv, som kan benämnas ontologiskt, menar att världen är socialt konstruerad och således inte existerar utanför människans medvetande. Ett konstruktivistiskt synsätt rymmer alltså flera möjliga vetenskapsteoretiska positioner. Det är således fullt möjligt att vara kunskapsteoretisk konstruktivist utan att vara ontologisk konstruktivist. (Se vidare Wenneberg, Sören Barlebo, 2001).

och inte tvärt om. Med denna kontextuella kulturförståelse lösgörs också kopplingen mellan kulturer och specifika nationer. Kulturer kan med detta resonemang svårligen ”krocka” och ”mötas”, det kan bara människor. Kultur och etnicitet förstås således som skillnad och relation och utvecklas ofta när människor migrerar. Ålund (2002) menar att kulturell identitet oftare handlar om en kamp här och nu, i mötet med majoritetssamhället, än om ett arv från det land man har flyttat ifrån. När kultur förstås som social handling och process betyder det också att kultur kan innehålla motstridiga uppfattningar och handlingsmönster. Kulturen är i ständig förändring och påverkas ständigt av olika influenser (Öhlander, 2005). Genom denna kulturförståelse får kultur en mer subjektiv dimension. Betydelsen av ett konstruktionistiskt perspektiv har markerats i svensk forskning med koppling till socialt arbete (se bland annat Sernhede 2000, 2002, 2003; Kamali 2002; Ålund 1997, 2002 m.fl.). Olika forskare har använt detta perspektiv på kultur för att kritiskt granska rasbiologiska teorier och dess koppling till ett statisk etnicitets- och kulturbegrepp.

Allt fler forskare argumenterar i detta sammanhang för etnicitetsbegreppets giltighet i relation till det sociala arbetet. Sernhede (2000) framhåller att en ny postmodern förståelse av etnicitet som en social och kulturell konstruktion bör utvecklas även inom en disciplin som socialt arbete. Etnicitetsbegreppet behövs för att förstå komplexiteten i dagens konfliktfyllda värld. Sernhede (ibid.) argumenterar vidare för att forskningens fokus också bör ligga på strukturella makt- och dominansförhållanden och att etnicitet utgör en av flera identitetsdimensioner i linje med bland annat kön, klass och sexualitet. Ålund (1999) har uppmärksammat oss på etnicitetens dubbeltydiga karaktär. Etnicitet har delvis att göra med en kulturell tillhörighet i egenskap av gemensamma normer, värderingar och beteenden. Det handlar också om specifika strukturella villkor och materiella förutsättningar som kan bidra till skapandet av särskilda intressegemenskaper som i sin tur kan leda till politisk kamp etc. Ålund (1999) menar att etnicitet formas i skiftande grad *mellan* det kulturella och det strukturella. Etnicitet handlar inte om egenskaper hos en viss grupp utan om hur man uppfattar sig själv och sin identitet. Etnicitet handlar om gränsdragningar och förhandlingar mellan skilda sociala grupper och är snarare en konsekvens av än en orsak till den etniska gränsdragning som människor gör (Ålund, 1999). Att gränser mellan olika etniska grupper är socialt konstruerade innebär dock inte att den etniska identiteten inte utgör en verksam och kraftfull del i skapandet av en identitet (Johansson, 1999). Den etniska identiteten kan därmed vara mycket viktig i människors liv och i samhället i övrigt. I relation till det sociala arbetet uppstår med denna kultur- och etnicitetsförståelse vissa problem med att fokusera den enskilde klientens kultur i sökandet efter orsaker till sociala problem. Däremot kan etniska/kulturella hänsyn behöva tas i det konkreta sociala arbetet. Ett viktigt argument för detta är att om kulturella/etniska aspekter är viktiga i klientens liv på ett subjektivt upplevelseplan eller genom skilda villkor i form av diskriminering eller annat så bör det sociala arbetet ta hänsyn till det.

Ett socialt arbete med denna kultur och etnicitetsförståelse som utgångspunkt tar framförallt hänsyn till relationen mellan majoritet och minoritet.

Lithman lyfte under tidigt 1980-tal fram att den ursprungliga förståelsen av etnicitet "som ett kollektiv av människor med gemensamt ursprung, gemensam historia, gemensamt språk och delaktiga i en gemensam kultur" har övergivits till förmån för en definition som betonar "det *socialt effektiva*" (Lithman, 1981 s. 199). Mer sentida iakttagelser handlar dock om att det inte heller i detta fall handlar om en linjär utveckling utan att skiftande syn på etnicitet och dess kulturella uttryck är verksamma även i dagens debatter om kultur och sociala problem (Skytte & Montesino, 2006 s. 286). Ålund menar att två positioner fortfarande är urskiljbara och att dessa utgör en tydlig konflikt i synen på kultur och etnicitet. Skillnaden "*förenklat uttryckt, går mellan så kallade primordialister och konstruktionister*" (Ålund, 1999, s. 31) eller med andra ord, mellan de som tillämpar en statisk syn på kultur som given och ursprunglig och de som tillämpar en dynamisk syn på kultur som föränderlig med betoning på samspelet mellan det kulturella och det sociala (Ålund, 1999).

FORSKNING OM TEXTER OCH SPRÅK: EN DISKURSIV ANSATS

Studiet av texter är högst relevant i samhällsvetenskapen och detta gäller i synnerhet ur ett maktperspektiv. Forskning i socialt arbete behandlar ofta frågor om identitet, diagnoser, utanförskap och relationer. I utredningar, kartläggningar, behandlande samtal, forskning och annan litteratur påverkar människor och deras identiteter. I språkanvändning ligger således en inneboende maktaspekt. Min syn på språk är socialkonstruktionistisk vilket innebär att verklighet och språk inte på ett meningsfullt sätt kan skiljas åt. Avstampet i denna avhandling sker med en diskursiv ansats. Min egen utgångspunkt är att en diskursiv ansats implicerar en specifik syn på språk, verklighet, vetenskap och makt vilket den är intimt sammanbunden med. Verkligheten uppfattas genom språket, det är i och genom språket som verkligheter konstrueras. Språket är på så sätt styrande för vad vi har möjlighet att uppfatta. Det traditionella vetenskapliga och vardagliga sättet att använda språket kan sägas vara att så exakt som möjligt beskriva olika fenomen. Begrepp förstås som språkliga motsvarigheter till en bit verklighet och dessa formuleras och används för att specificera, sortera och analysera verkliga fenomen. *Den språkliga vändningen* innebar ett förnekande av språkets beskrivande och representerande karaktär och ett uppmärksammande av språkets skapande kraft. Det socialkonstruktionistiska perspektivet innebär således en problematisering av vetenskaplig objektivitet och rationalitet (Alvesson & Sköldberg, 1994). Trots att kritiken mot en positivistisk vetenskaplig hållning idag är omfattande utgår fortfarande en stor del av samhällsvetenskapen från kategorier som definieras utifrån moraliska och politiska, snarare än vetenskapliga, diskurser (Börjesson & Palmblad, 2007). Kunskap om verkligheten är alltid historiskt och kulturellt färgad, den ser ut på ett specifikt

sätt i en specifik kontext. Kunskap är en sociokulturell praktik. Vad vi uppfattar som naturligt påverkar vårt sätt att strukturera och kategorisera verkligheten. Att producera kunskap, exempelvis i egenskap av en litteraturöversikt, betyder således att producera sanningar som i själva verket är en bild av verkligheten, en möjlig sanning bland andra möjliga sanningar.

DISKURSBEGREPPET

Diskursbegreppet har fått en rad olika betydelser och användningsområden. Det är därför på sin plats att presentera begreppets giltighet i denna studie. Winter Jörgensen & Philips (2000) har kortfattat definierat diskurser som "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)" (Ibid s.7). Att det är *ett bestämt* sätt att tala om ett fenomen betyder att fenomenet skulle kunna beskrivas på ett annat sätt. Men det är bestämt i den meningen att det framstår som en sanning (Börjesson, 2003). Diskursen framställer fenomen på ett sätt som naturliggörs och därmed tystas eller omöjliggörs andra sätt att se, andra sätt att skapa verkligheter. Diskurser skapar alltså "verkligheter" snarare än representerar dem och de är således produktiva. Diskurser struktureras av specifika logiker och inramas av kunskapsformer som alla texter relaterar till (Widerberg, 2002). Diskurser formas genom historiska och samhälleliga kontexter och är aldrig en produkt av en enskild individ. Diskurser uppstår inte slumpmässigt utan har en inneboende maktbaserad ordning och skapar sin egen logik (Börjesson, 2003). Det kan till exempel handla om vissa procedurer som utesluter och innesluter vad som får sägas och vem som får tala. Ibland används diskurser liktydigt med åsikter men inom en och samma diskurs kan snarare flera olika och motstridiga uppfattningar rymmas under samma tidsperiod (Foucault 1980). Allt sökande efter kunskap och alla försök att beskriva ett fenomen följer vissa språkliga mallar, vissa *diskursiva praktiker*, eller sätt att tala (Öhländer, 2005 s. 265). Diskurser verkar också genom en rad olika sociala och institutionella praktiker (göranden). Diskurserna är också föränderliga genom mänskliga språkliga handlingar eller genom förändrade sociala praktiker (Öhlund 1997). Den sociala praktiken kan, som i detta fall, utgöras av "invandrarklienters" möte med socialtjänsten och handla om rutiner, koder, handlingsmönster och vanor. Den diskursiva praktiken består då av texter och tal om "invandrarklienters" möte med socialtjänsten. Poängen här är att diskurser samverkar med sociala praktiker. Diskurserna understödjer och legitimerar specifika sociala praktiker, när dessa praktiker utövas bidrar de å sin sida till att upprätthålla och legitimera diskurserna (Fahlgren 1999). I *Övervakning och straff* (1974/1998) visar Foucault hur människor kategoriseras och särskiljs och genom språkliga och institutionella praktiker konstitueras som kriminella och socialt avvikande. Ett system som språket formerar sig kring är den dikotoma uppdelning som finns som ett genomgående mönster i den språkliga beskrivningen av världen. Exempel på sådana dikotomier är manligt-kvinnligt, normalt-avvikande och som i detta exempel svenskar-invandrare. Effekten av denna uppdelning är att den ena sidan av dikotomin positioneras inom diskursen

som normen eller sanningen medan den andra sidan konstitueras som dess motsats, det som diskursivt förskjuts eller utesluts. Somliga positioner i diskursen ger tolkningsföreträde, andra positioner tystas som ett mönster i strukturella maktförhållanden. När ting och fenomen i tillvaron klassificeras så innebär det att de konstrueras som objekt. Utgångspunkten är att dessa objekt inte existerar i sig och därför blir frågan om hur dessa fenomen blir till objekt och till vilket pris detta sker högst relevant (Beronius 1991). Invandrare har konstituerats som ett specifikt objekt och därmed behövs vetande om detta objekt (Pripp & Öhlander, 2005). Begreppet invandrare omfattar därför både i en mycket konkret mening människor som har flyttat från ett land till ett annat men hänvisar också till bilder och föreställningar som sammanlänkats med personer som kategoriseras som invandrare. Begreppet invandrare rymmer således ett flertal tolkningar som vida överstiger den att en person har flyttat från ett land till ett annat.

Genom detta resonemang blir det tydligt hur makt, språk och vetande intimt hänger samman. Att ta det socialkonstruktionistiska perspektivet på allvar innebär att undersöka språkets effekter, vad språket gör. Vetande om människor används för att kategorisera, placera, bota, ordna och rätta till. Vetandet legitimerar praktiken och vice versa och bara genom att göra som vanligt reproducerar vi diskursen. Foucaults syn på diskurser, makt och vetande som intimt sammankopplade är därför mycket intressant för den samhällsvetenskapliga analysen och detta gör språket till ett mycket viktigt forskningsområde (se vidare ex. Säfström och Östman 1999). de los Reyes och Mulinari (2005) menar att synen på kunskapsproduktionens sammanlänkning med makt och politik är en av grundstenarna inom den kritiska forskningen. Att uppmärksamma den vetenskapliga produktionens "görande" och "hegemoniska karaktär" (de los Reyes & Mulinari, 2005 s. 14) är också en av mina utgångspunkter. Dessa författare argumenterar för ett intersektionellt perspektiv som förutom att uppmärksamma sammanlänningen mellan ett flertal segregeringar som klass, kön, etnicitet, ålder och sexualitet etc. även tar fasta på intersektionen mellan kunskap och politik.

Widerberg (2002) menar att diskurser och "fakticiteter" inte utesluter varandra utan snarare är ömsesidigt beroende av varandra. Inom det poststrukturalistiska perspektivet som jag har kommit att inspireras av är också just ett upphävande av dikotomier som verklighet och språk en central utgångspunkt. För att ta ett exempel från min avhandling så kan påståendet att invandrarungdomar hamnar i kläm mellan två kulturer vara en levd och upplevd erfarenhet som delas av många etniska minoritetsungdomar. Samma fenomen kan också beskrivas som en rådande diskurs i dagens svenska samhälle och tolkas som ett sätt bland flera andra möjliga att se på en specifik erfarenhet. Erfarenheten kan så att säga inte förstås utanför de diskurser som är tillgängliga för människor i ett givet sammanhang. Widerberg (2002) anser att det sällan är möjligt, eller önskvärt att göra åtskillnad mellan dessa båda analytiska perspektiv och förespråkar därför att göra både ock.

Min intention är också att redogöra för de forskningsresultat, idéer och argument som framförs i skilda studier och tematiskt presentera dessa på ett relevant sätt. Jag har hängt upp texterna dels kronologiskt och dels utifrån specifika problemområden. Texterna har kategoriserats i enlighet med mina frågeställningar i del 1; Vilka sociala problemområden och orsaker till dessa dominerar debatten under olika invandrapolitiska epoker? Hur beskrivs det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar under olika invandrapolitiska epoker? Finns några kunskapsluckor eller frågor som utesluts och/eller tydliga brister i denna kunskapsproduktion och hur har denna varierat över tid? Jag har också i en mer innehållsmässig mening tematiserat texterna i enlighet med specifika begrepp och förändringen av dessa. Detta gäller exempelvis i frågan om hur den specifika kompetens som efterfrågas i arbetet med etniska minoriteter benämns, invandrarkunskap, kulturkompetens osv. Detta betyder att avhandlingen delvis kan läsas som en renodlad litteraturöversikt där läsaren kan få vetskap om vilka frågor som har ansetts relevanta och vilka resultat som har framkommit i skilda studier. Den diskursiva ansatsen kan sedan sägas sätta parentes kring den bakomliggande meningen eller författarens intentioner och de utsagor om verkligheten som därigenom formuleras. Denna blir synlig framförallt i det avslutande avsnittet i varje kapitel där jag också mera diskursivt diskuterar begreppet kultur och dess innebörder.

De resultat som jag presenterar från de studier som är genomförda ska således inte förstås som stöd till mina egna teser utan som en presentation och tematisering av vad andra forskare har kommit fram till. Avhandlingen blir på så sätt också ett dokument över mitt eget arbete med hur "fakticiteter" och diskurser hänger samman. Resonemanget landar i att analysen tar sin utgångspunkt både i verklighetsbeskrivningar så som de presenteras i skilda studier men också hur dessa verklighetsbeskrivningar diskursivt konstitueras.

3. SVENSK INVANDRARPOLITIK OCH KULTURFRÅGAN

I en studie om hur ett visst fenomen har framställts i skilda texter och hur användningen av begrepp förändras över tid uppenbaras hur hårt sammanflätade den vetenskapliga, politiska och massmediala diskursen är. Mitt empiriska material, de texter jag har tagit del av, verkar i och genom den moderna svenska invandrings-, invandrar-, flykting och minoritetspolitiken. Detta är också ett politikområde som innehåller stora förändringar på ett retoriskt plan (Peralta, 2005). Invandringspolitikens huvudsakliga innehåll är reglering av invandringen och flyktingpolitiken. Invandrar- och minoritetspolitik handlar om invandrare och minoriteters villkor i termer av rättigheter och skyldigheter i Sverige. Härvid omfattas frågor om hur majoritetssamhället förhåller sig till invandrare. Denna politik har genom åren getts olika beteckningar som utlänningspolitik, minoritetspolitik, invandrapolitik och integrationspolitik. Idag är Sverige ett invandringsland och ett mångkulturellt samhälle. Med denna förändrade befolkningssammansättning har synen på relationen mellan minoritet och majoritet förändrats, från 60-talets knappt existerande politiska diskussion gällande invandring till dagens integrationspolitiska diskussioner. Dessa förändringar är synliga både inom politiken och forskningen (Hammar, 1994). Dahlström (2004) menar att den svenska invandrapolitikens skiftningar på ett retoriskt plan tydligt har följt spåren efter den offentliga debatten gällande dessa frågor.

Denna avhandling svarar delvis på hur frågor om etniska minoritetsungdomar, kultur och socialt arbete har beskrivits och förhåller sig till denna debatt, både i en offentlig och politiskt diskurs. De invandrapolitiska perioderna har jag konstruerat och beskrivit med inspiration från andra forskare.¹⁰ Flera forskare har urskiljt och beskrivit avgränsade perioder av invandring¹¹ och förändringar i invandringspolitiken.¹² Jag lyfter här särskilt fram olika kulturdiskurser som tycks dominera i de olika perioderna. Dessa skiftande sätt att se på kultur överlappar naturligtvis varandra och de flesta finns representerade i alla perioder.

---

¹⁰ Ett flertal forskare har på olika sätt periodiserat invandringsepoker och skilda invandrapolitiska perioder med avstamp i olika perspektiv och med betoning på specifika frågor. För referenser se vidare i min framställning.

¹¹ Läsaren bör uppmärksamma att kategoriseringar av invandrare inte på något entydigt sätt avspeglar enskilda människooöden utan snarare är ett resultat av myndighetssveriges behov av att definiera olika former av invandring. Anledningarna till att man invandrat kan naturligtvis vara flera och överlappa varandra och det finns ingen tydlig avgränsning mellan kategorierna.

¹² För en mer utförlig diskussion se bland annat Widgren, 1980; Hammar, 1994; Borevi, 2004; Dahlström, 2004.

INTERNATIONELL MIGRATION OCH SVENSK INVANDRINGS- POLITIK

Vårt vetande om svensk migrationshistoria sträcker sig tillbaka till medeltiden och 1100-talet då tyska köpmän etablerade sig i Sverige. Under 1600-talet invandrade skottar som till största delen utgjordes av köpmän och hantverkare. Ett annat exempel på tidig invandring till Sverige är franskspråkiga valloner vilka ofta var specialiserade på hantering av järn. Andra är judar och romer som flytt förföljelse. Under 1800- och början av 1900-talet var Sverige främst ett utvandringsland då ca 1,2 miljoner svenskar utvandrade till USA bland annat. Först under 1930-talet är invandringen till Sverige större än utvandringen men består då till största delen av återvändande svenskamerikaner. 1939 består Sveriges befolkning av knappt 24 000 utomlands födda och vid krigsslutet 1945 av närmare 195 000. Många av dessa var ensamma flyktingbarn från Finland och Baltikum (SOU 1951:42 s. 251f).

Fram till 1941 var den svenska flyktingpolitiken inte särskilt generös utan snarare hårt reglerad (Hammar, 1994; Soydan, 2005). Efter andra världskriget ökade invandringen till Sverige då framförallt flyktingar från de baltiska länderna och Tyskland kom. Sverige tog emot enskilda politiska flyktingar från Ungern efter Ungernrevolten 1956 och från 1950 fastställs varje år en särskild flyktingkvot för flyktingar som befinner sig i olika flyktingläger i världen (Sveri, 1973; Soydan, 2005). Under 1950-talet uppstod en kraftig arbetskraftsbrist i Sverige bland annat på grund av industrins utveckling, välfärdsstatens utbyggnad och 1930-talets låga födelsetal. Sverige rekryterade då aktivt i de nordiska länderna, framförallt Finland, och senare även i de europeiska länderna Grekland, Ungern, Jugoslavien, Österrike, Turkiet och dåvarande Västtyskland¹³. Från 1954 fanns inte längre några inskränkningar för nordiska medborgare att söka arbete i Sverige (Hammar, 1994). Den första perioden i svensk invandringpolitisk historia kan sägas pågå fram till mitten av 1960-talet då invandringen till största delen består av arbetskraftsinvandring (Widgren, 1980 s. 14; Hammar, 1994). Det var också först på 1950-talet som man mer allmänt börjar tala om Sverige i termer av ett invandringsland (Hammar, 1994). Det fanns vid denna tid ingen uttalad invandringspolitik men en universalistisk målsättning kan utläsas i utredningar inom näralliggande politikområden (Dahlström, 2004).

Från mitten av 1960-talet till mitten av 1970-talet råder en *reglerad invandring*. Från mitten av 1960-talet sker en kraftig ökning av invandringen då vänner och anhöriga till dem som redan har flyttat till Sverige ansluter. Många kommer från Turkiet där stor arbetslöshet råder. Under 1960-talet mattas den svenska ekonomin och mot bakgrund av det ökade trycket från anhörig- och arbetskraftsinvandringen så införs i mars 1967 en reglering av invandringen. 1972 upphör arbetskraftsinvandringen helt bland annat efter krav från fackfö-

¹³ Se vidare ex. Soydan, 2005

reningsrörelsen. (Hammar, 1994). Regleringen innebar att utomnordiska medborgare måste ha ordnat bostad, arbete och arbetstillstånd före inresan till Sverige (Widgren, 1980; Hammar, 1994). 1969 sätter den nyinrättade myndigheten Invandrarverket igång sitt arbete och först i mitten av 1970-talet formuleras en specifik invandringspolitik i Sverige. Från mitten på 1970-talet inleds en tredje period i svensk invandringspolitik och invandringen består nu till största delen av *anknytningsärenden*. Flyktinginvandringen är under denna period begränsad (Widgren, 1980; Hammar, 1994).

Perioder av arbetskraftsinvandring, reglerad invandring och en invandring som främst består av anknytningsärenden följs av en fjärde period. Denna sträcker sig från mitten av 1980-talet till mitten av 1990-talet då *flyktinginvandringen* ökar (Hammar, 1994). 1985 genomfördes den så kallade AGFA-reformen vilken innebar att huvudansvaret på flyktingmottagandet lades på Statens invandrarverk. Kommunerna får i samband med detta ett betydande ansvar för integration och omhändertagande av flyktingar lokalt, ett ansvar som tidigare hade legat på staten. Denna omorientering fick stor betydelse för arbetet med integrationen av flyktingar eftersom flyktingar nu blir placerade i kommuner i hela landet. Mindre kommuner som tidigare inte haft erfarenhet av mottagande av flyktingar får nu också del av detta (Soininen, 1992). En av de drivande idéerna bakom denna reform var att integrationen skulle underlättas om befolkningsstrukturen var mer blandad (Magnusson 2001: 11 ref. i SOU 2006:21:124). Från 1990 och framåt förs en mer detaljerad statistik över utlänningar och invandrare och då fastställdes siffran till 456 000 utomlands födda, de utgör då 9 % av befolkningen i Sverige (Hammar, 1994). Sedan mitten av 1980-talet har Sverige alltså åter en dominans av flyktingar men flyktinginvandringen har sedan slutet av 1960-talet delvis ändrat karaktär. Den utomeuropeiska flyktinginvandringen har ökat och överstiger numera den europeiska, det gäller främst personer från Mellanöstern, Afrika och Balkan. Även den spontana invandringen av asylsökande har ökat (Soydan, 2005). Flyktingar eller anhöriga till flyktingar utgör idag nästan 2/3 av den totala invandringen.

ETABLERINGEN AV EN INVANDRARPOLITIK: PERIODEN FRAM TILL MITTEN AV 1970-TALET

Efter andra världskriget fram till 1964 saknade alltså Sverige trots den ökade invandringen en genomtänkt och långsiktig invandrapolitik. Utbyggnaden av den svenska välfärdsstaten ansågs under 1950- och 1960-talet kunna bidra till att ge alla bosatta i Sverige en tillräckligt god levnadsstandard. Några riktade åtgärder till immigranter ansågs inte vara nödvändiga. (Hammar 1985 s. 33 ref. i Hertzberg, 2004). Fram till mitten av 1960-talet dominerades invandrapolitiken av en konformitetsideologi som underförstått innebar en skyldighet för invandrare som tänkte stanna i Sverige att så snart som möjligt assimileras i samhället och bli "svenska" (Hammar, 1994; SOU 1996:55; Soydan, 2005).

I mitten av 1960-talet påbörjas på olika nivåer en diskussion om invandringens politiska och sociala effekter och bristen på en genomtänkt invandrapolitik kritiseras. Allt oftare reses frågan om att mer riktade insatser var nödvändiga för att ge alla en likabehandling. Anledningen till invandras särskilda svårigheter i anpassning antogs bero på att nya grupper av utlänningar kom från länder som låg långt ifrån Sverige i språkligt, kulturellt och religiöst avseende (SOU 1967:18 s. 165). Här formuleras en ny problembeskrivning i den svenska kulturretoriken. Annorlunda språk och kultur blir vid denna tid till någonting som skapar svårigheter i mötet med det svenska samhället och "kulturbegreppet" blir en sammanfattning för den olikhet som skapar "anpassningsproblemen" (Hertzberg, 2004, s. 66). En pådrivande faktor i arbetet med att införa mer riktade insatser var också kravet från representanter från samiska, judiska, estniska och finska invandrarorganisationer (Soydan, 2005). En central fråga gällde just huruvida invandrare skulle assimileras eller integreras med bibehållande av sin kulturella särart eller inte. I övrigt var medlet för att uppnå jämlikhet mellan invandrade och infödda i första hand en kontroll av invandringen.

Från 1968 finns en tydligt formulerad politisk ambition att skapa jämlikhet mellan invandrade och infödda men det finns också en oro över att staten med riktade insatser till etniska grupper bidrar till isolering och utanförskap (SOU 1996:55; Borevi, 2002; Dahlström, 2004). Redan i regeringspropositionen 1968:142 formuleras en oro över utvecklingen av slumkvarter med invandrare (Borevi, 2002 s. 84). Generella brister i samhällets struktur som den då rådande bostadsbristen anses drabba invandrare särskilt hårt. Fördomar och "avoghet" hos den inhemska befolkningen tas också upp som en faktor som till sin yttersta konsekvens bidrar till diskriminering och försvårar anpassningen hos invandrarna. Trots att dessa strukturella problem lyfts ger det inget eko i förslagen till lösningar. Lösningen på problemen ansågs vara information om det svenska samhället och utbildning i det svenska språket (SOU 1967:18).

Runt 1965 startar också undervisning i svenska för invandrare (SOU 1996:55). Ambivalensen mellan kulturförklaringar och strukturförklaringar är tydlig. Någon diskussion om att motverka diskriminering förekom så gott som inte alls under denna tid.

Målet med invandrapolitiken vid denna tid var universalistiskt men med en rad inneboende motsättningar. Dahlström (2004) har lyft fram diskrepansen mellan den invandrapolitiska retoriken och dess praktik. Invandrapolitiska program byggde, i motsats till den övergripande invandrapolitiken, ofta på principer som mångkulturalism och identitetspolitiskt stöd. Samhället präglades under samma tid alltmer av skiktningar efter etniska linjer. Perioden karakteriseras följaktligen av en ambivalens inför framväxten av ett multikulturellt/etniskt samhälle som man på offentligt håll ännu inte riktigt förmår att hantera i form av ett integrationspolitiskt ställningstagande. Den skiljelinje som uppstår mellan debattörer som förespråkade en universalistisk och de som förespråkade en mångkulturell politik påverkar och omfattar även myndigheters förhållningssätt mot etniska minoriteter (Dahlström, 2004 s. 162 ff.).

JÄMLIKHET, VALFRIHET OCH SAMVERKAN: FRÅN MITTEN AV 1970-TALET TILL MITTEN AV 1980-TALET

Under 1970-talet fortsätter diskussionen om minoriteters rätt att behålla gruppsspecifika traditioner och värderingar och ändå bli betraktade som jämlika (jmf. Taylor, 1994). Det är också först under 1970- och 1980-talen då Sverige började ta emot långt fler invandrare än tidigare som man i större utsträckning börjar tala om invandrare och minoritetsgrupper. De börjar härmed synas som kategorier i den offentliga statistiken och invandrares villkor blir en välfärdspolitisk fråga (Borevi, 2002). 1975 antogs av riksdagen riktlinjer om en samlad invandrarpolitik som skulle ha *jämlikhet, valfrihet och samverkan* som integrationspolitiska mål. Dessa nya mål innebar ett klart avståndstagande från assimilationstanken (SOU 1974:69:93-96). I regeringspropositionen *Om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m.m. 1975:26* framhävs också särskilt vikten av att Sverige lyckas lösa invandrarnas specifika sociala problem (Johansson, 2008). Invandrares kultur skulle nu inte bara erkännas utan också främjas. Politiken ändras radikalt på en retorisk nivå och formuleras som en mångkulturell politik som innefattar ett kulturellrelativistiskt förhållningssätt. Insatser som riktas till invandrare utformas i enlighet med antagandet om att invandrare har specifika behov som dels består i svårigheter att etablera sig i ett nytt land och dels ett behov av att bevara sin kultur. Bland annat reste finska organisationer krav på att driva egna skolor (Westin, 2008). Insatser riktade mot mer övergripande socioekonomiska missförhållanden lyser med sin frånvaro i dessa beskrivningar. Den oro som tidigare hade funnits för att detta stöd till etniska grupper skulle leda till en isolering och stigmatisering av dessa grupper tycks nu upphöra (Widgren 1980; SOU 1996:55; Borevi, 2002; Hertzberg, 2004). Denna fråga diskuteras vid denna tid i stort sett inte i den offentliga diskursen (Borevi, 2002). Begreppet invandrare utgör vid tiden en "terminologisk innovation" (Westin, 2008 s. 43) och ersatte ordet utlänning som ansågs vidhäftat med negativa betydelser. Det rådande invandrarpolitiska klimatet bidrar till en rad utbildningar på olika nivåer i "invandrarkunskap". Utifrån ett pluralistiskt förhållningssätt formulerades dock frågan om kultur i diffust definierade ordalag. De tre målen om jämlikhet, valfrihet och samverkan uttrycker därtill endast en strävan och i förarbetena saknades en diskussion om vad valfriheten skulle innebära och vilka begränsningar den skulle omfatta vilket har lett till olika tolkningar under åren. Ett problem som har lyfts fram är att detta innebär att det är upp till varje myndighet som berörs av lagen att tolka dessa viljeyttringar (SOU 1991:60; Soydan 2005)¹⁴. Den mångkulturella hållning, i den svenska invandringsspolitiken, som valfrihetsmålet formulerats inom har kritiserats för att förskjuta fokus från invandrares sociala villkor till kulturella problem (Åhlund & Schierup, 1991).

¹⁴ Detta kan också vara en bidragande orsak till socialtjänstens bristande måluppfyllelse i arbetet med barn och invandrarfamiljer (Se vidare Elvhage m.fl., 1990).

RESIDUALISM OCH DIFFERENS: PERIODEN FRÅN MITTEN AV 1980-TALET TILL MITTEN AV 1990-TALET

Från att kultur på 1970-talet i första hand handlade om något man som individ skulle känna frihet att välja att behålla eller förändra blev kultur under 1980-talet återigen något som avvek från det svenska. Dessa avvikelser definierades inte sällan i problematiserande termer. Kultur blir ånyo en fråga om social anpassning. Nu höjs alltfler röster om risken med att det skulle uppstå kulturkollisioner i frågor som barnuppfostran, sexualitet och kvinnors rättigheter (SOU 1984:58). I regeringspropositionen om invandrapolitiken (1985/86:98) diskuteras om begreppet valfrihet ska behållas och utgöra ett övergripande mål. Valfriheten ansågs ha legitimerat alltför många avvikande handlingar och innefatta värderingar som starkt skiljer sig från dem som uttrycks i svensk lagstiftning. Begreppet snävades in och tolkades som att den enskildes integritet och bevarandet av det egna kulturarvet skulle respekteras, men endast inom ramen för de normer för mänsklig samlevnad som gäller i det svenska samhället (SOU 1991:60). Det kulturrelativistiska inslaget i mångkulturalismen problematiserades och det poängteras att normer som följer internationella konventioner om mänskliga rättigheter har företräde och är mer grundläggande än andra (Schlytter, 2004). De invandrapolitiska målen är nu individfokuserade och residualistiska¹⁵. Denna politik innebär att socialt eller ekonomiskt stöd från staten är begränsat till en miniminivå och kan erhållas efter en individuell behovsprövning.

Denna invandrapolitiska förändring sker mot bakgrund av två viktiga händelser. Den ena inträffar 1988 när 65 % av Sjöbos kommuninnevärdare i en folkomröstning säger nej till att ta emot flyktingar. Den andra inträffar i september 1991 när det nya partiet Ny demokrati med 6,7 % av rösterna valdes in i riksdagen. Ny Demokrati vann politisk mark med betydligt hårdare krav mot invandringen och partiet hade klart främlingsfientliga åsikter. I Ny Demokratis program ställdes svenskar mot invandrare, svenskarna blev med en ny vokabulär närande och invandrarna tärande (Tamas, 2005). En annan händelse bidrog också till att göra inledningen till 1990-talet till en mörk period i Sveriges invandrapolitiska historia. Den så kallade Lasermannen sköt 11 personer med utländskt utseende i Stockholm, dåden hade ett klart rasistiskt motiv.

Dahlström (2004) menar att forskare har haft olika uppfattning om vad som orsakade denna invandrapolitiska förändring. Olika förslag på orsaker har lyfts fram som bland annat handlar om att en folklig främlingsfientlig opinion bidrar till att man inom politiken börjar "lyfta på locket", delvis till följd av valtaktiska överväganden. Dahlström (2004) ställer sig dock tveksam till att några substan-

¹⁵ Titmuss (1974) skiljer mellan en "institutionell" och en "residual" välfärd. Den institutionella välfärdsmodellen omfattar alla och staten har ett betydande ansvar över socialpolitiken. En residual modell är restriktiv och riktar inga generella insatser mot breda samhällsgrupper (se exempelvis Blomberg & Petersson, 2007).

tiella förändringar har inträffat. Partipolitiska skillnader har dock lyfts fram som handlar om att socialdemokrater och miljöpartister omfattat en mer assimilationistisk attityd och övriga partier har förordat fler särartslösningar. Skillnader som inte tycks ha politiserats i någon högre grad, dvs. konflikten har inte diskuterats öppet. I början av 1990-talet fördes också en kritisk debatt mot invandrapolitiken i dagstidningar. Dahlström (2004) framhåller att kritiken, grovt indelat, kom från två håll. Den ena typen av kritik handlade om den klientisering som invandrare utsattes för i Sverige genom att de direkt slussades in i ett bidragssystem. Den andra typen av kritik var postkolonialt¹⁶ influerad och riktades delvis mot att den tidigare invandrapolitiken alltför starkt hade betonat etniska och kulturella skillnader (Dahlström, 2004). Detta fokus på skillnad ansågs leda till ett diskriminerande förhållningssätt. ”Enligt denna tankefigur är invandrade personers sociala problem i första hand en konsekvens av den etniska kultur de omfattar, samtidigt som man undervärderar betydelsen av socioekonomiska faktorer och segregering mekanismer” (Hertzberg, 2004, s. 69). Marginaliseringen hade ökat menade många, och detta hade delvis sin grund just i indelningen mellan svenskar och invandrare. En särskild invandrapolitik med selektiva insatser kritiserades härigenom. Kritiken nådde även offentliga utredningar och redan 1991 hänvisades till den viktiga diskussionen i Storbritannien om att etnisk skillnad inte kan vara ett mål i sig och att mångkulturalism innefattar ett statiskt kulturbegrepp som tenderar att rangordna människor som mer eller mindre kulturellt utvecklade. Denna diskussion var då inte vanligt förekommande i Sverige men ansågs angelägen att ta del av (SOU 1991:60).

En av de få akademiska texter som vid denna tid tog fasta på den internationella diskussionen om multikulturalism och relaterade den till den svenska utvecklingen är Maktutredningens ”invandrardel” *Paradoxes of Multiculturalism* (Ålund & Schierup, 1991). Författarna gör en ingående kritisk analys av kulturpluralismens maktdimensioner, särskilt som de kom att återges i diskussionen om kopplingen mellan kultur och social struktur. De diskuterar också kulturalismens effekter i form av diskriminering av invandrade och deras barn, arbetets segmentering efter etniska linjer och kulturella hierarkier bakom en till synes jämbördig kulturell mångfald. De lyfte också fram förskjutningen i Sverige mellan retoriken (jämlighet, valfrihet och samverkan) och praktiken med fokus på innebörder av vad de betecknat som ”actually existing multiculturalism”. *Paradoxes of multiculturalism*, liksom en rad andra artiklar på svenska som Ålund och Schierup publicerade i anslutning till boken fick stor betydelse för den akademiska debatten på 1990-talet och därefter (se exempelvis Hertzberg, 2003; Bredström, 2006 m.fl.).

---

¹⁶ Dahlström (2004) hänvisar här till Said, 1978. För en något mer utförlig beskrivning av det postkoloniala perspektivet, se kap. ”Kulturkonflikt-perspektiv under kritisk granskning” nedan samt not 91.

MÅNGFALD, KULTURKRITIK OCH NEO-ASSIMILATIONISM: PERIODEN FRÅN MITTEN AV 1990-TALET TILL MITTEN AV 2000-TALET

Perioden från mitten på 1990-talet och framåt karakteriseras till stor del av en kritisk hållning till kultur. Nya tankegångar formuleras om det mångkulturella samhället. Ett samhälle som skulle omfatta alla och som således kräver ett förändrat förhållningssätt även av majoritetsbefolkningen. Diskussioner började föras om vad detta i realiteten skulle innebära. En utvärdering av den dåvarande invandrar- och minoritetspolitiken skedde vid mitten av 1980-talet och förde till en kursändring i slutet av 1990-talet. Bland annat diskuterades kulturbegreppet som under 1970-talet hade tolkats relativt snävt och statiskt. Nu vidgades förståelsen av kultur till att gälla värderingar och normer som omfattar alla människor och samhället i stort. Kulturella skillnader ansågs finnas mellan storstad och småstad, sociala och ekonomiska grupper likväl som mellan människor från olika länder. Med detta resonemang ville man understryka att det inte kunde tas för givet att alla människor i en etnisk grupp delade samma kultur (Hertzberg, 2004). Denna inriktning förs fram 1996 i ett slutbetänkande av Invandrarpolitiska kommittén "Sverige, framtiden och mångfalden" (SOU 1996:55). 1997 formulerade riksdag och regering målet för den svenska invandringsspolitiken. I regeringspropositionen 1997/98:16 slås fast att *lika rättigheter och möjligheter* skulle gälla *för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund*. Ett exempel på riktändring är den nya benämningen *integrationspolitik* som ersatte den tidigare *invandrarpolitiken*. Detta medförde alltså ett tydligt skifte gällande politikens målgrupp, från att ha riktats enbart mot invandrare berör den nu hela befolkningen. Ansvaret för invandrare flyttas över på den nybildade myndigheten Integrationsverket. Återigen blir de invandrarpolitiska målen universalistiska och pendeln har delvis svängt tillbaka mot den ursprungliga utgångspunkten (Dahlström, 2004 s. 163). Bredström (2006) menar att en förskjutning har skett från kulturpluralism till neo-assimilering. Från att betoningen legat på respekten för olikheter betonas nu universella (läs svenska) värden. "Den andre" accepteras endast i den utsträckning som han/hon liknar "oss" (Jonsson, 2004). Här blir också en annan politisk målsättning central och det är *mångfald*, vilket innebar ett hänsynstagande av alla möjliga tänkbara erfarenheter en individ kan ha, alltså inte enbart kulturella eller etniska. Integrationspolitiken ska i mångt och mycket gälla alla och inte peka ut och särskilja gruppen invandrare. Riktade insatser till invandrare ska endast ges när invandrarskapet är överordnat andra förhållanden och bör bara gälla nyanlända (Ds 2000:43). Mångfald anses vara berikande för samhället men betyder också att människor som tillhör minoriteter av olika slag ska slippa diskriminering. Detta innebär att mångfaldsideologin samtidigt rymmer en tanke om olikhet, när det anses berikande för samhället, och en om likhet, i frågan om likabehandling (Hertzberg, 2003). Oberoende av etniska och kulturella olikheter ska alla ha lika rättigheter och möjligheter

men detta innebär också ett tydligare krav på personligt ansvar och lagenliga skyldigheter.

Sammanfattningsvis kan sägas att frågor om betydelsen av och innehållet i begreppet kultur i den statligt-politiska diskursen har förändrats över tid. På 1960-talet ansågs kultur vara relaterad till anpassningsproblem medan kultur på 1970-talet betraktades mer som ett samspel mellan invandrare och svenskar och gavs en mer positiv innebörd. Det ansågs viktigt att invandrare gavs möjlighet att behålla och vidareutveckla sina kulturspecifika drag. Kulturbegreppet användes dock i en relativt snäv bemärkelse och handlade i första hand om estetiska kulturella yttringar. Under 1980-talet blir kultur återigen något som kan vålla anpassningsproblem. Den kulturella valfriheten begränsas till att omfatta endast sådant som kan accepteras i enlighet med svenska normer och svensk lagstiftning. Kultur problematiseras också alltmer genom att olika kulturella uttryck som inte sällan relaterar till genusordningar fokuseras och stereotypiseras. Under 1990-talet ifrågasätts den problembeskrivning som varit vanlig under 1980-talet och kulturbegreppet problematiseras. Begreppet mångfald skulle med postmoderna förtecken peka på ett flertal olikhetsskapande effekter. I realiteten kom det dock ofta att handla om etnicitet (Hertzberg, 2004, s. 71). Den grundläggande tanken har dock sedan mitten på 1970-talet varit att kravet på kulturell assimilerings ska frångås och att integration kan uppnås även utan detta krav (SOU 1974:69; SOU 1984:58; SOU 1996:55). Pendlingen och ambivalensen mellan kulturförklaringar och strukturförklaringar är också tydlig. Flera forskare har pekat på att detta antingen eller kan ses som ett resultat av statsmaktens retorik om multikulturell inkludering med intentionen att omfatta alla, men som genom sin betoning på kulturell skillnad tenderar att bli exkluderande¹⁷. Likaså innefattar denna ambivalens kulturs existensmodus, det vill säga innebörden i begreppet kultur pendlar på olika sätt bland annat mellan att vara en resurs och ett problem och mellan att vara statiskt och dynamiskt. Det kulturpluralistiska förhållningssättet minskar också i takt med att välfärdsstatens omfattning krymper ner (Hertzberg, 2004, s. 71). Ett betonande av kulturella skillnader kvarstår och i förlängningen riskerar det att leda till hierarkisering. Inneslutningen blir därmed avhängig i hur hög utsträckning som invandraren liknar oss svenskar (Ålund, 1997; Mulinari & Rätzl, 2006). Vi är med andra ord mitt i en period med en annalkande neo-assimilationism i kulturell mening i ett samhälle som präglas av växande sociala skillnader och rangordningar efter etniska linjer.

---

¹⁷ Se ex. Svanberg & Tydén (1999, s. 30); Dahlstedt (1998, s. 62)

4. MELLAN ASSIMILATIONISM OCH ER-KÄNNANDE AV KULTURELLA SKILLNADER: PERIODEN FRAM TILL MITTEN AV 1970-TALET

”En generationsspricka, där föräldrarna håller styvt på hemlandets kanske mycket strikta moraliska föreställningar, skapar hos barnen en neurotiserande situation, när de ska försöka anpassa sig till sina jämnåriga svens-kars beteenden och värderingar” (Sveri, 1966 s. 117).

MODS, PUNKARE OCH FÖRORTSKIDS: GAMLA UNGDOMSPROBLEM I NY SKEPNAD

Olika ungdomsgrupper eller ungdomskulturer har sedan länge upprört vuxen-världen och skapat moralisk panik¹⁸ och debatter i media. Ofta har det då handlat om arbetarklassens unga män. 1902 då den första mer sammanhållna barnvårdslagen angående *vanartade och i sedligt avseende försummade barns be-handling* tillkom formulerades en samhällelig oro över barn som bildade gäng och ägnade sig åt tiggeri, tjuveri och prostitution (Lundström & Sallnäs, 2003, se även Lundström, 1993). På 1930- och 1940 talet engagerade och upprörde dansbancelälandet socialarbetare, präster och läkare (Frykman, 1988). Sedan har det handlat om raggare, mods, hippies, punkare, rejdare, skinnskallar och, idag, unga män från multietniska förorter. Under den drygt hundraåriga period som Sverige har haft en sammanhållen barnvårdslagstiftning urskiljer Lundström & Sallnäs (2003) tre olika sätt att i den officiella diskursen definiera problema-tiska ungdomsgrupper. För cirka hundra år sedan utpekades ofta i en moralisk diskurs förkastliga kategorier som *”sexualflickor, ligapojkar, besvärliga tattare eller en degenererad arbetarklass”* (Lundström & Sallnäs, 2003 s. 208). Under reste-rande delen av 1900-talet har sociala problem i första hand relaterats till psyko-logiska förklaringsdiskurser som psykopati, relationsproblem eller på senare tid neuropsykiatriska diagnoser (Lundström & Sallnäs, 2003). Ett tredje sätt att definiera problematiska ungdomsgrupper handlar om det officiella kartlägggan-det av utsatta och riskgrupper som sedan 1930-talet har utgjort ett viktigt inslag i det svenska välfärdsprojektet och uppbyggandet av den svenska modellen. Detta in- och utsorterande av hjälpbehövande grupper har skett någonstans mellan vetenskapen och politiken. Sveriges statliga offentliga utredningar är en del i denna sociala ingenjörskonst. Kartläggandet har till uppgift att producera

¹⁸ Begreppet myntades av sociologen Stanley Cohen (1972/1987) för att beskriva hur olika samhälls-problem på ett överdrivet sätt beskrivs i media så att dessa sedan kommer att definieras som sociala problem (Meeuwisse & Swärd, 2002, s. 30)

fakta om problem, orsaker och lösningar. En ”objektiv fakta diskurs” innebär ett försök att identifiera bestämda kategorier som befinner sig i riskzon eller är överrepresenterade inom något problemområde, det kan vara socialgrupp, invandrare eller ensamstående mammor (Lundström & Sallnäs, 2003). Kartläggandet blir ofta en förutsättning för att ”komma i åtnjutande” av eller ”bli föremål för” samhällets insatser. En objektiv faktadiskurs innebär att till exempel invandrarbakgrund ses som en variabel som är viktig att ta hänsyn till och som kan säga oss något om människor som placeras i en specifik kategori. Dessa beskrivningar återges sällan av dem som antas vara bärare av problemen och säger förmodligen mer om den diskurs som för tillfället råder i ett givet samhälle. Genom att ständigt koppla ungdom till problem har vuxenvärlden genom ytterligare stigmatisering förstärkt ungas utanförskap (Sernhede, 2006). Etniska minoritetsungdomar har också drabbats av ett dubbelt förtryck då även invandrare som grupp under lång tid har varit stigmatiserade i det svenska samhället. Redan under 1960-talet uppmärksammades att svensk press under efterkrigstiden visat prov på stor misstänksamhet mot utlänningar (Hedin, 1966).

När kan då ”invandrarungdomar” sägas etableras som en särskilt utsatt och problematisk ungdomsgrupp i den offentliga och vetenskapliga diskursen? Det särskilda fokus som riktas mot etniska minoritetsungdomar bör naturligtvis ses mot bakgrund av den ökande invandringen till Sverige. Men det är också i ljuset av en avmattning av den svenska arbetskraftsbristen och kravet på en reglerad invandring som formulerandet av invandrares anpassningsproblem bör ses. Att barn och unga med utländsk bakgrund löpte ökad risk att bli föremål för samhällets insatser uppmärksammades av den svenska staten genom dess statliga offentliga utredningsverksamhet redan 1956. I en undersökning om fosterhemsplaceringar från 1954 noterades att 8 % eller cirka 2 305 individer av alla fosterhemsplacerade barn var utländska medborgare. Någon vidare notis om detta faktum togs inte (SOU 1956:61A s. 787). Då, i mitten av 1950-talet, hade mindre än 5 % av befolkningen i Sverige utländsk härkomst och invandrarungdomar uppmärksammades inte i någon högre grad. Det förs vid denna tid inte heller någon statistik över etnicitet eller invandrarskap som kan kopplas till sociala problem. I Fosterbarnsutredningens betänkande från 1974 (SOU 1974:7) påvisas att 10 % av fosterbarnen har utländsk härkomst, vilket är en något högre siffra än det totala antalet barn med annan nationalitet som vid tiden beräknas till 7 %. Den enda orsak som anförs till detta förhållande är att den största delen troligen består av barn som är fosterhemsplacerade i avvaktan på adoption. Vid denna tid privatplacerades barnen formellt i avvaktan på att adoptionen skulle gå igenom. Beträffande samhällsplacerade barn rådde ingen överrepresentation, bland dem hade 5 % annan nationalitet än svensk (SOU 1974:7 s. 131). Frågan om invandrarbarns överrepresentation i barnavården tas även upp i SOU 1974:69 men kan ännu inte sägas vara en angelägen fråga i den offentliga diskursen (se även Lundström & Sallnäs, 2003). Etniska minoritetsungdomars sociala problem har ännu inte etablerats som en välfärdsfråga. De problem som hittills framförallt hade tagits upp handlade om barntillsyn, sko-

lan, mobbning och arbetslöshet bland invandrade ungdomar (SOU 1974: 69: 161f).

ÄR "DOM" MER KRIMINELLA ÄN "OSS"?

Vilka problem var det då som togs upp i denna begynnande diskussion om etniska minoritetsungdomars sociala problem? I stort sett kan de sägas vara de samma som diskuteras idag och som jag pekade på ovan sedan länge har förknippats med unga män med arbetarbakgrund. En trevande diskussion om invandrarungdomars brottslighet påbörjades redan på 1960-talet och frågan har de senaste decennierna varit ett återkommande tema i den allmänna debatten. Överrepresentationen av invandrare i brottslighet konstaterades tidigt i andra europeiska länder och uppmärksammandet av frågan sker sent i Sverige i en internationell jämförelse. Mot bakgrund av vad som i en vetenskaplig diskurs formuleras som allmänhetens subjektiva tyckande anses fakta viktiga att ta reda på. En objektiv faktadiskurs leder forskningen in på sökandet efter skillnader mellan invandrare och svenskar under den inledande perioden fram till mitten på 1970-talet. Litteratur från tiden lyfter fram att allmänheten bär på fördomar mot finländare som handlar om att de är överrepresenterade när det gäller våldsbrott. Statistik och enstaka undersökningar pekar dock på att ingen överrepresentation bland utländska medborgare kan påvisas och att den grövre brottsligheten till och med är högre bland svenska medborgare i åldern 15-20 år (SCB, 1965; Sveri, 1966). Trots att ingen anmärkningsvärd överrisk tidigare hade rapporterats påbörjas i slutet av 1960-talet ett forskningsprojekt om utlänningars brottslighet vid Kriminalvetenskapliga institutet på Stockholms universitet. Resultatet i en undersökning visar på en överrepresentation av utländska medborgare. Men detta gäller inte kvinnor med utländskt medborgarskap som har en något lägre brottsfrekvens än svenskar. Det visar sig i denna undersökning att överrepresentationen i första hand rör nordiska medborgare och främst finnar¹⁹ (Sveri, 1966). Bland forskare råder det vid tiden delade meningar om invandrares andel i brottslighet. Detta beror främst på att det statistiska materialet inte är helt tillförlitligt (Sveri, K 1966; Sveri, B, 1973).

---

¹⁹ Materialet bygger på två olika statistiska sammanställningar från 1967 som omfattar olika kategorier av utlänningar. Den första gruppen består av utländska medborgare som är inflyttade och kyrkobokförda i Sverige. Denna grupp utgör 3,9 % av den svenska befolkningen år 1967. Den största delen, 65 % kommer från de nordiska länderna, framförallt Finland. Den andra gruppen utgörs av "Arbetsanmälda utlänningar". Här ingår utöver de som är kyrkobokförda i Sverige även de utlänningar som arbetar och vistas i Sverige utan att vara kyrkobokförda. Det rörde sig om ca 500 000 individer 1967. Invandrade svenska medborgare ingår alltså inte i undersökningsmaterialet.

NATIONALKARAKTÄRER OCH ETABLERINGEN AV ”ANDRAGENERATIONSPROBLEMET”

I studiet av hur sociala problem framställs och relateras till kultur blir det särskilt intressant att belysa hur orsakerna till problemen har förklarats. Den vetenskapliga kontroversen om vilka faktorer som är av störst betydelse i förklaringen till etniska minoritetsungdomars sociala problem följer direkt i spåren av att problemen börjar uppmärksammas. Gemensamt för flertalet forskare är dock en stark övertygelse om att kausala samband står att finna. Det är också i slutet av 1960-talet som kultur mera uttalat används som förklaring när sociala problem och invandrare diskuteras. I vissa fall handlar det om ”nationalkaraktärer”. En del grupper av utlänningar, framförallt jugoslaver och ungrare, antas föra med sig ett kulturmönster som innebär att konfliktlösning sker med våld (Sveri, K 1966; Sveri, B 1973). Denna tes kommer senare att starkt ifrågasättas och ett fåtal forskare anser att invandrades sociala problem ”importeras” från deras ursprungsländer. Inte förrän långt senare, i diskussioner om hedersrelaterat våld, dyker liknande orsaksförklaringar upp igen. Sveri (1966)²⁰ som menar att ”nationalkaraktärer” i vissa fall kan ha en avgörande betydelse för invandrades brottslighet i Sverige nyanserar sedan resonemanget och lägger till att problem som kan uppstå beroende på människors hemvist inom olika kulturella system främst bör förstås i ett vidare sammanhang. Utifrån, vad som närmast kan liknas vid en mångfaldsideologi hävdar han att olikheter finns även mellan svenskar från landsbygd och storstad och att skillnaden mellan invandrare och svenskar handlar om grader och inte om arter. Att migrera från ett annat land innebär bara en gradskillnad i detta avseende men medför fler svårigheter ju längre avståndet mellan de olika kulturerna är.

Detta med kulturella avstånd får sedan en avgörande betydelse i diskussioner om etniska minoritetsungdomars sociala problem. I en studie genomförd av Kerstin Laurén vid Långbro mentalsjukhus ungdomsklinik 1969 påvisades att 31 av 100 intagna var barn till invandrare. Alla utom ett av dessa barn var födda i Sverige (Schwarz, 1973 s. 40). Problematiken gällande konflikten mellan föräldrarnas ursprungskultur och den svenska kulturen som barn till invandrare har att förhålla sig till formuleras även i den offentliga diskursen. Ett tidigt exempel på det står att läsa i en offentlig utredning från 1974. Bland annat antogs de ”kulturella olikheterna” bidra till svårigheter för invandrabarnen att tillgodogöra sig skolans undervisning. ”Därmed riskerar de att få sociala handikapp. Kontakten mellan föräldrarnas normpåverkan och de normer som förmedlas av skolan och kamraterna bidrar också till anpassningssvårigheterna” (SOU

---

²⁰ Med kultur avser Sveri (1966) ”sådana *levnadsmönster*, som är utpräglade och gemensamma för individerna i ett samhälle eller för individer som tillhör gruppbildningar inom ett samhälle. I första hand är det fråga om de gemensamma *intressen, värden och normer*, som motiverar den enskilda människans beteende. Som bekant varierar dessa levnadsmönster avsevärt från en kulturkrets till en annan.” (Sveri, 1966 s. 107)

1974:39 s. 178). Frågan tas också upp i en senare offentlig utredning från samma år (SOU 1974: 69). Sveri (1966) menar att konflikter och svårigheter lätt uppstår mellan den första och andra generationens invandrare på grund av att invandrare ofta har en begränsad kontakt med det svenska samhället, inte minst på grund av språksvårigheter. Invandrarnas barn däremot anpassar sig i högre grad till det svenska samhället. En studie från Israel i början på 1950-talet visade att de ungdomar i den andra generationen som hade den högsta kriminaliteten också hade föräldrar som inte stöttade dem i sin anpassning till det nya landets kulturella normer och värden (Sveri, 1966 s. 111-112). Den begränsade kontakten med svenskar är ett återkommande tema i förklaringar till invandrarers sociala problem. Invandrarers svårigheter kan bland annat ha att göra med "spänningar av t.ex. politisk art" eller att "män av skilda nationaliteter" bor tillsammans i "bostadsområden av "baracktyp" (Sveri 1973 s. 308-309; se även Sveri, 1966). Det är den nationella blandningen, dåliga boendestandarden och rumsliga åtskillnaden från svenskar som utgör riskfaktorer. Vissa forskare menar också att ekonomiska misslyckanden och press från släktingar i hemlandet bidrar till invandrarers ökade andel i brottslighet. Brottsligheten kan utgöra ett försök att kompensera för misslyckandet att skaffa pengar på laglig väg. Alkoholmissbruk och misshandel kunde också bli resultatet av dessa misslyckanden. Överrepresentationen i brottslighet förklarades också i vissa fall med att redan brottsligt belastade personer invandrar till Sverige (Sveri, K 1966; Sveri, B 1973).

När det gäller förklaringar som hänvisar till nationalkaraktärer, kommer heller inte "svenskarna" undan. Även dessa beskrevs i nationalkaraktäristiska termer, möjligen har svenskarna svårare för mötet med det främmande än andra nationaliteter då svenskarnas levnadsmönster är traditionsbundet. Det ansågs leda till svenskarnas i allmänhet negativa inställning till invandrare. Sveri (1966) menar att lika viktig som utlänningarnas förmåga att anpassa sig i Sverige är svenskarnas förmåga att ta emot och acceptera andra kulturella beteendemönster och göra dem "till sina egna" (s. 116). Ett fåtal forskare och debattörer lyfter fram frågan om den diskriminering som utlänningar kan drabbas av. Sveri (1966) var en av de författare som lyfte fram risken för invandrare att råka ut för diskriminering och att denna risk inte ska förringas. Schwarz (1973) menade också att konflikter mellan gästarbetare och den inhemska befolkningen till största delen berodde på nationell, kulturell och ekonomisk diskriminering (s.5). Diskriminering och ökad risk för upptäckt, på grund av kraftigt avvikande utseende för vissa nationaliteter, ansågs också öka utländska medborgares statistiska andel i brottslighet (Sveri, 1966). Det är också mycket troligt att polisen är mer uppmärksam på utländska medborgare än svenska och därmed blir upptäcktsrisken högre. Den svenska utlänningspolitiken var under 1960- och 1970-talet, som jag skrev i inledningen, utsatt för kritik för bristen på etnicitetsperspektiv. Kritiken formulerades som en uppmaning om att en annorlunda kultur bör accepteras, åtminstone i en övergångsperiod. Schwartz (1973) hävdar att den etniska identiteten följer med i flera generationer efter det att man har im-

migrerat. Schwarz är tidigt ute med att peka på den förmyndarattityd som den svenska officiella minoritetspolitiken präglas av. Det fanns vid tiden dock inga empiriska belägg för diskrimineringstesen. Redan här uppmärksammas dock vad som senare skulle komma att benämnas *institutionell diskriminering* i kritiken mot polisens ökade uppmärksamhet mot invandrare.²¹ Men i första hand handlar diskriminering vid denna tid om främlingsrädsla hos enskilda individer eller svenskarna som grupp. Överrepresentationen i brottslighet och andra sociala problembeteenden får genom detta delvis sin förklaring i svenskarnas attityder till invandrare och deras ”annorlunda” kultur.

FRÅN LIKABEHANDLING TILL RIKTADE INSATSER

Under 1940- och 1950-talen utgjorde folkhemstanken grunden i allas rätt till välfärd. Välfärdsstaten skulle omfatta alla som bor i Sverige men då kopplat till ett starkt krav på anpassning. Detta kom ofta att innebära en uppfattning om konformitet och allas skyldighet att bli svenskar. Det är först i mitten på 1960-talet som idén om att invandrare behöver särskilda insatser börjar formuleras. 1967 diskuteras frågan om riktade insatser till utlänningar med utgångspunkt i ett nyformulerat antagande om att de utlänningar som hade kommit till Sverige på senare tid befann sig långt ifrån oss i kulturellt hänseende (SOU 1967:18 s. 165). Krav på att införa specifika insatser kom också ifrån etniska minoritetsgrupper och invandrarorganisationer. Det råder i vissa fall en oenighet om hur majoritetsbefolkningen ska förhålla sig till dessa olikheter och huruvida hänsyn ska tas till detta faktum eller inte. Bristen på riktade insatser från myndigheters sida gällande religiösa och kulturella rättigheter för invandrare formuleras nu allt oftare. David Schwarz, själv flykting, var också en tidig förespråkare för riktat stöd till utlänningar och han var en av de första som pekade på utlänningarnas bristande assimilation i det svenska samhället (Hedin, 1966 s. 128). Sveri (1966) förespråkar ett ökat stöd till gruppsspecifika kulturella yttringar men med förutsättningen att de ryms inom de allmänna lagregler som gäller i Sverige. Stödet ska riktas åtminstone till personer tillhörande den första generationens invandrare och målet är en fullständig assimilering. En assimilering som anses ske i snabbare takt utan tvångsåtgärder vilka riskerar att förstärka kulturella yttringar. Britt Sveri (1973) menar att myndigheter och en stor del av det svenska folket varit tämligen oförberedda på vad invandringen skulle komma att betyda för utvecklingen i Sverige. Det är först i slutet av denna period, alltså i mitten av 1970-talet som behovet av riktade insatser och specifika sociala behand-

---

²¹ Flera forskare menar att det analytiskt finns stora poänger med att skilja mellan individuell, institutionell och strukturell diskriminering (de los Reyes & Wingborg, 2002, Kamali/SOU 2005:41). Institutionell diskriminering syftar på de regelverk, policies, normsystem och arbetsmetoder som styr myndigheter och organisationers arbete. Det handlar bland annat om att tjänstemän agerar utifrån stereotypa bilder och fördomar om personer med utländsk bakgrund. Det råder delade meningar i forskarvärlden om den institutionella diskrimineringen är avsiktlig eller oavsiktlig (Kamali, 2005).

lingsmetoder i förhållande till etniska minoritetsungdomar börjar diskuteras i den offentliga diskursen. Trevande frågor om i hur hög grad som invandrades kulturella särdrag ska beaktas i den sociala barnvården börjar allt oftare ställas (SOU 1974:39). Stödet handlar dock mestadels om att få tillgång till information på sitt hemspråk och kulturstöd i olika former (SOU 1974:69:197ff). Denna diskussion har alltså 35 år på nacken och står fortfarande högt på agendan.

RIKTAD VERKSAMHET FÖR FINSKA UNGDOMAR

Hur detta tänkande om invandrades specifika behov yttrar sig mer specifikt inom det sociala arbetet med ungdomar kan illustreras av en etniskt inriktad verksamhet för ungdomar med psykosociala problem. Öppenvårdsmottagningen Solmu-gruppen startade genom Stockholms socialförvaltning 1974. Bakgrunden var att finska ungdomar en tid hade varit eftertraktade som arbetskraft i Sverige. De ansågs duktiga på att jobba och anställdes ofta i tunga monotona arbeten. Ofta hade de kommit till Sverige utan anhöriga och utan att kunna det svenska språket. Många av dessa ungdomar blev snart isolerade och det ledde inte sällan till varierande grad av psykosociala problem, bland annat i form av missbruk av alkohol och narkotika. I Solmugruppen framhålls vissa aspekter som viktiga att ha vetskap om i arbetet med dessa ungdomar. Bland annat bör man som behandlare ta reda på var i invandringsprocessen den enskilda ungdomen befinner sig. Det innebär att ta reda på varför ungdomen har kommit till Sverige, om den unge umgås med andra finska ungdomar eller har fått svenska vänner. Hur väl kan man språket och förstår det svenska samhället? Vilket förhållningssätt har man till det ursprungliga hemlandet? Ska man stanna eller återvända? Det är också viktigt att ta reda på hur identiteten omformas. Den ultimata lösningen på den krock som kan uppstå mellan det finska och det svenska anses vara att bevara den finska identiteten samtidigt som man anammar den svenska, att vara sverigefinne. Behovet som lyfts fram för den personal som arbetar med dessa ungdomar är tvåspråkighet och kulturkompetens (Soydan, 1984).

DET KULTURELLA AVSTÅNDETS LOGIK

Universalismen präglar under 1960- och början av 1970-talet fortfarande de politikområden som berör majoritetens förhållande till utlänningar. Det är först från mitten av 1960-talet som diskussioner börjar föras om en mer omfattande invandrapolitik. Ett visst motstånd mot att införa riktade insatser formuleras utifrån antaganden om att det bidrar till en isolering av invandrargrupper. Etniska minoritetsungdomar och sociala problem kan vid denna tid sägas gå från att vara en ickefråga till att bli en fråga som berörs och lyfts fram som en intressant avvikelse från normen. Detta betyder också att litteraturen inom detta område är tunnsädd under denna period. Under 1960-talet kan vissa forskare sägas vilja lyfta kulturella problem kopplade till bristande integration, ofta i polemik

mot rådande brist på etnicitetspolitik. Kultur blir så småningom en aspekt som alltmer kopplas till avvikelse, framförallt genom teorier om det kulturella avståndet. Det är i detta skede som riskerna med att tillhöra *den andra generationens invandrare* börjar formuleras. Det som utgör hotet mot dessa ungas hälsa är den kulturella splittring som deras situation leder till, en splittring som i slutändan drabbar både språk och själ. Det kulturella avståndets logik leder också till antaganden om att bristen på kontakt med "det svenska" utgör ett stort hot mot invandrades integration (och allmänna hälsa). Begrepp som segregering används inte i någon större omfattning men att leva åtskild från svenskar anses leda till kulturella konflikter.

En evolutionistisk kultursyn formar också målet med riktade insatser som uteslutande är assimilering. Här formuleras ett nytt antagande om att ett allt för ensidigt krav på assimilation leder till motstånd. Ett motstånd som förstärker ursprungskulturen. Lösningen blir då att låta invandraren vara ifred under en övergångsperiod och kanske till och med att bidra till att stödja och förstärka den ursprungliga kulturen. På så sätt kan invandraren mera subtilt "luras" in i svenskhet. Det forskarna vänder sig mot är inte det ensidiga kravet på assimilering utan hur vägen dit bör se ut. Kritiken mot bristen på etnicitetsperspektiv handlar i första hand om medlen och inte målen.

Den dominerande föreställningen om kultur i den tidiga debatten om etniska minoritetsungdomar och sociala problem framstår i många sammanhang som en ambivalens mellan likhet och olikhet, eller som en fråga om grad- eller artskillnader. Symtomatiskt för forskningen om etniska minoritetsungdomar och sociala problem under 1960- och 1970-talen är användningen av "trevande särmärken" (Bredström, 2006, s. 95) som markör för invandrars annorlundahet. Olikheten skiftar i grader mellan de som tillhör kulturer som ligger på olika avstånd från "oss". Synsättet domineras också av en etnocentrisk syn på svensk kultur som normerande. Beskrivningen av kulturella gradskillnader hänvisar till en evolutionistisk kultursyn i vilken kulturer placeras nära eller långt ifrån den svenska kulturen. En kultur som fixeras i bestämd form. Påståenden om kulturella avstånd ger oss exempel på kulturbegreppets sociala verkningar i form av en tydlig hierarkisering. "De andra" är mindre utvecklade och mer barbariska än vi svenskar som är civiliserade. En hierarkisering som också uppenbaras i oron över en brist på kontakt med svenskar. Segregeringen och avståndet till centrum eller det riktiga Sverige är ett ofta återkommande tema i diskussioner om invandrades bristande integration och tillhörande sociala problem. Inom denna logik utgör kontakten med andra invandrare inte någon kompensation. I en slags epidemiologisk föreställning blir här "den Andre" inte bara smittspridare av den ursprungliga och problematiska kulturen utan även av sociala problem och "det svenska" utgör en brygga, ett botemedel mot anpassningssvårigheter.

Begreppet kultur ges för övrigt genomgående en associativ innebörd då det sällan definieras. Kultur ingår i en common sense som innebär en mycket förenkla föreställning om att människor från olika länder är mer eller mindre oli-

ka varandra."Som bekant varierar dessa levnadsmönster avsevärt från en kulturkrets till en annan." (Sveri, 1966 s. 107). Klart framgår att kulturella olikheter framförallt anses skapa svårigheter i mötet mellan majoritetsbefolkning och minoriteter. Kulturella uttryck i etnisk bemärkelse har vid denna tid inte någon stark koppling till enskilda nationer. Invandraren är vid denna tid en närmast homogen figur och definieras i första hand i motsats till det svenska, invandraren är icke-svensk. Invandrabarn och ungdomar är i en allmän beskrivning nationellt neutrala men har vid en närmare statistisk granskning ofta sitt ursprung i Finland. Trots att nationen ligger nära oss rent geografiskt anses alltså kulturen ligga långt ifrån oss. "Invandraren" gestaltas också ofta i egenskap av en man. I diskussionen om brottslighet noteras att den lilla överrepresentationen enbart gäller män med utländsk bakgrund men denna upptäckt ingår i en common sense och medför därför ingen ytterligare problematisering. Att män med invandrabakgrund är överrepresenterade i brottsstatistiken omformuleras till att gälla invandrare i allmänhet.

KULTURSKILLNADER SKAPAR MENTALA PROBLEM

Det är i mitten på 1960-talet som invandrares oförmåga till anpassning börjar lyftas fram. Det är ett antagande som har sin grund i föreställningar om att grupper kommer från alltmer avlägsna kulturer (SOU 1967:18). Etniska minoritetsungdomars sociala problem reduceras i enlighet med detta resonemang i de flesta fall till en fråga om språk och annorlunda kultur. En tanke som springer ur dessa antaganden är att vissa kulturer är så olika att de är oförenliga. Barn med utländsk bakgrund anses bland annat löpa risk att bli halvspråkiga. Denna språkliga splittring tycks också kunna leda till en lika splittrad identitet (se ex. Laurén i Schwarz, 1973). Socialt arbete formas till stora delar av psykologiska sanningsregimer och har utvecklats till en individriktad praktik i en casework-tradition. En essentialistisk syn på subjektet där kropp och själ är för evigt åtskilda innefattar en idé om att människans inre eller identitet kan vara hel eller splittrad. Detta är en förutsättning för diagnostisering. Här diagnostiseras invandrarungdomar utifrån psykodynamiska förtecken. Deras särskilda belägenhet leder till en splittrad identitet eller en "neurotiserande situation" (Sveri, 1966 s. 117). Redan vid denna tid fixeras etniska minoritetsungdomar diskursivt mellan två svårförenliga kulturer och har efter detta haft svårt att lösgöra sig därifrån.

Internationell litteratur har visat att barnavård i vissa fall varit en del i ett förtryck av etniska minoriteter. Lundström & Sallnäs (2003) menar att det finns skäl att anta att även den svenska sociala barnavården ingick som en del i det rashygieniska projektet på 1930- och 1940-talen. Den tycka-synd-omentalitet som flera forskare har beskrivit präglar svenska myndigheters för-

hållningssätt till etniska minoriteter framstår som "välviljans förtryck"²². Annorlunda kulturer och kulturkrockar leder till sjukdomstillstånd och handikapp. För att komma till rätta med sjukdomar och handikapp behövs i regel åtgärder, ett nytt socialt problemområde har definierats. Det klart uttalade målet med integration har varit att bli svensk. Det är under 1960- och 1970-talet som man i en professionell diskurs börjar höja röster om att det behövs specifika insatser riktade mot etniska minoriteter för att uppnå assimilation (jmf. även Öhlander, 2005). Här formuleras också en syn på integration som innebär att bli lagom svensk. Svenskhets bör råda i det officiella medan den ursprungliga kulturen tillåts fortsätta att ha ett grepp om individen på ett privat plan. Det bidrar också till att idéer om att särskilda insatser behövs i det sociala arbetet riktat till barn och unga med utländsk bakgrund får ett allt större utrymme. Ett problem har formulerats; det räcker inte längre med ett universellt socialt arbete, som ska gälla lika föra alla. Lösningen är vid denna tid framförallt konkret och instrumentell, det handlar om att kunna invandrarens språk för att kunna ge information och se till att invandraren tillgodogör sig den på ett korrekt sätt. Inte sällan handlar det om envägskommunikation, från "oss" till "dom". I slutet av perioden ökar en insikt om att personal behöver en, i en mer utökad betydelse, kulturell kompetens. Denna bör framförallt innefatta kunskaper om invandrare och en insikt i invandrares annorlundahet. En annorlundahet som kan bestå under lång tid (Se exemplet Solmu-gruppen ovan). Kultur förvandlas här från någonting som i första hand vållar problem till att bli en förutsättning för problemens lösning. Detta synsätt breder ut sig under nästkommande period i min framställning.

---

²² Begreppet myntades av Tord Jacobson 1991 för att beskriva det "vänliga förtryck" som präglade äldre och bostadspolitiken under 80-talet.

5. ORON ÖVER FÖRSVENSKNINGEN: PERIODEN FRÅN MITTEN AV 1970-TALET TILL MITTEN AV 1980-TALET

I de fall ett barn placeras i fosterhem är det viktigt att fosterföräldrarna har samma kulturella bakgrund som barnet. Om inte detta är möjligt bör fosterföräldrarna ha insikt i barnets kultur och helst tala samma språk som barnet (Socialstyrelsen, 1977 s. 35).

SOCIALA PROBLEM ELLER INVANDRARPROBLEM

Trots de jämlikhetsmål som invandrarutredningen formulerade 1975 blev det på 1980-talet tydligt att invandrare inte hade fått del av högkonjunkturen på samma sätt som infödda. Arbetslösheten bland ungdomar ökade under 1960- och 1970-talen och i en undersökning 1982 påvisades att arbetslösheten i åldersgruppen 20-24 år var nästan dubbelt så hög bland utländska medborgare, 10,2 % jämfört med 6,2 % för svenskar (Wadensjö, 1982). I samband med flyktinginvandringen och den ökande arbetslösheten under 1980-talet ökar även fokuseringen på ungdomar med utländsk bakgrund som en problematisk kategori i relation till olika välfärdsfrågor. Andra kulturella minoritetsgrupper som sedan tidigare befann sig i Sverige får också ett ökat utrymme i diskursen. Det tycks som om de plötsligt blir synliga i relation till de "nya" etniska minoriteter som invandrar till Sverige. I mitten av 1970-talet var identitetsmarkören *invandrar-* för att beskriva alla möjliga fenomen som hade minsta länk till något utländskt etablerat i media (Brune, 2003). Misstänksamheten mot etniska minoriteter förändras under 1960-talet och ersätts allt oftare av något som snarare kan beskrivas som en fascination. Detta gäller exempelvis bilden av den motkulturelle zigenaren som dyker upp i slutet av 1960-talet och som enligt Arntzberg (1998) också har blivit forskarnas favoritbild. Men på detta sätt tydliggörs också skillnaden mellan "invandrare" och det svenska, det vill säga det neutrala och vanliga.

Redan under 1970-talet hade alltså frågan om etniska minoriteters överrepresentation i den sociala barnvården uppmärksammats men det är först i mitten på 1980-talet som frågan tas upp på allvar. Under flera år under denna period har en "omhändertagande-debatt" förts i media där överrepresentationen av invandrabarn och ungdomar och svårigheter för socialarbetare vid placeringar har diskuterats (Hessle, 1984). Allt fler studier visar här också på en överrepresentation av invandrabarn och unga i socialtjänstens barnvårdsärenden (SOU 1984:58). En pilotstudie som genomfördes 1977 visade att invandrabarn förekom tre till fyra gånger så ofta som barnvårdsärenden än svenska barn. Överrepresentationen gällde vid denna tid framförallt barn med finskt ursprung. I ytterligare en undersökning som genomfördes i Stockholmsförorten

Tensta 1978 framkom att 23,3 % av de tvångsomhändertagna barnen var från Finland. Faria m.fl. (1984) visade att i Malmö var det nästan dubbelt så vanligt att invandrabarn blev "barnavårdsärenden" jämfört med svenska barn. Särskilt överrepresenterade var finska och danska barn och det var endast dessa som var överrepresenterade i den tyngsta gruppen som omfattade barn och unga som blivit föremål för tvångsåtgärder och institutionsvård. I gruppen 16-17-åringar hade finländare, polacker, jugoslaver och greker en hög andel (mellan 14,3 % och 18,1 % jmf med 10,7 % för svenskar).

Frågan tycks vid denna tid alltmer angelägen. I mitten på 1980-talet skriver Hollander i sin avhandling *Omhändertagande av barn* att "det är alltså ingen tvekan om att invandrarna är kraftigt överrepresenterade i barnavårdsärendena" (Hollander, 1985, s. 204). Hessle (1984) anser att det är på tiden att det offentliga Sverige tar reda på hur många av Sveriges ca 20 000 omhändertagna barn som har invandrarbakgrund. Med anledning av uppmärksammandet av frågan arrangerade Delegationen för social forskning ett seminarium med syftet att inventera kunskapsläget där man inbjöd ett antal forskare i maj 1985. Konferensen resulterade i en skrift där det bland annat konstaterades att finska barn var överrepresenterade i omhändertagandestatistiken men också att forskningen var mycket sparsamt representerad inom detta område. Vidare framkom bland annat att situationen för invandrabarn²³ i Malmö var mycket värre än vad överrepresentationen i registreringar hade visat. Redan i början av 1980-talet står det alltså klart att invandrarungdomar är överrepresenterade i samhällsvården men också att forskning saknas. Fortfarande i mitten på 1980-talet utgör dock kategorin invandrarungdomar främst barn och unga med ursprung i Finland. Det är vid denna tid framförallt dessa barn som är föremål för en samhällsoro. Den officiella statistiken från Statistiska centralbyrån (SCB) kan vid denna tid bidra med fakta om vilka barn och unga som blir föremål för ingripanden enligt Socialtjänstlagen (SoL) eller Lagen om vård av unga (LVU). Statistiken särskiljer kön, ålder och svenskt eller utländskt medborgarskap. Det går dock inte utifrån dessa variabler att erhålla särskilda uppgifter om nationellt ursprung.

Diskussioner om etniska minoritetsungdomars sociala problem fortsätter att följa den inslagna vägen om brottslighet. Den massmediala debatten om invandrarungdomars brottslighet startade på allvar efter att Pockettidningen R gav ut sitt fjärde nummer 1978 med namnet *Sverige, Sverige, fosterhem*. Ämnet hade, som jag visat, diskuterats i ringa omfattning i Sverige tidigare. Detta trots att Statistiska centralbyråns siffror redan tidigare visat på en överrepresentation av utländska medborgare vid lagförda brott. Ett fåtal andra undersökningar hade också visat att det fanns en liten överrepresentation i registrerad brottslighet bland invandrare och ungdomar med utländsk bakgrund (Brå-rapport 1977:8 s. 56-59; Boeke, Rutqvist & Kumlien, 1974; Sveri 1973). Överrepresen-

---

²³ Invandrabarn definieras här som alla barn med minst en förälder född i ett annat land än Sverige (s. 19).

tationen var dock inte särskilt stor och när hänsyn till ålder togs så minskade skillnaderna ytterligare. Något senare framkommer ett resultat som tyder på en kraftig ökning av "om grövre brott övertygade utländska medborgarna" under perioden 1967-1977 i åldergruppen 15-20-år. Bland svenska medborgare i samma åldersgrupp har brottsligheten legat på en konstant nivå. I åldersgruppen 15-17 år är överrepresentationen bland alla övriga nationaliteter högre än svenskarnas. Bland 18-24-åringarna är det bara greker som har lägre brottsfrekvens än svenskar. Högst frekvens har ungrare, polacker, jugoslaver och finländare (Sveri, 1980).

Under detta "invandravänliga" 1970- och 1980-tal anser flera forskare att brottsligheten bland utlänningar är ett känsligt ämne. Argumenten för att genomföra denna typ av jämförande studier söks därför ofta i ett slags rättspatos som handlar om att det är viktigt att lyfta fram fakta, inte minst i de olika minoritetsgruppernas eget intresse (bland annat Sveri, 1980). Denna aspekt lyftes fram av forskare redan under 1960-talet (Sveri, 1966) trots att det invandrarpolitiska klimatet då kan sägas vara något annorlunda. Redan under 1960-talet fördes frågan om att svenskar var avogt inställda till invandrare fram och att det förekom fördomar om specifika invandrargrupper och kopplingen till brottslighet. Forskningen drivs alltså fortfarande av en objektiv faktadiskurs som ska motverka allmänhetens bristande kunskaper i frågan. Ett annat argument för denna typ av forskning handlade om det som jag beskrev i inledningen till detta kapitel, nämligen att invandrare inte hade fått ta del av utbredningen av den svenska välfärden. Tham (1983) problematiserar det faktum att frågan fick en enorm uppmärksamhet i media och hävdar att den faktiska skillnad som dessa siffror visade på inte motsvarar vidden av uppmärksamheten av frågan. Tham (1983) menar vidare att uppmärksammandet av frågan i media och övrigt bör förstås mot bakgrund av det minskade behovet av arbetskraft i Sverige. Invandrades brottslighet är inte ett stort samhällsproblem men tillräckligt omfattande för att tas på allvar, i högsta grad ur en välfärdssynpunkt summerar Tham (1983).

EN FÖRLORAD GENERATION

I den inledande perioden i min framställning som sträcker sig fram till mitten av 1970-talet har jag lyft fram att förklaringar till sociala problem bland etniska minoritetsungdomar till stor del hänvisar till den "kulturkrock" som uppstår mellan det gamla och det nya landet och att denna krock främst drabbar den andra generationen. Andra förklaringar som framfördes handlade om diskriminering i mottagarlandet samt att problem "importeras" från invandrarernas ursprungsländer. Tham (1983) urskiljde tre typer av förklaringsmodeller i förståelsen av invandrades brottslighet som dittills varit vanligt förekommande i den svenska debatten. Dessa tre orsaksförklaringar handlar enligt Tham om att brottsbenägna personer har invandrat till Sverige, att själva invandringen leder till problem och att invandrades kulturer är så annorlunda den svenska att det skapar problem. Orsaksförklaringarna kan med nutida ögon ses som ganska

trubbiga och onyanserade. Det är svårt att urskilja mer detaljerade förklaringar som hänvisar till ursprungslandets kultur, kulturkrockar, migration och flyktingtrauman eller problem i mottagarlandet (diskriminering etc.) som tydligt framgår i mer sentida förklaringsdiskurser. Den första orsaksförklaringen som känns igen från den inledande perioden i min framställning handlar om att brottsbenägna personer har invandrat till Sverige, denna tes anses dock vara mycket svår att undersöka (se Sveri, 1966 och Sveri, 1973 ovan). Tham (1983) ställer sig tveksam till denna hypotes och menar att "nationalkaraktären" knappast kan utgöra en rimlig förklaringsvariabel då flertalet invandrare kommer från länder med lägre förmögenhetsbrottslighet än Sverige (Tham, 1983 s. 23). Tham (1983) pekar här ut de förklaringar som används när det handlar om invandrare och brottslighet men dessa kan även till stor del överföras på de förklaringsdiskurser som kan urskiljas i diskussioner om vad som orsakar etniska minoritetsungdomars sociala problem mera allmänt. Redan tidigt i debatten etableras alltså tre tydligt urskiljbara förklaringar som handlar om kulturkrockar och generationskonflikter, social utsatthet och problem som uppstår i samband med invandring (bland annat diskriminering i mottagarlandet). Förklaringarna pendlar mellan att ta stöd i en kulturpluralistisk och å andra sidan en universalistisk ståndpunkt och har inte sällan skapat konflikter mellan olika debattörer och forskare.

I diskussionen om vad som orsakar etniska minoritetsungdomars ökade risk att drabbas av sociala problem är en dominerande förklaring även fortsättningsvis att det handlar om ett "andragenerationsproblem". Och det är som jag visat en redan etablerad förklaringsdiskurs. I förklaringarna till varför denna generation tycks drabbas av problem i högre grad än andra ungdomar är det inte "nationalkaraktären" hos invandrare som är problematisk. Det är snarare den konflikt eller "krock" som uppstår i mötet mellan två (väsens)skilda kulturer och att särskilt barnen i invandrarfamiljer hamnar i kläm mellan olika värdesystem som utgör problemets kärna. I dessa beskrivningar centreras problematiken inte sällan i frågan om skilda familjestrukturer. 1975 uttalar sig experter från Invandrarverket i Svenska Dagbladet om att "invandrarkvinnans" barn riskerar att drabbas av problem. Detta gäller särskilt flickorna som måste leva med dubbla identiteter (Brune, 2003 s. 153). 1976 porträtteras en "invandartjej" och en "invandrarkille" i Dagens Nyheter. Attributen är väl kända för oss idag. Killen föraktar svenska tjejer, bär kniv och vill tjäna pengar. Invandartjejen är sensuell och utsatt för tvång. Här konstitueras också bilden av invandrarkillen som ett subjekt och därmed en aktiv kulturbärare medan tjejen är ett offer för omständigheter och därmed också möjlig att rädda (Brune, 2003). Problemet engagerar också alltfler forskare i mitten på 1970- och början på 1980-talet (bl.a. Suikkila, 1977; Sveri, 1980; Lithman, 1981; Reinans, 1981; Stenius, 1983; Soydan, 1984 s.19). I den allmänna debatten kom den andra generationens invandrare ofta att bli "den förlorade generationen" (Reinans, 1981; Tham, 1983). De specifika problem som lyftes fram i sammanhanget handlade om att tonårsfrigörelsen som de flesta ungdomar genomgår innebär ett kraftigare brott mot den

egna bakgrunden i de fall ungdomen orienterar sig mer mot det svenska samhället än vad föräldrarna önskar (bland annat Lithman, 1981). Flera forskare menade i enlighet med tidens kulturessentialistiska hållning, att en osäker identitet blir resultatet av samhällets krav på anpassning till det svenska och föräldragenerationens vilja att behålla sitt ursprungliga kulturmönster (Sveri, 1980; Stenius, 1983). Stenius (1983) menar att draget till sin yttersta spets kan psykosser, kriminalitet och missbruk bli den allvarligaste konsekvensen av denna kulturella splittring.

Suikkilas (1977) studie om finska barn och normkonflikter²⁴ visade att de finska ungdomarna allmänt hade sämre förutsättningar till en gynnsam socialisation i vuxenvärlden. En osäker identitet präglar ofta de finska barnen. Barnen förstår inte fullt ut den svenska kulturen och föräldrarna kan inte bidra med något godtagbart alternativ. Ungdomarna vänder sig mot det enda som kvarstår, kamratkulturen. Suikkila visade också att finska immigrantungdomar inte utövar brott i någon högre utsträckning än svenska ungdomar. Det som skilde sig åt mellan svenska och finska ungdomar var relationen till föräldragenerationen där de finska ungdomarna påverkades mer av kamratgruppen medan de svenska ungdomarna påverkades mer av föräldrarna. Positiva föräldrelationer tycktes således påverka de finska barnen i mindre utsträckning än de svenska. Finska ungdomar tillhör därför en riskgrupp att hamna i brottslighet och andra former av avvikande beteende konkluderar Suikkila (1977).

Flera forskare på området har här alltså gjort upp med idén om att invandrades kulturer eller "nationalkaraktär" i sig skulle vara orsak till de problem som barnen drabbas av. I ett mer kulturellrelativistiskt klimat ifrågasätter alltfler forskare den kulturella bakgrundens förklaringsvärde i relation till sociala problem bland invandrare och personer som tillhör etniska minoriteter. Flera kritiska röster hördes också bland forskare om den typ av statistiskt jämförande undersökningar mellan invandrare och svenskar som genomfördes om brottslighet exempelvis. Flera forskare fortsätter också att lyfta fram problematiken kring att tolka statistik när det gäller brottslighet. Endast de brott som kommit till myndigheternas kännedom blir synliga i statistiken och detta bör uppmärksammas (Sveri, 1980). Statistiska bearbetningar skapar snarare vår förståelse av verkligheten än visar hur verkligheten är beskaffad och detta gäller i hög grad forskningen om invandrare menar Reinans (1981). I Sverige formulerades också en kritik mot bristen på vetenskaplig grund och stringens i debatten om den andra generationens invandrare (Reinans, 1981). Vilka var egentligen den "andra generationen"? Reinans menar att det är relevant att skilja på invandrare som är "tillfälliga" och "tills vidare" boende i Sverige (s. 52). Att beteckna adoptivbarn som invandrare är inte meningsfullt, menar Reinans, eftersom de integreras

---

²⁴ Om normer och kulturkonflikter skriver Suikkila "de värden, normer, vanor och seder som är rådande i ett mindre samhälle eller i en grupp. När individens eller gruppens normer, värden, vanor och seder avviker från omgivningen kan detta ge upphov till spänningar och konflikter" (1977, s. 7)

fullt ut i den svenska kulturen. Likaså gäller detta personer som gifter sig med en svensk, eftersom troligen varken de själva eller omgivningen uppfattar dem som invandrare. Reinans hävdar att definitionen den andra generationens invandrare främst bör gälla de som är födda i invandringslandet av utomlands födda föräldrar men ofta inbegriper definitionen även de med bara en förälder född utomlands. Reinans påpekar att den som är född i Sverige med en utomlands född förälder i vissa fall bör kallas "svensk". Reinans (1981) konkluderar att det finns uppenbara svårigheter med att ringa in gruppen som delvis har att göra med i vilket sammanhang begreppet används och vilka fenomen som avses.

Jonas Widgren (1982) är än skarpare i sin kritik och lyfter fram att begreppet "den andra generationens invandrare" kunde beteckna 16 olika kategorier och innebär således en avsevärd avgränsningsproblematik. Kritik riktades också mot att det vid denna tid i stort sett inte fanns några uppgifter om den andra generationen invandras sociala situation och eventuella problem (Reinans, 1981). I stort sett alla undersökningar om invandrare handlade fortfarande om utländska medborgare, om den andra generationen var uppgifterna sparsamma²⁵. Trots dessa kritiska invändningar ansågs studier av den andra generationen vara en bra indikator på hur den framtida invandringens struktur och utveckling skulle komma att se ut (Lithman, 1981). Lithman (1981) menar att två sociala processer är viktiga att undersöka i relation till den andra generationens invandrare. För det första handlar det om att vissa ungdomar som tillhör den andra generationens invandrare tar avstånd från föräldrarnas ursprungliga etniska sammanhang men inte heller får del av det svenska storsamhällets utbildningssystem osv. Det andra scenariot är ingäendet i en "generaliserad invandridentitet" (s. 203) som har sin grund just i en känsla av utanförskap och utstötning från den svenska gemenskapen.²⁶

Internationell forskning om andragerationsproblematikens orsaker hade i början på 1980-talet pekat på att svårigheter kunde uppstå i samband med mötet med en främmande kultur samt med den specifika socioekonomiska situationen som dessa unga befann sig i. Även i Sverige sker en viss förskjutning mot förklaringar av mer strukturell art. Orsaken söks då delvis i allmänna välfärdsbrister som boendesegregation, arbetslöshet och en brist på integration. von Hofer och Tham (1983) menar att en bidragande orsak till ökningen av tillgreppsbroten bland invandrare i Sverige efter andra världskriget kan ha varit

---

²⁵ Två undantag var SCB:s elevstatistik som använde beteckningen "invandrarelev" och "elev med annat hemspråk än svenska" samt levnadsnivåundersökningar där uppgifter om "andra generationens invandrare" redovisas. I en undersökning om arbetslöshet från 1978 påvisades att arbetslösheten "bland i Sverige födda utländska ungdomar i åldern 16-24 år är *lägre* än för svenska medborgare" Denna säger dock mycket lite om situationen för alla inom den andra generationen och avser främst personer som är medborgare i de "västliga industriländerna" samt Norge och Danmark och som har behållit sitt medborgarskap (Reinans, 1981 s. 62).

²⁶ Jmf. senare exempel i min studie som Kamali, 1999 och Sernhede 2002; 2003.

den ökande flykting och arbetskraftsinvandringen. De menar att invandrare och ekonomiskt utsatta konkurrerar om samma jobb på arbetsmarknaden och att invandrare drabbas hårdare av arbetslöshet. Detta bör även ses i ljuset av andra strukturomvändningar, höjda prestationskrav och förlängd skolgång samt en kraftig allmän ökning av missbrukets omfattning under 1960- och 1970-talen. I flera texter formuleras en tveksamhet eller uttalad kritik mot alltför ensidiga "kulturförklaringar". Att problemen skulle "importeras" från invandrarnas ursprungsländer och ha med kulturkonflikter eller kulturskillnader att göra fann Faria m.fl. (1984) i likhet med Tham (1983) inget stöd för eftersom de som var mest utsatta för samhälleliga ingripanden var barn och unga som låg nära oss i kulturellt avseende (danska och finska barn)²⁷. Problemen ansågs snarare ha med en allmän utsatthet att göra. Sociala problem har alltid drabbat de sämst ställda befolkningsskikten menade Faria m.fl. (1984). Att den socioekonomiska ställningen är av störst betydelse för invandrades integration lyftes även fram av Andersson-Brolin (1984). Tham (1983) pekar på att brottslighet bland invandrare lätt exotiseras. Han menar vidare att det tvärt emot är så att brottslighet bland invandrare i hög grad liknar den bland svenska ungdomar. Det är snarare så att invandrarungdomars villkor i högre grad är sådana som allmänt ökar risken för brottslighet. Hänsyn bör tas till faktorer som kön, ålder, bosättning och socialgrupp. Reinans (1981) påpekar att skillnaden mellan personer tillhörande olika grupper av invandrare är större än den mellan invandrare och svenskar. Utgångspunkten bland flera forskare är också att alla barn följer ungefär samma psykosociala utveckling och drabbas av liknande sociala problem. Här lyfts klassdimensionen fram vilken flera forskare nu menar är av störst betydelse. Trots detta hänger frågan om kultur kvar och vägrar att släppa taget om diskussionen. Hessle (1984) lyfter i en mening fram invandrades villkor och sociala situation i Sverige som de viktigaste faktorerna att ta hänsyn till i förklaringar till etniska minoritetsungdomars sociala problem för att i nästa betona det kulturella och etniska ursprunget. Det visade sig att barn som hade en förälder född i Sverige och en utomlands och barn som var födda i Sverige hade färre sociala problem än de som hade två föräldrar födda i ett annat land och som själva hade invandrat. Registreringar av barnavårdsärenden av mer allvarlig karaktär var också störst bland de barn och ungdomar inom de invandrarkategorier som har en kulturell bakgrund som avviker påtagligt från den svenska (Faria m.fl., 1984). Även då man konstanthöll för klass fanns fortfarande en överrepresentation av socialtjänstens omhändertaganden kvar bland invandrarungdomar. Det kunde därför inte helt uteslutas att de skillnader som kvarstod berodde på skillnader i kultur mellan ursprungslandet och Sverige. Författarna poängterade att invandrarbarn och -ungdomars problem har en specifik dimension och det är

---

²⁷ Notera dock här en evolutionistisk indelning i kulturer som anses ligga "nära" eller "långt ifrån" oss. Denna beskrivning tyder även på en kulturessentialistisk utgångspunkt.

att de "helt eller delvis hör hemma i en kultur"²⁸ som i Sverige befinner sig i en underordnad ställning" (Faria m.fl. 1984). Författarna poängterar att det till största delen handlar om det svenska samhällets assimilationistiska attityd och att detta får som konsekvens att kulturella olikheter ogiltigförklaras, snarare än att kulturella skillnader i sig skulle leda till problem. Här lyfts allt oftare svenskarnas attityder mot invandrade och Sverige som mottagarland fram som orsak till problemen. Suikkila (1977) visar att svenska ungdomar har högre brottslighet i Finland och finländska ungdomar i Sverige. Den danska historikern Richard Willerslev (1983) har också påvisat att svenskar som invandrade till Danmark under den senare delen av 1800-talet var kända för sin höga andel i brottslighet. Orsakerna tycks snarare kunna sökas i invandrarskap som situation.

Forskare menar att den svenska hållningen till frågan om rasism hittills har varit att blunda och tuga. Rasism var en pinsamhet som man inte ville kännas vid (Peralta, 2005). I början av 1980-talet har ännu inte några regelrätta undersökningar om förekomsten av diskriminering kommit igång men frågan har tagits upp av flera forskare (Tham, 1983). Tham lyfter fram en förklaringsmodell som hävdar invandrades ökade risk för upptäckt, anmälan och att bli lagförda för brott. Det var invandrades "annorlundahet" i form av annorlunda utseende, språk och beteende som ansågs kunna leda till att upptäcktsrisken blev högre för denna grupp. Överrepresentationen var således skenbar. I våldtäktsfall visade det sig exempelvis vara mycket vanligare att kvinnor tog tillbaka sin anmälan mot en svensk gärningsman jämfört med om gärningsmannen var utlänning. Denna tes var dock inte systematiskt belyst eller påvisad i någon studie i Sverige vid denna tid men hade som jag visat på framförts av bland andra Sveri (1966; 1973; 1980). Diskriminering är vid denna tid alltså inte direkt en ickefråga utan berörs ofta när invandrades sociala problem diskuteras. Slående är dock bristen på systematiska undersökningar av olika uttryck för och betydelsen av diskriminering. När frågan tas upp handlar diskriminering om attityder och en nedvärderande syn på "deras kultur", inte om särskiljandet av "invandrare" och "svenskar" i sig. Diskriminering förstås vid tiden snarast som en individuell brist och inte, som är betydligt vanligare förekommande idag, en samhällelig sådan.

ATT VARA INVANDRARE OCH KULTURKOMPETENT

En av dåtidens tongivande förespråkare för ett riktat stöd till bevarandet av kulturella traditioner inom det svenska samhällets ram, David Schwarz, var starkt kritisk till de nya riktlinjerna för svensk invandrar- och minoritetspolitik från 1975. Han menade att den assimilationistiska attityden kvarstod och att inget egentligen hade förbättrats. Allt oftare hörs röster med varningar om en påtvingad och alltför snabb assimilation av invandrare (Suikkila, 1977). Andra

---

²⁸ Begreppet kultur används här "i den vida betydelsen av sätt att leva, vanor, seder, tänkesätt, värderingar och normer" (s. 277)

forskare menade att den nya politiskt initierade kulturpluralistiska hållningen i som ska styra även socialtjänstens arbete kan skapa förvirring och komplicera arbetet för den mer etnocentriskt orienterade tjänstemannen/kvinnan som har fått sin utbildning i Sverige (Soydan, 1984). Detta förhållande formulerat som "det svenska dilemmat" av författarna Erland Bergman och Bo Swedin innebär en statlig invandrar- och flyktingpolitik som är etniskt tolerant men lokala myndigheter som är mer negativt inställda till invandrare. Den negativa attityden kan exempelvis bero på begränsade resurser och en invandrarfientlig opinion. På tjänstemannanivå finns dem som både är negativa och positiva (Soydan, 1984).

Soydan (1984) pekar på att invandringen till Sverige har inneburit dramatiska förändringar och att detta inte har uppmärksammats inom bland annat socialvården. Han konstaterar vidare att det är viktigt att ta hänsyn till "de kulturspecifika aspekterna av klientens problem" (s. 18)²⁹. Hessle (1984) menar att efterfrågan på invandrarcompetens och kulturcompetens bland socialtjänstens handläggare började formuleras först då den ekonomiska krisen på 1970-talet ledde till tilltagande sociala problem och en utslagning av invandrare. Detta beror bland annat på att det förebyggande sociala arbetet i Sverige i allmänhet har stora brister och i synnerhet gäller detta i arbetet med invandrare. Diskussioner om bristen på kompetens i arbetet med invandrare bland personal inom offentliga välfärdsinstitutioner hördes nu allt oftare i den offentliga debatten. "Enligt vår uppfattning måste personalen få ökade insikter i frågor som rör andra kulturer och på vilka sätt skillnader i livsmönster och värderingar kan ge upphov till konflikter... {och} hur sådana frågor konkret ska hanteras" (SOU 1984:58 s162). Inom Socialtjänsten pågick under det tidiga 1980-talet ett arbete med att ta fram kunskapsunderlag och råd kring en individuellt inriktad socialtjänst för invandrare och då behandlades också frågan om omhändertagande av barn och ungdomar. Behovet av invandrarcompetens för sociala yrkesgrupper ansågs vara mycket stort (Aune, 1983). 1981 anordnades av Invandrarverket en konferens i Norrköping där företrädare för socionomutbildningarna framförde kritik mot en brist på invandrarcompetens i utbildningen för socionomer.

Invandrarverket (Aune, 1983) proklamerar att det visst är viktigt med faktakunskaper om invandrare i utbildningen i sociala yrken men lika viktigt är att "få kontakt med verkligheten". Diskrimineringsutredningen *Invandraren i svenskarnas ögon* hade visat på att motståndet mot invandrare minskar med graden av kontakt mellan svenskar och invandrare. Således bör tvåspråkiga lärare anställas och besök på arbetsplatser med många invandrare kan vara ett sätt att minska detta motstånd (Aune, 1983). Hessle (1984) argumenterar också för ett flerkulturellt socialt arbete som innebär att "*svenskar och invandrare ska arbeta*

---

²⁹ Trots att boken innehåller en mängd diskussioner om kultur definieras begreppet inte mer än "en uppsättning regler, värden och symboler" som innebär ett specifikt "perspektiv på omvärlden" (Soydan, 1984 s. 120).

sida vid sida" (Hessle, 1984 s. 80, förf. kursivering) på alla nivåer. Han är samtidigt starkt kritisk till idén om att endast invandrare kan vara invandrarkunniga och han menar att en kunskap om både svenskars och invandares förhållanden är viktiga att uppmärksamma. En tradition att ta till vara "kulturella aspekter" inom utbildningen efterlystes eftersom det i de flesta fall saknades (SOU 1984:58 s. 162). När man talar om invandrarkunskap vid denna tid är det fortfarande främst det finska språket och den finska kulturen som avses.

Bristen på tillgänglig svensk litteratur som mera omfattande behandlade socialt arbete med etniska minoriteter var fram till mitten på 1980-talet närmast total. 1983 inrättas ett centrum för invandringsforskning vid Stockholms universitet där ett viktigt fokus var den socialpolitiskt inriktade invandringsforskningen (Socialstyrelsen, 1986). I mitten av 1980-talet tillkommer också den första mer omfattande läroboken i ämnet socialt arbete med invandrare (Soydan, 1984). En särskild uppmärksamhet riktas där mot invandrabarn/ungdomar, flyktingar och äldre invandrare³⁰. När socialarbetarna själva tillfrågades om sina kunskaper i "invandrarkunskap" ansåg många att dessa var bristfälliga. I Diskrimineringsutredningen från 1982 ansåg 84 % av socialsekreterarna att de inte hade tillräckligt stora kunskaper i ämnet. 51 % svarade att de var mer osäkra i arbetet med invandrarklienter än med svenska klienter. Bland ett flertal svarsalternativ valdes av en majoritet av de svarande att osäkerheten hade att göra med "Annat kulturmönster, olika kulturer, olika levnadsförhållanden o dyl." (Soydan, 1984 s. 8).

Vid den här tiden hade också ett kulturkompetenskrav börjat formuleras för socialarbetare som arbetar med omhändertaganden av barn. I mitten på 1980-talet tillfrågades personal inom ett flertal myndigheter hur väl man upplevde att man lyckades i arbetet med just barn och ungdomar i invandrarfamiljer. Personal inom Socialtjänstens individ- och familjeomsorg var mest missnöjda, endast 43 % ansåg att det klarar uppgiften bra eller mycket bra. Bland personal inom socialvården ansågs återigen frågor om invandrarnas kultur och framförallt olika traditioner inom barnuppfostran utgöra den största kunskapsluckan. Kunskapsbristen ansågs bland annat leda till en osäkerhet i bedömningen av vårdnadsärenden. Hessle (1984) menar att socialtjänstens arbete med omhändertaganden av invandrabarn till stora delar har likheter med när klienten är svensk. Den enda och viktiga skillnaden är det etniska och kulturella ursprunget. Det innebär därför en svår bedömningssituation för socialarbetaren när invandrabarn ska placeras i fosterhem eller på institution menade Hessle (1984). Han framhåller att många av de problem som uppenbarar sig i mötet med invandrarfamiljer finns i mindre skala även i mötet med svenska familjer. Socialtjänstens arbete bör förbättras på detta område och i synnerhet i arbetet med in-

³⁰ Soydan (1984) påpekar att välavgränsade definitioner saknas men att man med invandrabarn normalt menar "barn från en familj där en eller båda föräldrarna är av utländsk härkomst eller har annat språk än svenska som modersmål/hemspråk (s. 19). Invandrarungdomar definieras på samma sätt med avgränsning i ålder mellan 12-24 år.

vandrarfamiljer. Kunskapsbristen kunde också i förlängningen leda till att dessa barn och unga inte fick stöd på lika villkor som sina svenska kamrater. En undersökning från 1978 om socialtjänstens arbete med placeringar av finska barn hade påvisat att socialtjänsten inte samarbetade med andra myndigheter i samma grad som när det handlade om barn med svensk bakgrund (Pettersson & Kaaremo, Socialdepartementet, 1993 s. 20).

INVANDRARKUNSKAP

Flera olika begrepp florerar redan vid denna tid i diskussioner om vad för slags kunskap som socialarbetare behöver i mötet med klienter med etnisk minoritetsbakgrund. Diskussioner förs om vilket begrepp som mest precist ringar in vad som avses. Hessle (1984) menar till exempel att "kulturkompetens" är en för bred benämning på vad för slags kunskap det handlar om. Huvudargumentet är att begreppet kultur rymmer långt mer än sådant som har strikt med invandring att göra. En bättre benämning vore, enligt Hessle, "invandrarkunskap" eller "etnisk kompetens". Hessle presenterar ett antal "tumregler" som ska styra det förhållningssätt som bör råda i socialtjänstens arbete med invandrarfamiljer i kris. Klienten måste få en *individuell bedömning* med hänsyn tagen till klientens ursprung i ett annat land. Mötet mellan socialarbetare och invandrarklient ska förstås som en *kunskapsförmedling åt två håll*. Samarbetet med informella nätverk ska utvecklas, det kan röra sig om invandrarorganisationer och liknande. Begreppet invandrarkunskap introducerades i den offentliga diskussionen i slutet av 1970-talet. Med invandrarkunskap avsågs ett brett fält av kunskaper gällande "Migrationens orsaker, om invandrare och etniska minoriteter som utgått ur invandring, om dessa befolkningsgruppers kulturella bakgrund, förhållanden i Sverige samt om de samhällsåtgärder som riktas till dem. Invandrarkunskap är också en ny Sverige-bild, bilden av ett land med flera olika befolkningsgrupper, sinsemellan inte lika-men jämlika" (Aune och Statens invandrarverk, 1983 s. 10). En "emotiv aspekt" betonas som innebär kännedom om egna känslor och attityder gentemot invandrare och ökad insikt om den egna kulturella bakgrunden. Invandrarkunskap ska också innebära en medvetenhet om det nya invandrapolitiska målet om "valfrihet, jämlikhet och samverkan". Personal ska genom utbildning och fortbildning på ett systematiskt sätt få kunskap om invandrare och invandrares situation i Sverige.

Ett av målen med invandrarkunskap är att personalen görs medveten om sina egna värderingar. Invandrarverkets (1983) definition av invandrarkunskap innehåller alltså sex klart urskiljbara aspekter som går långt utöver kunskapen om olika kulturer. "Invandrarkunskap" ska förutom kunskaper om (1) olika invandrares kulturella bakgrund innehålla kunskaper om (2) migrationens orsaker och (3) "förhållanden i Sverige". Det är med utgångspunkt i den citerade texten från Invandrarverket svårt att avgöra vilka "förhållanden i Sverige" som avses, om det handlar om den enskilde invandrares förhållanden i det nya landet eller om Sverige som mottagarland. I invandrarkunskapen ska också (4) åtgärder som riktas mot invandrare ingå och, inte minst, (5) en insikt om den egna kul-

turens särmärken samt egna attityder till invandrare. Detta innebär också (6) en medvetenhet om det invandrapolitiska målet om "valfrihet, jämlikhet och samverkan".

Begreppet invandrarkunskap var vid tiden inte oomtvistat och kritiserades bland annat för att det var alltför faktainriktat och statiskt, flera förslag på andra benämningar på liknande kunskap fanns, bland annat "interkulturell kommunikation". Det nya begreppet skulle omfatta två dimensioner. För det första "baskunskaper" om invandrare och deras situation och för det andra "inlevelser som leder till handlingar i det framtida yrket-handlingar, som förbättrar relationen mellan invandrare och svenskar" (SOU, 1984:45 s. 76). Det är alltså den "emotiva aspekten" som Invandrarverket lyfter fram i sin definition av begreppet invandrarkunskap som även återspeglas här. Detta tyder snarare på att det inte är innehållet i begreppet invandrarkunskap som brister utan att begreppet inte tillräckligt omfattar alla de dimensioner som avsågs. Begreppet "interkulturell kommunikation" var tänkt att mera precist ringa in den attityd- och beteendeförändring som ansågs vara nödvändig bland personal som skulle komma att möta invandrare i sitt framtida yrke. Begreppet skulle också omfatta insikten om att det handlar om en kommunikation mellan "två parter från olika kulturer" och en "förståelse för kulturmöten" (SOU 1984:45:76).

Sammanfattningsvis är den uttalade offentliga diskursen i Sverige i mitten på 1970- och början på 1980-talet att det finns kunskaper om invandrare som man kan ha eller sakna. Kunskaper som efterfrågas handlar i första hand om flerspråkighet och kulturkompetens. Denna kompetens kan nås med hjälp av fakta och i vissa fall också genom mer kontakt med invandrare. Insikten som ligger till grund för detta är att invandrargrupper inte har tillgång till en likvärdig service och för att få det måste det ske på invandrarens eget språk och av någon som förstår den kulturella bakgrunden. Den kunskapsbrist som påtalades ansågs också kunna leda till missar i socialtjänstens arbete med invandrare. Kunskapen som efterfrågas blir dock alltmer detaljerad och innehåller flera aspekter. Jag vill här särskilt peka på den medvetenhet som finns kring att insikten om den egna kulturens särmärken samt egna attityder mot invandrare är viktiga att uppmärksamma. Kunskaper som efterfrågas handlar också till stor del om den erfarenhet som invandrade bär med sig. Det dominerande perspektivet i diskussionen om invandrarkunskap och kulturkompetens handlar dock om att "vi" bör lära oss mer om "deras" kultur för att förstå invandrare bättre. Ett av målen som skulle uppnås med denna ökade förståelse var att invandrare skulle erhålla samma stöd av myndigheter som svenskar. Behandlingen bör alltså vara olika för att resultatet ska bli lika (jmf. Titmuss diskussion om "positiv selektion" ovan).

I en kulturrelativistisk anda och en allt större medvetenhet om den kulturella bakgrunden som erfarenhet och dess betydelse i det konkreta sociala arbetet påtalas allt oftare risken med att barn med invandrarbakgrund försvenskas. Placeringar av barn med invandrarbakgrund bör gärna ske nära hemmet just för att det anses "nödvändigt att barnet inte förlorar sitt kulturella ursprung" (Hessle,

1984 s.79 förf. kursivering). Detta är en dominerande uppfattning även i en mer offentlig debatt och hänger väl ihop med tidens invandrapolitiska diskurs. 1977 står att läsa i Socialstyrelsens skrift "Socialt arbete bland flyktingar" att "I de fall ett barn placeras i fosterhem är det viktigt att fosterföräldrarna har samma kulturella bakgrund som barnet. Om inte detta är möjligt bör fosterföräldrarna ha insikt i barnets kultur och helst tala samma språk som barnet" (s. 35). Socialstyrelsen gav några år senare ut en broschyr om familjehem på invandraspråk för att underlätta rekryteringen. Frågan har också behandlats av riksdagens socialutskott i ett betänkande SOU 1982/83:17 (SOU 1984:58:147). Det ansågs mycket viktigt att barnen, och det gäller vid denna tid främst finska barn, fick möjlighet att behålla kontakten med sitt ursprungliga språk och sin kultur. Kommitténs förslag var att invandrabarn endast i undantagsfall bör placeras i svenska familjer (SOU 1984:58:150). Från att under den tidigare invandrapolitiska epoken ha varit underkastade en politik som närmast innebar ett tvång att bli svensk ska nu alltså invandraren i möjligaste mån behålla kontakten med sitt kulturella ursprung.

FAMILJEPEDAGOGERNA

Ett exempel på hur den nya kulturfrämjande politiken i mitten på 1970-talet omsattes i praktiken är myndigheters förhållande till romer. Romer, eller zigenare med tidens språkbruk, som tidigare under 1920-, 1930- och 1940-talet varit utsatta för myndigheternas ingripanden, bland annat på grund av att de ansågs olämpliga som föräldrar, blir nu i stället betraktade som en minoritet som ska värnas. Detta främjande av kulturer innebär samtidigt att särskiljandet ökar och man kan nu varken tala eller umgås med zigenare utan "kulturkompetens" (Arnstberg, 1998). Detta synsätt utvecklas bland annat av familjepedagogerna. Nu har myndigheterna, med utgångspunkt i den nya minoritetspolitiken, enbart "goda avsikter" i form av familjepedagogiska program och andra sociala insatser riktade till gruppen (Socialstyrelsen, 1978; 1991 ref. i Lundström & Sallnäs, 2003). Man talade, i enlighet med den nya politiken, om att det sociala arbetet skulle hjälpa en minoritetsgrupp att behålla sin särart och kultur samtidigt som deras försörjningssituation skulle förbättras. Familjepedagoger skulle också användas i arbetet med att ge socialt stöd åt olika flyktinggrupper. Syftet med familjepedagogerna var främst att vara kunskapsförmedlare i kulturfrågor och "vara brobyggare mellan minoritets- och majoritetskulturen...Syftet får under inga förhållanden vara att överföra värdsamhällets normer och värderingar" (Socialstyrelsen, 1977, s. 30-31). Utgångspunkten är att familjepedagoger behövs för att undvika destruktiva kulturkollisioner. Här framstår den kulturella bakgrunden som den främsta utgångspunkten i arbetet. Enligt denna logik arbetade familjepedagogerna i etniskt homogena grupper, ett exempel var assyrier. Det är således det etniska ursprunget eller den kulturella bakgrunden som anses vara den gemensamma nämnaren till att förebygga problem eller till lösningarna av de problem som har uppstått. Problemen i sig antogs även många gånger ha med den etniska bakgrunden att göra. Det råder dessutom inget tvi-

vel om i vilken riktning denna kunskapsförmedling bör ges, från en pedagog till en oerfaren och vilsekommen elev. Många människor som själva har invandrat till Sverige vittnar om den identitetsförlust som drabbar i ett land där man i första hand ses som "invandrare".

JÄMLIKA MEN OLIKA: KULTUR PÅ AGENDAN

En förskjutning i diskussionen om invandrades anpassningsproblem sker på en politisk nivå från mitten på 1970-talet och nu inleds en period då kulturen står i fokus. Mediernas blick präglas vid denna tid av en begynnande fixering vid "invandraren", ofta utifrån en vetenskaplig (med hjälp av "experter") och förment "objektiv" position (Brune, 2003). Detta särskiljande av invandrare och svenskar är också mycket framträdande i de texter som är producerade under 1960-1970- och början av 1980-talet. Invandrarepolitiken används i första hand som en variabel bland andra variabler som är viktiga att ta hänsyn till i undersökningar av vilka som drabbas av sociala problem. I definitionen av begreppet rör det sig ofta endast om en mindre notering om huruvida man räknar in en eller båda föräldrarna födda utomlands. Sällan handlar det om några längre utläggningar om begreppets giltighet. Brune pekar vidare på att medierna vid mitten på 1970-talet var sysselsatta med att konstruera invandrarprototyper snarare än att reproducera stereotyper (Brune, 2003, s. 150). Forskare har också pekat på att det nya invandrapolitiska målet med jämlikhet, valfrihet och samverkan i fokus inte hade varit föremål för någon politisk debatt utan var en "expertprodukt". Politiken genomfördes och legitimerades med stöd i vetenskapen bland annat med hjälp av "ett förment sakligt begrepp" som etnicitet (Westin, 2008). Från att lösningen på anpassningsproblemen har varit assimilation blir invandrades ursprungskultur nu en nödvändighet för en gynnsam integration. Målet med integrationen av invandrare är inte längre att bli helt igenom svensk utan att "vara mitt emellan". Detta mitt emellan handlar många gånger om att stå med en offentlig fot i det svenska och en privat fot i den ursprungliga kulturen och detta uttrycks på politisk nivå i det inskrivna begreppet *Valfrihet*. Valfriheten innebär alltså en identitetsmässig frihet att välja grad av anpassning i en privat sfär. Kultur är alltså inte sällan positivt laddat vid denna tid, men balanserar på en skör tråd i en särskiljande logik. Intresset för kultur och etnisk bakgrund blir synligt när innehållet i begreppet invandrare studeras närmare. Tidigare definierades invandraren i första hand i relation till Sverige utan egentlig koppling till något ursprungsland (se ex. tidens statistik från SCB). Invandraren var framförallt "icke-svensk" eller "utlänning". Detta förändras nu i en kulturpluralistisk anda och i takt med att kultur blir alltmer intressant blir människors olika nationella bakgrund viktig att hålla reda på. Från att "invandrare" eller "utländsk bakgrund" har varit den enda markören för etnisk minoritetsbakgrund blir invandrare nu i högre grad än tidigare insorterade i nationella undergrupper och blir på så vis också i många sammanhang en nationell representant (ex. Sveri, 1980; Faria, 1984). Det är också enligt en logik som bygger på idéer om kulturellt avstånd alltmer viktigt att skilja på invandrare som kommer från länder

med kulturer som anses ligga med olika avstånd från "oss". Inte sällan påminns också läsaren om att "invandrare inte är någon homogen grupp".

Under denna period är den svenska kulturpluralistiska grundsynen med tolerans och respekt för andra kulturer en alltmer framträdande målsättning i texter om ungdomars sociala problem. Läsaren bör här påminnas om att "invandrarungdomar" vid denna tid till största delen utgör en beteckning på ungdomar med ursprung i Finland. Den kulturrelativistiska hållning som eftersträvas underlättades möjligen av att den finska kulturen, som det här många gånger är tal om, inte ligger på ett kulturellt avstånd från "oss" som kan uppfattas som "hotfullt".

Under denna tid, då kultur på en politisk nivå tycks fyllas med ett allt större positivt innehåll lyfts också sociala och ekonomiska faktorer oftare som förklaring på invandrades sociala problem. Kultur tycks i något ökad grad reserveras för lösningen av problemen. Det finns också en tydlig missionär tendens inom den offentliga och vetenskapliga diskursen att visa på att invandraren är snällare, begär färre brott eller kostar mindre än vad gemene man tror. I linje med detta är tesen om att invandrare skulle "importera" problem från sina hemländer kraftigt ifrågasatt. I mitten på 1980-talet är till exempel inte heller det kulturella system som utgår från begreppsparet heder och skam föremål för några aggressiva angrepp. Utifrån en kulturrelativistisk förståelseram beskriver Sörman (1984) unga invandrarflickor som ingår i ett patriarkalt system som bygger på kontroll av deras sexualitet. Sörman undviker där att värdera olika kulturella uttryck utan stannar vid konstaterandet av olikheten. Förklaringar av mer strukturell art tycks alltså öka men kultur behåller sitt grepp om diskussionen även här. När kultur för övrigt används som förklaring på invandrades sociala problem görs det framförallt med två skilda utgångspunkter. För det första, det ovan nämnda antagande, dock ständigt ifrågasatt, om att en viss "nationalkarakter" innebär en praxis som i Sverige definieras som kriminell, till exempel att lösa konflikter med våld. Denna tes hämtar näring ur ett evolutionistiskt kulturbegrepp som innefattar idéer om invandrare som mer barbariska och ociviliserade än oss svenskar. Det andra antagandet är formulerat i ett mer kulturpluralistisk och relativistiskt perspektiv och handlar om att invandrades kulturer är så olika vår så att det uppstår "kulturkrockar" som därmed skapar problem för de invandrade individerna. Denna kulturtes är den absolut vanligaste i den vetenskapliga och politiska diskursen. Trots att alltså strukturella förklaringar ökar ingår kultur som förklaring på invandrades anpassningsproblem fortfarande i en common sense som inte uttryckligen behöver benämnas, det råder inga direkta strider om att kultur har stor betydelse och att kultur skapar normkonflikter. Krocken mellan två sinsemellan olika (men jämlika) kulturer utgör den stora risken. Därmed framstår kritiken av de andras kulturer beslöjade av en kulturrelativistisk hållning. En hållning som bärs upp av en svensk invandrapolitik formad utifrån en attityd av omhändertagande och vetenskaplig neutralitet.

Kultur laddas allt oftare med ett positivt innehåll men i fotspåren av att kultur i första hand formuleras som egenskap, en essens blir hierarkiseringen uppenbar. Kultur är framförallt någonting som man är eller har. I Integrationsverkets rapport (Aune, 1983) förklaras kultur genom beskrivningar av vad människor tillhörande olika nationaliteter är. Förståelsen ligger således närmast en egenskap som skiljer sig åt mellan människor. Detta sker också i ljuset av en kulturrelativistisk hållning. Beskrivningar av den svenska kulturen inleds med formuleringar som *svensken är... svensken tycker om...* och så vidare. Mer ingående förklaringar av hur kulturbegreppet bör förstås förekommer sällan. Forskare har pekat på att problem som hörde samman med invandrades bristande anpassning tidigare till stor del varit tabubelagda men att invandrare under 1970-talet allt oftare utpekades i media i samband med exempelvis narkotikabrott. En av de prototyper som Brune (2003) funnit i sina undersökningar av medias beskrivning av invandrare är "invandrarkvinnan" vars liv beskrivs som tyngt av dubbelarbete samtidigt som hon är en ojämförbar hemmafru. Bilderna ger en paradoxal beskrivning av hennes liv. Tham (1983) menade att det var vid denna tid som invandrades anpassningsproblem började diskuteras på allvar och enligt honom är ett rimligt antagande att detta hör samman med ett minskat behov av arbetskraft.

Det är också uppenbart att forskningen om "den andra generationen" har sitt ursprung i den moraliska panik som många gånger har präglat vuxengenerationens bryderi om ungdomar. Debatten kring etniska minoritetsungdomar och den oro denna har skapat har genom tiderna föregått forskningen. Den andra generationens invandrare tycks ha konstituerats som en problematisk grupp i första hand genom den moraliserande omsorg som ungdomar från de "lägre skikten" i samhället sedan länge varit utsatta för. Medias beskrivningar av problemen tycks utgöra bakgrunden till de empiriska studier som vid tiden genomförs men fortfarande är mycket sparsamma. Att dessa ungdomar kommer att få problem, dessutom mycket svåra sådana, är dock en logisk slutledning i det fall den dras inom ramen för det kulturskillnadsperspektiv som nu präglar svensk invandrapolitik och en stor del av forskningen. I Reinans (1981) ambition att reda ut vilka som egentligen tillhör kategorin invandrare döljs en bakomliggande föreställning om att vara invandrare är lika med att vara ointegrerad. Invandrare är alltså någon som är annorlunda eller oanpassad. Här är tydligt hur den outalade och den tidigare icke ifrågasatta idén om assimilation fortfarande har dröjt sig kvar. Mycket viktigt att notera är dock de kritiska röster som redan nu förs fram gällande detta särskiljande av invandrare och svenskar. Värt att lyfta fram är Lithmans (1981) diskussion om hur uteslutningen från det svenska samhällets välfärdssystem bidrar till de sociala problem som kan drabba dessa ungdomar. Sammanfattningsvis koncentreras den offentliga och vetenskapliga diskussionen kring förklaringar som rör sig mellan dessa två poler, föräldrarnas kulturella bakgrund och brister i det svenska samhällets mottagande av invandrare. Det förstnämnda sättet att överfokusera kultur har med tiden, som jag senare i framställningen kommer att visa, kommit att ifrågasättas

och problematiseras alltmer. Under denna period tycks två motstridiga eller ömsesidigt beroende diskurser om etniska minoritetsungdomar mer och mer ta överhanden. En alltmer omfattad "fixering" vid invandrare och invandrares barn är tydlig. Denna fixering innebär också att kultur och etnisk bakgrund blir alltmer intressant. Kultur laddas med ett allt större innehåll och beskrivs både som resurs och problem, orsak och lösning på sociala problem. Och här tycks det sociala arbetet ha stannat upp och avvaktar, mellan etnocentrism och kulturrelativism och mellan att se kultur som resurs eller problem.

I enlighet med den nya mångkulturalistiska politiken lyfts allt oftare bristen på "invandraperspektiv" fram bland professionella som kommer i kontakt med invandrare. Insikten som ligger till grund för detta är att för att invandrargrupper ska få tillgång till en likvärdig service så måste de kunna få den på sitt eget språk och av någon som förstår den kulturella bakgrunden. Behovet av kunskap om olika invandrares kulturella bakgrund ansågs vara stort. Detta ska ses mot bakgrund av att de sociala problem som ska hanteras med hjälp av ett invandraperspektiv många gånger beskrivs i ett strukturellt perspektiv (ex. SOU 1984: 58). Här formeras ett relativt nytt kunskapsområde och i mitten av 1980-talet startar en produktion av läroböcker i ämnet. I den offentliga diskursen formuleras "behovet av att utnyttja tvåspråkig och kulturkompetent personal" (SOU 1984:58 s.161) utifrån en implicit föreställning om representation. Den som är född och uppvuxen i Finland kan också bemöta alla klienter från Finland med en särskild "finländsk kompetens". Det är också finska barn som anses annorlunda och i förhållande till mötet med socialtjänsten diskuteras behovet av specifika metoder och barnens rätt att bibehålla sin finska ursprungskultur (Frimansson, Delegationen för social forskning, 1986). Den största risken för invandrarbarn och unga handlar nu om att bli helt igenom försvenskade. Invandrarbarns placering i familjer med samma kulturella bakgrund ansågs oproblematiserad, det är snarare placering i en alltför svensk miljö som utgör problemet. Här formuleras också kritik mot att kulturkompetens *endast* skulle kunna besittas av invandrare (Hessle, 1984). Däremot tycks inga frågetecken råda kring att invandrare automatiskt besitter kulturkompetens. Det skulle dröja nästan två decennier innan den typen av kritik formuleras (se Kamali, 2002).

Begreppet kultur är, som jag har tagit upp, många gånger flytande och konturlöst och sällan klart definierat i de texter som jag har tagit del av. Kulturkompetens som begrepp är även det fyllt med olika innehåll. Flertalet författare fokuserar vid denna tid starkt på just olika kulturella ursprung och dess betydelse i det sociala arbetet (Hessle, 1984 bl.a.). I slutet av perioden förekommer, ska nämnas, allt oftare en mer fördjupad diskussion om detta kunskapsområde och flera forskare definierar relativt ingående vad de menar med kulturkompetens (ex Hessle, 1984; Soydan, 1984). Beskrivningar av kulturkompetens innefattar alltfler detaljer. Kulturkompetens laddas ofta med ett innehåll som vida överstiger fenomen som ryms inom "det kulturella". Det kan handla om invandrares kultur, det svenska samhällets struktur och dess påverkan på invandrare samt tjänstemäns föreställningar om invandrare. Det finns alltså en stor medvetenhet

om att problemen opererar på flera plan och inte enbart handlar om invandrens kultur, samtidigt som detta påtagligt förvirrar debatten om behovet av kulturkompetens. Soydan (1984) framför redan här vikten av att uppmärksamma klientens erfarenheter av myndigheter från hemlandet. Han pekar också på att klienten kan regera negativt i mötet med tjänstemän inom socialtjänsten och detta måste kunna förstås av socialarbetaren utan att genast tolkas som en fientlig handling. Hessle (1984) lyfter också fram det interkulturella i mötet, socialarbetaren ska inte bara lära klienten utan även lära av klienten. Trots begrepp som "invandrarkunskap" och "kulturkompetens" många gånger fylls med ett mångdimensionellt innehåll med ett flertal aspekter tycks inte detta nå ut till det sociala arbetets praxis. I diskussioner utesluts också samspelet mellan kulturella uttryck och sociala villkor. Problemformuleringen innefattar snarast en karta eller "boxar" innehållande olika faktorer som är viktiga att ta hänsyn till. Föreställningen tycks bland många vara att det finns en möjlighet att socialarbetaren kan operera på olika plan beroende på om klienten agerar inom ramen för sin kultur, sin invandrarerfarenhet eller sin allmänna utsatthet i det svenska samhället. I stort sett ingen ifrågasätter vid denna tid makten att definiera ett problem. Det dröjer ännu innan diskussioner om skärningspunkter och de komplexa maktstrukturer som skapas och korsas i skärningspunkter mellan olika ojämlikhetsskapande villkor som kön, etnicitet, sexualitet osv. Socialarbetare själva efterfrågar fortfarande framförallt kunskaper om invandrades kulturer och olika syn på barnuppfostran. Effekten i den sociala praktiken tycks vara tudelad, den uppifrån initierade kulturellrelativistiska hållningen tycks, framförallt i inledningen till denna period, inte få fäste hos socialarbetare. Senare tycks problemet snarare handla om att socialarbetare tenderar att ta till förenklade kulturförklaringar i relation till mycket komplexa problem, delvis på grund av ett allt mer pressat arbetsliv.

Ambivalensen mellan likhet och olikhet genomsyrar flera texter. Det råder snarast en fixering vid frågan om vi är lika eller olika och denna fixering stör och hindrar uppenbart diskussionen om viktiga frågor om varför ungdomar drabbas av sociala problem. Det tycks som om det mest centrala är att få svar på frågan om likhet kontra olikhet. Felaktiga antaganden i denna fråga anses kunna få ödesdigra konsekvenser. I det fall antagandet bygger på idéer om kulturella avstånd är lösningen en slags kryckor eller hjälpmedel för att kunna kommunicera, annars kan det gå riktigt illa. Många gånger utgör beskrivningar av likheten med etniska svenskar en bakgrundsteckning till beskrivningar av etniska minoritetsungdomars särskilda problem (SOU 1984:58). Invandraren anses i många fall likna oss och hans/hennes problem uppfattas endast gradskilda från våra. I diskussionen om "kulturkompetens" får dock invandraren väsensskilda egenskaper, invandrare kan anställas för att arbetsplatsen ska få en ökad "invandrarkompetens". För att avvärja risken med att barn förlorar kontakten med sitt kulturella ursprung kan de placeras hos en familj med samma kulturella bakgrund. Enskilda individer ses som bärare av specifika kulturer, man kan således representera den kultur som man anses vara formad av och som man då

delar med sina landsmän. Här är en starkt kulturessentialistisk idé samtidigt verksam med de "trevande särmärken" (Bredström, 2006 s. 95) i en antietnocentrisk anda som vid denna tid utgör förklaringar på invandrares specifika svårigheter. Denna period domineras av föreställningen om att vi är olika men bör vara jämlika. Etniska minoritetsungdomar behöver i enlighet med detta resonemang få en särskild behandling för att utfallet ska bli jämlikt. Denna särarts-kulturalism har på senare tid starkt kritiserats för att den oundvikligen leder till hierarkisering och från mitten på 1980-talet accepteras invandrarens kulturella annorlundahet allt oftare i slutändan endast när den liknar oss. Så länge särskiljandet är utgångspunkten tycks hierarkisering bli följd och denna ökar under nästkommande period.

6. SÖKANDET EFTER SKILLNADER: PERIODEN FRÅN MITTEN AV 1980-TALET TILL MITTEN AV 1990-TALET

I den allmänna debatten, framförallt i massmedia, beskrivs ungdomar i allmänhet och invandrarungdomar i synnerhet som problem. Vår utgångspunkt är att invandrarungdomar[...]utgör en värdefull tillgång i vårt samhälle. Med sina erfarenheter, språkkunskaper och kulturella kompetens utgör invandrarungdomarna en resurs, som måste tas tillvara på ett bättre sätt än idag (SOU 1991:60 s. 152).

ÖVERREPRESENTATIONEN I FOKUS

Frågor om invandrabarn och ungdomars särskilda utsatthet har sedan flera decennier diskuterats i den allmänna debatten och en del forskning har också under 1960- och 1970-talet genomförts. Men det är som jag tidigare har påtalat inte förrän i mitten på 1980-talet som man i det offentliga och politiska samtalet på ett större allvar börjar uppmärksamma och peka på att barn och unga med etnisk minoritetsbakgrund löper ökad risk att drabbas av sociala problem. Från att ha levt en relativt undanskymd tillvaro blir framförallt invandrarungdomar och deras sociala problem efterhand föremål för ett intensivt forskande och diskuterande. Undersökningar om skillnader mellan invandrare och svenskar ökar och sker efter hand under denna period inom i stort sett alla sociala problemområden. Under denna period ökar också uppmärksammandet av flyktingbarn och ungdomar (se Olssons genomgång, 1999). Det förs också en diskussion i Sverige om en mer övergripande brist på kunskap om invandrare och mötet med socialtjänsten, ett forskningsområde som man menar är mycket eftersatt (Socialstyrelsen, 1986).

Enskilda mindre studier fortsatte att visa på en tydlig överrepresentation inom den sociala barnvården och socialtjänstens omhändertaganden av barn med invandrabakgrund (se ovan bland annat Hessle, 1984; Hollander, 1985). Bland annat visade studier att barn med invandrabakgrund utgör nära hälften av gruppen fosterhemsplacerade och familjehemsplacerade barn och ungdomar (Forsling, 1987; Hessle, 1988³¹; Socialstyrelsen, 1995³²). Könsfördelningen vi-

³¹ I Forslings (1987) studie ingick 444 ungdomar (12-20 år) som åren 1983-1985 blev föremål för insatser på Stockholms läns landstings akut- och utredningsavdelningar. 43,3 % av ungdomarna var invandrare "enligt den gängse definitionen", här en eller båda föräldrarna födda utomlands. Räknas även utländska barn in som är adopterade av svenska föräldrar stiger siffran till 48,6 %, alltså nära hälften av målgruppen. Som ett resultat i Barn-i-kris-projektet fann Hessle (1988) att 42,4 % (36 av 85) av de fosterhemsplacerade barnen hade minst en förälder som var född utomlands. Även dessa resultat baserades på undersökningar i Malmö.

sade sig i en studie vara jämn, 52 % pojkar och 48 % flickor (Socialstyrelsen, 1995). Våren 1990 uppmärksammas frågan av staten då ungdomskommittén genomförde ett studiebesök på Lövsta, ett särskilt hem för vård och boende, så kallat § 12-hem i Stockholms län. Där hade 80 % av de placerade ungdomarna invandrarbakgrund, ovanligt många var också flickor (SOU 1991:60). De barn med utländsk bakgrund som blir föremål för en placering är i genomsnitt äldre än de svenska barnen. Det finns också en tendens att invandrarungdomar oftare än svenska ungdomar placeras på institution i stället för i familjehem (Socialstyrelsen, 1995). Under perioden 1983-1992 sjönk den totala andelen familjehemsplacerade barn och unga men för barn och ungdomar med invandrarbakgrund var siffran konstant. Över 80 % av de fosterhemsplacerade barnen med invandrarbakgrund har vid tiden sitt ursprung i något av de nordiska länderna eller Östeuropa. 1993 visade en studie att dubbelt så många finska barn jämfört med svenska barn hade varit föremål för socialtjänstens insatser enligt Lagen om vård av unga (LVU) och Socialtjänstlagen (SoL) under 1989. I Socialstyrelsens (1995) undersökning framkom också att överrepresentationen bland familjehemsplacerade barn med utländsk bakgrund främst gällde finska barn. Barn med föräldrar födda i andra länder blev föremål för insatser i lika hög utsträckning som de med svenska föräldrar (Socialdepartementet och social- och hälsovårdsdepartementet, 1993; Socialstyrelsen, 1995). En annan grupp som utmärkte sig i Socialstyrelsens studie var ensamkommande flyktingbarn.³³ Hessle (1988) förutspår att 1970- och 1980-talens flyktinginvandring från andra länder kanske visar sig i omhändertagandestatistiken först under 1990-talet.

Diskussionen om överrepresentationen av invandrarungdomar när det gäller brottslighet är i början av 1990-talet i full gång i Sverige. Att det finns någon typ av statistiskt eller kausalt samband mellan vissa etniska minoriteter och en överrepresentation i brottslighet har sedan länge varit känt internationellt. Detta beskrevs av den kriminologiska forskningen redan på 1920-talet i USA (Sarnecki, 1994). Svensk statistik hade visat att ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund begår fler brott än ungdomar med svensk bakgrund (Sveri, 1987,

³² Författaren menar att tidigare studier i ämnet i stort saknas. I undersökningen delas ungdomar in efter etniska skillnader. Den första gruppen består av barn och unga med föräldrar födda i Sverige. Den andra gruppen av barn och unga vars ena förälder är född utomland och en tredje grupp vars båda föräldrar är födda utomlands. Den tredje gruppen indelas efter etnisk bakgrund och nationalitet i förhållande till en tänkt likhet/olikhet. 1. Finland. 2. Grekland, Jugoslavien och Turkiet (arbetskraftsinvandrare). 3. Sydamerika (politiska oroligheter på 70-talet). 4. Iran, Irak, Libanon, Pakistan, Syrien (Flyktinginvandrare från krigsområden). 5. Afrika (Andra hälften av 1980-talet. Flyktingström från Afrika. Ensamma flyktingbarn). 6. Övriga länder. (Alltför få för att utgöra en egen grupp). Begreppet "invandrarbarn" används också om barn vars båda föräldrar är födda utomlands men som själva är födda i Sverige. Detsamma gäller barn med en förälder född utomlands.

³³ Barn till föräldrar från Jugoslavien, Grekland, Turkiet, Iran, Irak och Sydamerika blir inte fosterhemsplacerade i högre utsträckning än svenska barn. I siffror betydde detta att 700 (av 1800) var från Finland och 400 var ensamkommande flyktingbarn (främst från afrikanska länder). Övriga 700 kommer från skilda nationaliteter.

Sarnecki, 1994³⁴; Tham, 1983) och denna överrepresentation har varit konstant bland invandrare sedan 1970-talet (Von Hofer & Tham, 1991). Utländska medborgare i åldern 15-20 år förekom i början på 1990-talet dubbelt så ofta bland misstänkta och lagförda för brott som övriga befolkningen i samma ålder. Överrepresentationen visade sig också gälla alla övriga åldrar (Martens, 1990). Men under hela perioden har utländska och svenska medborgare under 25 år en högre brottsfrekvens än äldre personer i båda grupperna. Skillnaden i brottsfrekvens mellan personer med svensk och utländsk bakgrund är större bland dem som är över 25 år än dem som är under 25 år. Flera forskare pekar på ett metodologiskt problem som vid denna tid ännu inte hade lösts. I kategorin "invandrare" räknas i dessa undersökningar endast utländska medborgare. Cirka hälften av alla invandrare är svenska medborgare så hur brottslighet bland naturaliserade svenskar ser ut framgår inte av den officiella statistiken vid denna tid (Socialstyrelsen, 1986; Sarnecki, 1994). Bristen på svenska studier som jämförde brottsligheten mellan den första och den andra generationens invandrare påpekas också. Daun, Stenberg, Svanström & Åhs (1994) menade att denna brist på studier delvis kan bero på att frågan om invandras brottslighet hela tiden har varit ifrågasatt och forskare har haft svårigheter att erhålla forskningsstillstånd men att denna typ av forskning nu under 1980-talet inte längre hindras att utföras.

Mer specifika sociala problem som exempelvis missbruk undersöktes också med utgångspunkt i skillnader mellan utlandsfödda och svenskar. Missbrukets omfattning bland etniska minoritetsungdomar hade inte studerats i någon högre omfattning tidigare (eller senare fram till år 2005³⁵). I Sverige genomfördes i början av 1990-talet en stor *Utredning om narkotikamissbrukets omfattning* (UNO 92). Resultatet visade att det fanns mellan 14 000 och 20 000 tunga missbrukare i Sverige. 1 692 (18 %) hade invandrarbakgrund och invandrarna utgjorde vid denna tid 16 % av befolkningen, skillnaden mellan invandrare och svenskar vad gällde missbruk var således mycket marginell. Helling (1994; 1997) påpekar att om man dessutom tar hänsyn till att de nordiska invandrarna utgör nästan hälften av gruppen är det tunga missbruket bland utomnordiska invandrare inte större än bland infödda svenskar. Ett särskilt experimentellt missbruk bland ungdomar förekommer dessutom i mindre utsträckning bland ungdomar med invandrarbakgrund (Helling, 1994; 1997). En senare studie visade på en svagt ökad andel personer med utländsk bakgrund när det gällde narkotikamissbruk där invandrarungdomar³⁶ under 25 år var överrepresenterade

³⁴ Sarnecki (1993) hänvisar även till von Hofer (1993).

³⁵ Detta har konstaterats bland annat av Nilsson, Ingegärd (2004) "Om etnicitet och missbruk" i Höjer, Staffan (red) *Forskning i praktikens tjänst*.

³⁶ I undersökningen används benämningen invandrare om personer som själva eller har föräldrar/någon av föräldrar invandrat från ett annat land. Denna breda kategori delas sedan in i "invandrare från Norden" och "invandrare från annat land". Författarna använder också definitionen första generationen om

medan det omvända gäller för invandrare över 25 år³⁷. Vid denna tid hade nyrekryteringen till det tunga missbruket minskat generellt men det var fortsatt högt bland andra generationens invandrare (Gomér & Olsson, 1994)³⁸.

Sammanfattningsvis tyder alltså flera studier under denna tid på att ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund löper en ökad risk att drabbas av sociala problem. Slående är att man hittills i den allmänna debatten och forskningen i Sverige i stort sett uteslutande uppmärksammat pojkar när det handlade om invandrarungdomar och sociala problem. Invandrarverkets seminarium 1993 om invandrarungdomar i riskzon berör exempelvis endast pojkarnas situation (Ericsson & Poikolainen, 1995). Vårstingen som tidigare har representerats av unga svenska män med arbetarbakgrund förvandlas nu till en ung invandrarkille från förorten. Detta trots att det har visat sig i enstaka studier att flickor med invandrarbakgrund omhändertars av barnvården i lika hög grad som pojkar (SOU 1991:60; Holmberg/Socialstyrelsen, 1995). Bristen på fokus på flickornas situation uppmärksammas av enskilda forskare och i slutet av denna period görs försök att åtgärda detta bland annat i en skrift med titeln "Som om dom inte fanns - invandrantjejerna" (Ericsson & Poikolainen, 1995). I denna betraktas invandrarflickor som en marginaliserad grupp som i stort sett ingen tidigare har uppmärksammat. Författarna har inget direkt fokus på sociala problem men lyfter fram osynliggörandet av flickor i diskussioner om invandrarungdomar. Boken utgör härigenom ett exempel på en ny vändning i debatten, som blir särskilt märkbar under den senare delen av 1990-talet och framöver.

KULTURELL KONFLIKT, INVANDRINGSKRIS ELLER SOCIOEKONOMISK UTSATTHET

INGA VETENSKAPLIGA BELÄGG FÖR "ANDRAGENERATIONS-PROBLEMET"

I diskussionen om vad som orsakar etniska minoritetsungdomars överrepresentation i brottslighet och andra sociala problembeteenden förekommer även fortsättningsvis skiftande förklaringar. Att etniska minoritetsungdomar har en

---

personer som själva har invandrat och andra generationen om personer som har en eller två föräldrar som har invandrat.

³⁷Bland alla inrapporterade narkotikamisbrukare hade 21 % någon form av utländsk bakgrund. Av de misbrukare som tillhör andragenerationens invandrare från Norden är 25 % under 25 år. Andelen är ännu större bland kvinnor som tillhör andragenerationsinvandrare från Norden där 31 % är under 25 år.

³⁸12 % tillhörde den första generationens invandrare och 9 % tillhörde den andra generationen. 41 % hade nordiskt ursprung och 59 % kom från övriga länder (dessa andelar stämmer överens med andelen i befolkningen som helhet i Sverige). För svenska misbrukare gäller att 17 % av männen och 19 % av kvinnorna är under 25 år. Bland utomnordiska invandrare är skillnaden ännu mer markant. Av första generationen är 22 % under 25 år och av andra generationen är 37 % under 25 år.

särskilt utsatt position mellan två kulturer och att detta är den största orsaken till deras ökade risk för att drabbas av sociala problem har som jag har tagit upp på föregående sidor länge antagits i den svenska debatten. Invandrarskapet förenas i enlighet med detta antagande av ett språk och en kultur som inte tillhör det dominerande i det svenska samhället. Detta medför en risk att barnen kommer i kläm på grund av de kulturskillnader som finns mellan föräldrarnas ursprungskultur och den svenska kulturen (SOU 1991:60). Detta är alltså vid tiden en vida spridd uppfattning men utifrån den forskning som därefter hade producerats om invandrarungdomar eller den andra generationens invandrare ansågs inte några generella slutsatser kunna dras om fenomenet (Socialstyrelsen, 1986). I början av 1990-talet fanns inga vetenskapliga belägg för att orsaken till ungdomars sociala problem gick att finna i deras ursprungskultur eller i den mellanposition de antogs befinna sig i. Det finns en uppenbar brist på empiriska belägg för att kultur har med sociala problem att göra. Detta hindrar inte att flera forskare i skilda sammanhang använder kultur som förklaring till allehanda problem som drabbar barn till invandrare. Det kunde röra sig om etniska minoritetsungdomars relation till arbetsmarknaden. "Även kultur och traditioner i respektive invandrargrupp har betydelse för vad ungdomarna förväntas göra" och att detta kan verka hindrande och försvärande i ungdomarnas val av yrkesliv menar Leiniö (SOU 1994:73, s. 315). I de flesta fall handlade förklaringarna om kulturkonflikter. Helling (1994) menar att den andra generationens svårigheter beror på att "Den hamnar lätt i en marginalkonflikt, dvs. lever i spänningsfältet mellan två kulturer: föräldrarnas och den svenska" (Helling, 1994 s. 37). Enstaka undersökningar hade vid tiden också påvisat att normkonflikten mellan föräldrarnas och det övriga samhällets värdesystem kan leda till att invandrabarn³⁹ har mer fysiska och psykiska hälsoproblem än infödda ungdomar (ref. till Szabo, 1989 i SOU 1991:60). Socialstyrelsen menade att den dubbla lojaliteten till olika kulturer som ungdomar med invandrabakgrund ibland upplever kan vara särskilt svår under tonårstiden. Den konflikt som då kan uppstå kan i vissa fall "lösas" med kriminalitet (Socialstyrelsen, 1995:7).

Andra forskare nyanserade bilden av denna andragenerationsproblematik. Tomas Hammar (Delegationen för social forskning, 1986) finner i en undersökning⁴⁰ att det går bättre för de finska barn vars föräldrar har bestämt sig för att stanna i Sverige än de barn vars föräldrar är osäkra inför framtiden. Den senare kategorin anses dock utgöra en riskgrupp. Olkiewicz beskriver att internationell litteratur (mellan 1943-1988) har pekat på att den andra generationen

---

³⁹ I utredningen används begreppet invandrarungdom för att beteckna alla ungdomar som har invandrat till landet. Andra generationens invandrare betecknar dem som är födda i Sverige och har minst en förälder som är född i ett annat land och har invandrat till Sverige. Den första definitionen kan omfatta den andra definitionen.

⁴⁰ I studien ingår 430 barn med finskt ursprung. 70 % av dessa barn var födda i Sverige och åldern var 14-15 år.

förhåller sig till den etniska identiteten på flera olika sätt. Det kan handla om att göra uppror mot det gamla, att identifiera sig starkt med den etniska ursprungsgruppen, att vägra att identifiera sig i etniska termer eller att förena de båda kulturerna och skapa ett gynnsamt mellanting (Olkiewicz 1990, s. 25). Så hur väl föräldrarna lyckas i sin integration påverkar inte oväntat även ungdomarna och det är därför nödvändigt att studera föräldrarnas sociala bakgrund för att förstå ungdomarnas integration. Olkiewicz (1990) studie visade vidare att integrationsmönster ser olika ut i olika etniska grupper. I likhet med Hammars studie framkom att barnen i den finska gruppen som klarade sig bäst i skolan var de som var mest assimilerade i det svenska samhället. Men det motsatta gällde den jugoslaviska gruppen där de ungdomar som klarade sig bäst var de som hemma talade sitt modersmål och där pojkarna uppfostrades till att återvända till hemlandet. De finska flickorna är mest förankrade i det svenska samhället och de jugoslaviska pojkarna minst. Flera av dessa ungdomar verkar känna samhörighet både med det svenska samhället och med ursprungslandet. Föräldrarnas förväntningar har stor betydelse för ungdomarnas integration. Ju mer föräldrarna förväntar sig att ungdomarna ska flytta tillbaka till ursprungslandet desto mindre integrerade är ungdomarna i det svenska samhället. Olkiewicz (1990) finner också att föräldrarnas identifikation med svenskar ökar ju högre socioekonomisk ställning man har.

FLYKTINGSKAPETS PÅFRESTNINGAR

I slutet av 1980-talet och i samband med den ökande flyktinginvandringen ökar fokus på frågor om flyktingars särskilda villkor. Allt oftare talas om själva flyktingskapet som grundkälla till de särskilda påfrestningar som barnen tycks utsättas för. Anders Hjern menar att den svenska flyktingpolitiken först i mitten på 1980-talet uppmärksammade flyktingbarnen och deras speciella utsatthet (Hjern, 1991). Det är också i ljuset av att flyktingar i större utsträckning än förr kommer från länder utanför Europa som det ökade intresset för dessa frågor bör ses. Detta avstånd gäller dels i ett geografiskt hänseende men också i en föreställning om en annorlunda kultur. Ett bakomliggande antagande i diskussionen om flyktingskap som orsak till sociala problem är att det handlar om generella psykosociala reaktioner som skulle drabba oss alla i en liknande situation. Detta antagande kryddas ofta med ett antagande om annorlundahet då ett ursprung i "avlägsna" kulturer ofta anses försvåra situationen. Lindgren (1989) menar att flyktingfamiljers psykosociala miljö består av en rad försvårande omständigheter, bland annat lång väntan på besked om asyl och trauman i samband med flykten. Många flyktingfamiljer blir en lång tid efter introduktionen fortsatt beroende av socialbidrag och detta beror framförallt på språkbrist anser Lindgren (1989). Olsson (1989) beskriver det "sociala vakuum" som flyktingsituationen riskerar att försätta en människa i. Flera forskare menar att det är viktigt att skilja på "pusch och pulleffekter" och att en stor del av "invandringskrisen" tycks bero på det ofrivilliga i flykten, det är inte något självvalt att lämna sitt land och flytta till ett annat (Angel & Hjern, 1992). Enrique Bustos (1991)

hävdar att migration alltid innebär en viss psykisk påfrestning oavsett om den är frivillig eller ofrivillig. Flera forskare lyfter fram att föräldrarnas eventuella flyktingtrauman orsakade av tortyr och liknande även påverkar barnen i negativ riktning (Nyberg, 1993; Socialstyrelsen, 1991 Flyktingbarn i *Sverige* ref. i Soydan, 1999). I ett temanummer av *Invandrare & Minoriteter* (1991) om psykisk hälsa ställer sig Orlando Mella tveksam till det. Ätminstone när det gäller barnen är det inte klarlagt att så skulle vara fallet. Han pekar på att det fortfarande saknas helt vedertagna definitioner på psykisk sjukdom och ohälsa och att flyktingbarnens reaktion i många fall kan tolkas som en adekvat reaktion på en svår situation. Definitionen av psykisk sjukdom varierar också påtagligt mellan olika kulturer och detta synsätt riskerar att patologisera det faktum att befinna sig i en flyktingsituation menar Mella.

Statistik har fram till mitten av 1990-talet också visat på att skilsmässa är vanligare bland familjer med utländsk bakgrund och det gäller i hög grad familjer med flyktingbakgrund. Vanligast förekommande är det bland de par där båda parter är födda utomlands, detta gäller i särskilt hög grad personer från Afrika och Latinamerika (Lindgren, 1989; Nilsson & Sellerfors ref. i SOU 1991:60; Olsson, 1999; Allwood & Franzen, 2000). Av flyktingparen i den latinamerikanska gruppen som kom till Europa på 70-talet har 60 % genomgått en skilsmässa (Angel & Hjern, 1992). Det har också i en undersökning visat sig att barn och unga med utländsk bakgrund mår sämre än barn med svensk bakgrund i samband med att föräldrarna har ansökt om skilsmässa. Detta antas bero på att familjebildningen ser annorlunda ut bland personer med annat etnisk bakgrund än svensk. Dels bildar invandrarungdomar familj tidigare än svenska ungdomar (SOU 1994:73) och dels kan förutsättningarna för familjebildning se annorlunda ut. Av 27 undersökta invandrarfamiljer i en studie uppgav 13 att giftemålspartner hade valts ut av släkten, 11 av dessa hade sitt ursprung i Mellanöstern. I 23 av de 27 familjerna menade man att fundamentalt annorlunda regler för familjen gällde i deras ursprungsländer. Detta visade sig främst som en skillnad i mannens makt i familjen och 21 familjer menade att mannen helt bestämde över kvinnan. Ingen av kvinnorna men 7 av männen i undersökningen uppgav dock att själva invandringen var huvudorsaken till skilsmässan (Back, Svedin & Wadsby, 1993).

SOCIOEKONOMISKA FRÅGOR MARKERAS: ATT INTE ÖVERBETONA DET INVANDRAR- ELLER KULTURSPECIFIKA

Orsaksförklaringar söks som jag visat ovan ofta i skillnader mellan "invandrare" och "svenskar". Skillnader kan bero på olika kulturer eller skilda livserfarenheter. Men i detta sökande efter skillnader är ett ifrågasättande av att det kultur- eller invandrarspecifika skulle ha en framträdande plats i orsaksförklaringar till sociala problem bland etniska minoritetsungdomar ständigt närvarande. I SOU 1991:60 påpekas att statistik kan dölja mer än den visar genom att skillnader mellan grupper inte enkelt kan hänföras till några enstaka faktorer. Invandrar-

bakgrund kan i många fall vara en irrelevant faktor eller ge missvisande information. En annan faktor som orsakar förvirring i debatten är att definitionen av invandrare skiljer sig åt mellan olika undersökningar. Utredningen sammanfattar att flera faktorer troligen påverkar hur bra eller dåligt invandrarungdomar klarar sig i Sverige; klassbakgrund i hemlandet, social tillhörighet, om man härstammar från landsbygd eller storstad, boendesituation, studiesituation i hemmet, utbildning, familjesituation, kön, hälsa, religion, kultur, språkfärdigheter, hur länge man bott i Sverige och om man tänker återvända eller stanna kvar (SOU 1991:60). Olkiewicz (1990) avhandling visade också att de finska och jugoslaviska ungdomarna klarade sig ungefär lika bra som de infödda svenska ungdomarna. Författaren lyfter fram det faktum som internationella studier vid tiden hade visat på, nämligen att invandrarungdomar klarar sig lika bra i skolan som infödda om man jämför med inhemska ungdomar med liknande social bakgrund (s.136).

TESEN OM DISKRIMINERING

Under det tidiga 1990-talet råder fortfarande en påtaglig tveksamhet bland forskare kring att diskriminering skulle utgöra grundkälla till invandrades sociala problem. I flera texter berörs frågan och diskriminering som delförklaring till etniska minoritetsungdomars ökade risk att drabbas av arbetslöshet framförs (Leiniö, SOU 1994:73 s. 315). Även bland personal på några särskilda ungdomshem så kallade § 12-hem vilka har studerats i en av statens offentliga utredningar anses det vara troligt att invandrarungdomar syns och uppmärksammas mer och därför oftare blir föremål för insatser (SOU 1991:60). I utredningen ges också förslag på flera tänkbara orsaker till hur överrepresentationen i invandrarungdomars brottslighet ska tolkas. De flesta brotten begås av unga män och en större andel av invandrarbefolkningen tillhör denna kategori. Att vara invandrare påverkar hur man blir bemött och detta kan ha betydelse för brottsligheten framför Sarnecki⁴¹ (1994). Martens (1992) studerade självrapporterad brottslighet bland ungdomar och då framkom inga skillnader i brottslighet. Detta kan tyda på diskriminering i rättsapparaten och socialtjänsten menar Sarnecki (1994) men ställer sig samtidigt tveksam till användningen av självrapportering som metod då han menar att en del etniska grupper och lägre klasser kan underrapportera sin brottslighet. De undersökningar som utförs om diskriminering och rasism utgörs till största delen av attitydundersökningar. Blicken vänds också allt oftare mot svenskarnas "rädsla för det främmande". De svenska assimileringsskraven uppfattas som naiva och okunniga, rent av grymma. Svenskarna måste börja inse att Sverige behöver anpassa sig efter våra invandrare menar Heyman (1988). Nedlåtande attityder mot invandrare eller andra kulturer är fortfarande det som vid tiden anses utgöra diskriminering. Att

---

⁴¹ Jmf. här Suikkilas studie från 1977 om svenska ungdomar i Finland som visade att de hade en högre brottslighet än finska ungdomar.

särskiljandet i sig skulle utgöra grund för hierarkisering och etnisk segregering framförs inte i någon större omfattning. Begrepp som strukturell och institutionell diskriminering har ännu inte fått något genomslag.

SOCIALTJÄNSTENS BLINDA FLÄCK: INVANDRARPROBLEMATIKEN

Trots att diskussionen om det sociala arbetet med etniska minoriteter har påbörjats sedan en tid tillbaka konstateras i Socialstyrelsen (1986:2) att de socialarbetare som arbetar med "transkulturell rådgivning" får lita till sin intuition eftersom det saknas tydliga riktlinjer i det sociala arbetet med etniska minoriteter. Kritik har även framförts mot att Socialtjänstlagen från 1982 i stort sett inte alls berör frågan om bemötandet av invandrare. Lagen ansågs utformad helt efter svenska villkor (Heyman, 1988). Även i en studie om socialarbetare i Örebro framkommer att inga policydokument finns i arbetet med klienter med invandrarbakgrund (Soydan, 1994). Soydan (1994) påpekar vidare att den första och hittills enda handboken i socialt arbete med etniska minoriteter är hans egen bok från 1984, och att detta är ett stort problem. Frågorna är också mycket sparsamt behandlade både i forskning och i utbildningen och flera författare hävdar att socialarbetare i Sverige troligen är mycket dåligt förberedda att arbeta i det fleretniska samhället.

Denna brist på invandraperspektiv visar sig i hög grad gälla i arbetet med barn och unga med etnisk minoritetsbakgrund. Hessle (1988) har studerat journaler för att undersöka förekomsten av ett "invandraperspektiv" i sociala barnvårdsärenden. Barnens nationella härkomst är mycket sällan antecknat, vilket gör att det är svårt att spåra barnens ursprung i andra länder. De orsaker till placeringar som uppges är alltid "klassiska" dvs. exempelvis missbruk och psykiska problem hos föräldrarna. Hessle menar att dessa journaler avslöjar en historielöshet eftersom de nästan uteslutande handlar om en här- och nusituation och inte tar någon notis om barnens ursprung i en annan kultur. I en annan undersökning i Malmö visade resultatet att endast i få fall av familjehemsplaceringarna togs någon särskild hänsyn till den kulturella bakgrunden. I undersökningen framkommer också att socialarbetare ofta står handfallna inför invandrarproblematiken. Ett liknande resultat framkommer i en undersökning av Pettersson & Kaaremo (Socialdepartementet, 1993). En diskussion om barnets kulturella ursprung förs mycket sällan inför placeringar av barn med finsk bakgrund. Många socialsekreterare som ingår i studien uppger att "Finnar behandlas som svenskar" (s. 39). Finska klienter och socialsekreterare som intervjuas anser att svenskar i allmänhet inte uppfattar finnar som utlänningar och detta anses delvis bero på att de möter så många andra klienter med ursprung i långt mer avlägsna kulturer. Hessle (1988) konstaterar skarpt att detta är anmärkningsvärt då den kulturella bakgrunden tycks slå igenom även i utfallet av placeringarna. Påfallande många av invandrarfamiljerna där ett barn hade placerats hade en försämrad livssituation efter två år då en uppföljning skedde (jmf

Ahmadi, 2003). Genom att myndigheter inte tar hänsyn till den kulturella bakgrunden bidrar de passivt till de krav på assimilering som invandrare utsätts för, men som alltså går på tvärs mot den nya invandrapolitiken vid denna tid menar Hessle (1988).

Hessle (ibid.) hävdar vidare att ett bristande fokus på invandrarproblematiken⁴² inom Socialtjänsten framförallt beror på fyra omständigheter. För det första handlar det om det sociala arbetets historielöshet. Kravet på snabba beslut och åtgärder hindrar analytisk skärpa och detta leder till ett historielöst förhållningssätt. Socialarbetaren hinner inte tillräckligt ta reda på klientens historia. Det andra skälet är att det sociala arbetet tenderar att vara enögt, fokus tenderar att hamna på en aspekt åt gången och därför kan flera andra väsentliga aspekter förbises. Den tredje punkten handlar om att det sociala arbetet utgår ifrån psykologiska eller sociologiska begrepp som begränsar socialarbetaren att se individuella skillnader. En psykosocial begreppsapparat, ett både-och saknas för att beskriva individers historia. Det fjärde skälet som Hessle anger är att det sociala arbetet har en rad problematiska definitioner att arbeta med. Begrepp som "invandrare" är diffust och det leder till en osäkerhet om hur dessa människor ska bemötas. Kategorin invandrare omfattar en mycket heterogen skara människor. Några har en bakgrund som "krigsbarn" som kom till Sverige i späda år och andra har nyligen flytt till Sverige och väntar kanske på en diktators fall innan återvändandet. Dessa olika villkor och bakgrunder bidrar till att skapa helt olika relationer till det svenska samhället.

Socialtjänstens brist på "invandrarperspektiv" antogs också, som jag tidigare har visat på, leda till att invandrarbarn förlorade kontakten med sitt ursprung. Hessle (1988) menar att den ideologi som råder i fråga om fosterhemsplaceringar är att placera barnen i en "ersättningsfamilj" och det innebär att barnet skärs av från sin biologiska historia. Detta drabbar invandrarbarn särskilt hårt då hela samhället kräver assimilering. En assimilering och ett avbrott från sin kulturella historia som socialtjänsten bidrar till. Helena Kivisaari, dåvarande socialsekreterare vid Riksförbundet Finska föreningar i Sverige anser att det finns en betydande risk för att de finska barn som blir placerade i svenska familjehem blir försvenskade och att detta i sin tur förhindrar att kontakten med ursprungsfamiljen kan upprätthållas (Delegationen för social forskning, 1986). Heyman (1988) är tydlig i sitt påstående. "Reservationslöst tycker jag, att man kan slå fast: invandrarbarn borde helst inte placeras i svenska vårdinstitutioner. Om det ändå måste ske, borde en kontaktman genast förordnas, en som "kan" båda kulturerna och kan hålla kanalen öppen mellan barn och föräldrar" (Heyman, 1988, s. 70). Risken är annars att invandrarföräldrar kan förlora tron på att de duger och överge sina barn helt då invandrarbarn omhändertas av samhället.

Socialtjänsten kritiserades också i början av 1990-talet för bristen på familjeperspektiv i arbetet med familjer med invandrarbakgrund. Familjen ansågs ha

---

⁴² Ett begrepp som däremot används utan citationstecken i studien.

en starkare makt över invandrarungdomar än vad som är vanligt i svenska familjer. ”trots detta tenderar vi, när problem uppstår, att sätta in åtgärder för invandrarbarn och ungdomar som om de stod för sig själva, utan familjesammanhang” (SOU 1991:60 s.55). Då ungdomars problem tros ha att göra med kulturkrockar bör hela familjen engageras i lösningen av problemet. Den statliga policyn som gäller vid denna tid är att undvika placeringar i svenska familjer men den tycks alltså inte ha slagit igenom i det praktiska sociala arbetet. Nästan ett decennium senare lyfter Socialstyrelsen frågan om de särskilda svårigheter som anses föreligga vid Socialtjänstens placeringar av barn med utländsk bakgrund. Särskild hänsyn måste tas till barnets språk och kultur och detta bör ske i varje fas av insatsen som innefattar placering, vård och avslutning (Socialstyrelsen, 1995:7). Denna särskilda hänsyn till barnens kulturella bakgrund formuleras nu betydligt mindre kategoriskt då inga krav på placering i barnets ”rätta” kulturella miljö uttrycks. Från att kraftig kritik har riktats mot att socialtjänsten inte tar hänsyn till den kulturella bakgrunden blir denna nu mildare i tonen. Kritiken som tidigare innebar att barn med invandrarbakgrund inte bör placeras i svenska hem handlar nu mera diffust om att ”ta hänsyn” till den kulturella bakgrunden. Den andres kultur tycks här ändra skepnad, från en egenskap hos enskilda individer till en kunskap eller förståelse som även ”vi svenskar” kan tillägna oss. Kultur handlar i det här fallet inte längre om representation utan om förståelse. I denna anda höjs alltfler röster om tjänstemäns behov av kulturkompetens. Delegationen för social forskning (1986) förespråkar mer kultur- och invandrar kunskap bland den offentliga sektorns tjänstemän och ett speciellt stöd riktat till ungdomar som har invandrat i tonåren.

Hessle (1988) menar att ”invandrarbarnen”⁴³ måste få en särskild uppmärksamhet i socialtjänstens arbete. Det kan till exempel uttryckas som att tjänstemännen bör lita till ”sin kännedom om vilka värden som kan vara av betydelse för den kultur klienten tillhör” (Elvhage, 1990 s. 193). Respekt för klientens känslor betonas och en sådan respekt uppnås genom ”en viss baskunskap om vad kultur är och vad det kan innebära att bekänna sig till vissa centralvärden i en kultur” (Ibid., s. 193)

Under den senare delen av 1980-talet framstår ett sökande efter skillnader som något som slår igenom hos flera författare. Allt fler undersökningar om ungdomar och sociala problem lyfter fram etnicitet eller invandrarskap som en särskild omständighet eller bakgrund. Det faktum att man själv eller föräldrarna är födda utomlands kan innebära vissa skillnader i mötet med det sociala arbetet jämfört med ungdomar som är födda i Sverige med svenskfödda föräldrar. I en undersökning av Forsling (1987) som bland annat studerar tvångsomhändertaganden framkommer ett antal skillnader mellan ungdomar som har båda

⁴³ Hessle sätter medvetet citationstecken kring invandrare pga. begreppets mångtydiga innebörder. För övrigt använder han definitionen första generationens invandare om personer som själva har invandrat och andra generationens invandrare om personer som har en eller två föräldrar som har invandrat.

föräldrarna födda utomlands och ungdomar med svenskfödda föräldrar. Av de tvångsomhändertagna ungdomarna är det fler med invandrarbakgrund som bedöms ha en större tillit till en relation inom den institution de vistas på. 40 % av invandrarungdomarna har dålig tillgång till det svenska språket. 25 % av invandrarungdomarna jämfört med 16 % av de svenska ungdomarna uppger sig ha en tillfredsställande kontakt med modern. 19 % av invandrarungdomarna jämfört med 12 % av de svenska ungdomarna uppger att de får stryk av fadern. För övrigt anpassar sig ungdomarna till livet på utredningsavdelningarna i samma utsträckning. Författaren menar att informationen om dessa skillnader har ett värde men att denna är alltför ospecifik för att ge någon vägledning i det praktiska behandlingsarbetet (Forsling, 1987). Det tycks som om en allmän uppfattning om socialtjänstens behov av en specifik "invandrarkompetens" inte på något självklart sätt finner stöd i de empiriska undersökningar som genomförs.

FRÅN "INVANDRARPROBLEM" TILL "KULTURKONFLIKTER"

Flera förskjutningar sker under denna period i synen på hur unga med etnisk minoritetsbakgrund ska bemötas av socialtjänsten. En av dessa förändringar har jag beskrivit ovan. Under 1980-talet framstår en "ursprunglig" kulturell tillhörighet som någonting *nödvändigt* för det sociala arbetet och flera forskare anser att barn och unga ska placeras i "rätt" kulturell miljö, dvs. hos en familj med "samma kulturella bakgrund". Kultur blir i detta fall en fråga om representation. Senare under 1990-talet handlar det snarare om en *hänsyn* till "ursprungskulturer". Socialarbetaren skulle tillägna sig en förståelse för kulturella skillnader. Dessa skillnader kan tjänstemän eller annan vårdpersonal och fosterföräldrar *lära sig*, det krävs alltså inte längre en egen erfarenhet av barnets/ungdomens kultur. En annan förskjutning eller förändring handlar om att den kunskap det är frågan om förvandlas från en faktabaserad kunskap om "invandrare" till en mer emotiv men samtidigt mer detaljerad förståelse för och kunskap om "andra kulturer". "Den Andres" kultur blir allt mer ett kunskapsområde som "vi" kan lära oss mer om. Kultur var framträdande i diskussionen om invandrare även under 1970- och det tidiga 1980-talet men då inte i första hand som förklaring och lösning på sociala problem. Kultur var en erfarenhet som snarast liknade en egenskap. En folksjäl som i många stycken ansågs helig och nödvändig att behålla för att en människa skulle känna sig hel och välmående. Under senare delen av 1980-talet blir kultur mer till någonting som förklarar avvikelser och sociala problem. Hessle (1988) anser att det lämpar sig bättre att tala om kultur än om invandrare för att öka förståelsen för de svårigheter som kan uppstå i det sociala arbetet med människor med etnisk minoritetsbakgrund. Minoriteter

som kommer till Sverige behåller i vissa fall sina kulturer inom majoritetskulturen⁴⁴ och detta kan medföra att det uppstår "kulturkollisioner".

Genom att använda begreppet kultur, menar Hessle, omfattas även etniska minoriteter som inte har invandrat till Sverige. Kulturbegreppet kan också ringa in fler fenomen och situationer än begreppet "första och andra generationens invandrare". Genom att tala om olika kulturer kan även zigenare, av vilka flertalet inte har invandrat ingå. Det ger även en möjlighet att analysera familjers problem i termer av kulturkonflikter som en del i en större psykosocial problematik menar Hessle (ibid.). Han redogör därefter för exempel på kulturdrag som kan vara känsliga att hantera. Det kan vara "barnäktenskap, kvinnoförtyck, barnaga, föräldraauktoritet, starkt avvikande symboliska (t.ex. religiösa) seder, segregation språk, osv." (Hessle, ibid. s. 194). Hessle, ibid.) menar vidare att det är vanligt att kulturella uttryck från invandrades ursprungsländer aktualiseras i traumatiska situationer, även bland personer som till stor del har anammat det nya landets kultur. De kulturmönster som socialarbetare möter hos invandrade familjer kan också tolkas som "överlevnadsstrategier i förhållande till kraven från en överordnad majoritetskultur" (Hessle, ibid., s. 198). Svårigheten för socialarbetaren handlar om att avgöra när dessa kulturdrag inryms i den kulturpluralistiska hållning som Sveriges invandrapolitik vid denna tid omfattas av och när handlingar faller utanför denna och bör betraktas som en anledning till ingripande. Heyman (1988) anser att det är bättre att tala om "kulturmöteskunskap" än invandrarkunskap. Denna ska innehålla socialpsykologisk kunskap om migration, invandrades historia och vad som sker vid kulturmöten. Detta är invandrarna själva bäst på och de borde således engageras i att informera om sin kultur, maträtter är ett utmärkt exempel menar Heyman (ibid.). Angel & Hjern (1992) förespråkar en kulturell dialog mellan hjälpare och flykting. Det är viktigt med en kulturell förståelse för olikheter vid frågor om barnuppfostran t.ex. Hjälparen måste ha en tolerant inställning till olika kulturer och i arbetet med flyktingfamiljer gärna ta hjälp av representanter för den etniska grupp som familjen tillhör. Pettersson & Kaaremo (Socialdepartementet, 1993) föreslår en specialisering i Socialtjänstens arbete med finska barn och ungdomar. "Kulturkompetens" eller "interkulturell kommunikativ kompetens" är viktigt i arbetet med finska barn och ungdomar och definieras som "att man i en kommunikationssituation tar hänsyn till motpartens kulturella referensram" (Socialdepartementet, Pettersson & Kaaremo, 1993, s. 8).

Ett representationsideal råder fortfarande bland flera författare men i vissa fall med reservation. Kulturkompetens ska absolut inte användas för att stämpla individer som representanter för en viss nation utan är till för att öka uppmärksammandet av de eventuella problem som kan uppstå i mötet mellan individer med bakgrund i olika kulturer (Socialdepartementet, Pettersson & Kaaremo,

---

⁴⁴ Till stöd för sin förståelse av begreppet kultur använder Hessle Arnstbergs (I Soydan, 1984) definition av begreppet "Kultur är en grupp människors gemensamma regler, värden och symboler".

1993). Denna invändning till trots handlar detta delvis nya kunskapsområde många gånger om att lära sig mer om etniska grupper med en klar koppling till en specifik nation. Mella (1990) och Akpinar (1988) beskriver problematiken med familjer med ursprung i Chile och Turkiet och mötet med den svenska familjerådgivningen. Författarna menar att familjer med bakgrund i dessa länder delvis har andra förutsättningar för familjebildning och äktenskap. Dessa familjer kan därför också uppleva försvårande omständigheter i mötet med det sociala arbetet. Turkiska kvinnor och män framför till exempel att svenska myndigheter inte arbetar utifrån målet att hålla ihop äktenskapet. Akpinar (1988) menar därför att särskild uppmärksamhet måste fästas vid socialtjänstens möte med familjer med ursprung i andra länder och att specifika åtgärder i vissa fall är påkallade. Mella (1990) menar att det svenska formella systemet uppfyller det materiella behovet hos flyktingen men inte det psykosociala som till exempel kan innebära upplevelsen av att man fyller en funktion i samhället.

Familjepedagogerna, som hade att verka i en anda av kulturskillnadstänkande framförallt under 1970-talet, och deras arbete med romer upphörde i början av 1980-talet. Flera andra sociala projekt riktades dock även fortsättningsvis till romer. Holmberg (Socialstyrelsen, 1991) har utvärderat sådana projekt inom socialt arbete, varav en del av dessa gäller unga zigenare (16-25 år). Insatserna för de unga skiljer sig för övrigt inte nämnvärt från dem riktade till äldre zigenare. I Holmbergs utvärdering framkommer en dystert bild. Få deltagare fullföljer projekten och endast ett av projekten anses av personalen vara lyckat. Holmberg menar att det dystra resultatet delvis kan ha att göra med en bristande överensstämmelse mellan majoritetssamhällets och zigenarnas egen definition av vad som är problemet (jmf. Iverstam (1987; 1988) ref. i Olsson, 1999 samt Arnstberg, 1998). För att ta ett exempel nämner Holmberg att målet för en lyckad integration i majoritetssamhället ofta antas vara utbildning och arbete och projekten har därför ofta denna inriktning. För många zigenare däremot är utbildning och arbete inte eftersträvansvärt. Holmberg (1991) anser även att gruppens livsmönster är svåra att ändra på. Därför bör det sociala arbetet utgå ifrån antagandet om att den zigeniska gruppens normer skiljer sig från majoritetssamhällets och att förtroende och förståelse är viktiga förutsättningar i mötet (jmf. Arnstberg, 1998). Holmberg undersöker även om det finns några särskilda metoder som är bättre lämpade i det sociala arbetet med zigenare. Hon finner inget vetenskapligt stöd för det⁴⁵ men många som arbetar i dessa projekt nämner arbete i grupp och en inriktning mot mer ”fria” yrken som mera lyckade. Få av de utvärderade projekten har tydligt formulerade målbeskrivningar och självförsörjning anses ofta vara ett alltför högt uppställt mål. Det innebär att förväntningarna på gruppen är låga. Detta gör det också mycket svårt att utvärdera insatserna och dra några övriga slutsatser om varför vissa projekt lyckas och andra inte.

---

⁴⁵ Jämför Forsling (1987) ovan.

De ovan refererade texterna utgör exempel på den dominerande diskursen vid denna tid som handlar om vikten av att uppmärksamma etniska minoriteters annorlunda kultur och att denna kan skapa konflikter i mötet med socialtjänsten. Det finns dock flera exempel på forskare som ställer sig tveksamma till ett alltför starkt fokus på kulturell skillnad. Soydan (1994) lyfter fram riskerna med att rikta ett alltför starkt sökarljus på den kulturella bakgrunden. Han har i en vinjettstudie undersökt skillnaden mellan hur socialarbetare i England och Sverige bedömer ett barnavårdsärende då det handlar om en invandrarfamilj. Flera skillnader framkommer. De engelska socialarbetarna reflekterar inledningsvis över giltigheten i den anmälan som har kommit till socialtjänsten. Eftersom familjen har invandrarbakgrund anser flera av de engelska socialarbetarna att de kan vara utsatta för någons illvilja och inte ha någon grund i verkligheten. Endast två av de svenska socialarbetarna gör denna reflektion. Många av de svenska socialarbetarna söker i stället svar på frågan om orsaken till familjens problem i den kulturella bakgrunden⁴⁶. Soydan lyfter fram två polariserande sätt att förstå relationen mellan olika kulturer. Det ena är etnocentrism och det andra kulturrelativism. I Soydans analys av det empiriska materialet i studien framkommer att de svenska socialarbetarna är etnocentriska och myndighetsorienterade dvs. regelstyrda medan de engelska är kulturrelativistiskt klientorienterade. Soydan menar att det senare förhållningssättet hör hemma i ett demokratiskt samhälle.

FRÅN KULTUR TILL ERFARENHET-FLYKTINGARS TRAUMA OCH KRIS

En annan viktig diskursiv förskjutning vid denna tid sker då fokus förflyttas från att lyfta fram invandrades annorlunda kultur till att i stället fokusera flyktingars trauma och kris. En mer psykologisk och erfarenhetsmässig begreppsapparat tar vid. I ett temanummer av tidskriften *Invandrare & Minoriteter* från 1991 diskuteras i skilda artiklar olika aspekter av och perspektiv på det sociala arbetet med flyktingar. Bland annat uppmärksammas vikten av att socialtjänstens personal ökar sin kunskap om tortyr och tortyroffer. Brandell-Forsberg (1991) menar att utöver att personal som möter flyktingar lär sig mer om olika kulturer är det viktigt med kunskap om hur "existentiella traumatiska upplevelser (s. 64)" påverkar människor. Söder och Entrena varnar dock för att socialarbetare som alltför starkt engagerar sig i arbetet med flyktingar riskerar att bli utbrända. I en klinisk beskrivning av behandlingsarbete med unga män med

---

⁴⁶ Soydan har utvecklat sin förståelse av kultur med avstamp i den norske etnologen Arne Martin Klausen som definierar begreppet "de idéer, värderingar och normer som en människa övertar från den föregående generationen och som man försöker föra vidare-oftast något förändrade-till nästa generation" (Klausen 1976, s 9 citerad i Soydan, 1994). Soydan (199) skriver vidare "Kultur omfattar således för gruppen gemensamma värderingar, erfarenheter, kunskaper och sammanhållande tankemönster [...] När människor byter kulturmiljö eller på annat sätt möter andra kulturer blir de medvetna om den egna kulturen" (Soydan 1990, s 180 citerad i Soydan, 1994 s. 13)

flyktningbakgrund påtalas vikten av att uppmärksamma en bristande tillit till svenska myndigheter och att denna grundar sig i erfarenheter från det land man har flytt ifrån (Pålsson, 1995). Dessa erfarenheter består av upplevelser av krig, fängelse och tortyr. Dessa män har ofta tvingats lämna sina familjer som de många gånger sedan flykten lever helt isolerade ifrån. De kan ha fastnat i ett beroendeförhållande till sin ursprungsfamilj och detta beroendeförhållande överförs ofta i kontakten med myndigheter vilket gör att den blir komplicerad. Tilliten till myndigheter är således ofta mycket låg och kan många gånger likna tonåringens förhållande till sina föräldrar (Pålsson, 1995).

I diskussionen om arbetet med traumatiserade flyktingar finns också forskare som tonar ner det "psykologiska" perspektivet till förmån för ett mer "psykosocialt". Redan 1993 startades ett projekt med titeln "Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer" med anledning bland annat av att invandrarungdomar var överrepresenterade på hem för vård och boende (HVB-institutioner). Syftet var att förbättra det psykosociala arbetet bland dessa familjer för att på bästa sätt underlätta integrationsprocessen. Några av utgångspunkterna var att invandring är en process som innebär särskilda påfrestningar. Av en kartläggning som genomfördes i Stockholms då 17 socialdistrikt (nuvarande stadsdelsförvaltningar) visade resultatet att förebyggande arbete riktat mot denna grupp i stort sett saknades. Bravo (1994) anser att det förebyggande arbetet bör bedrivas av socialtjänst och flyktingbyrån och dessa bör kunna ge ett inledande krisstöd. I vissa fall leder detta perspektiv till en patologisering av invandrare och etnicitet förvandlas, som kritiska röster hade pekat på, till ett "stigma" (Schwarz, 1991) eller handikapp (Daun m.fl.1994) och detta gäller i särskilt hög grad människor med flyktingstatus (Montesino, 2008). Schwarz (1991) framförde i ovan nämnda temanummer av tidskriften *Invandrare & Minoriteter* att Sverige ända sedan 40- och 50-talet har behandlat flyktingar som en handikappad grupp och därmed fräntagit många en initiativförmåga som de tidigare hade.

KULTUREN OCH DESS FÖRKLARINGSVÄRDE

I början av 1990-talet djupnade den ekonomiska krisen i Sverige och den offentliga sektorn genomgick en rad nedskärningar och förändringar i nyliberal riktning. Rasismen fick också nya ansikten i lasermannens död och bildandet av det nya klart främlingsfientliga politiska partiet Ny demokrati. Det var någonsans här som värstingens hårfärg mörknade och det tunga sociala arvet förbyttes mot ett ännu tyngre kulturellt arv. En tydlig förskjutning har skett i synen på vem "invandrarbarnet/ungdomen" är. Denna förskjutning bör naturligtvis förstås mot bakgrund av en faktisk förändring av invandringens karaktär. Med den ökande flyktinginvandringen har sedan dess "invandrarungdomen" blivit mindre finsk och mer "utomeuropeisk". Poängen är vem som uppfattas vara bärare av problem, ju längre *föreställt* kulturellt avstånd desto större tycks problemen antas. Från mitten av 1980-talet närmar sig "invandrarungdomen" så alltmer diskussionens centrum och erhåller alltmer utrymme i offentliga texter och

forskning som behandlar ungdomars sociala problem (jmf. Bredströms diskussion om "invandraren" i svensk hiv/aidspolicy, 2006). Att invandraren under 1980-talet får ett alltmer ökat utrymme både i offentliga texter och forskning i övrigt kan exemplifieras på ett konkret sätt av Forslings (1987) studie om ungdomar där "invandrarbakgrund" utgör en särskild kategori. Att vara invandrare i sammanhanget tilldelas ett avsnitt på två sidor i studien, en "annorlundahet" som bör uppmärksammas. Här förs inga diskussioner om kultur eller etnicitet eller särskilda villkor. Utgångspunkten tycks vara att "annorlundaheten" är väsentlig och avgörande för olika problem och att den på grund av detta kräver att uppmärksammas. Den kulturella eller etniska bakgrunden behöver dock inte närmare preciseras. Hessle (1988) beskriver sedan "invandrarbarnen" och deras särskilda situation i ett helt kapitel på femton sidor och understryker vikten av att uppmärksamma denna grupp. Så småningom ökar uppmärksamheten och utrymmet till hela böcker. Samtida med detta ökade utrymme ökar också fokus på de skillnader som socialtjänsten har att hantera i arbetet med klienter med annan etnisk bakgrund. Kunskapen om olika kulturer tenderar också att bli mer och mer detaljerad och blicken vänds även mot socialarbetarens eget förhållningssätt (jmf. Öhlander, 2005).

Den dominerande föreställningen om kultur är fortfarande att det är ett sätt att få syn på och förstå skillnad. Många gånger relateras också en annorlunda kultur direkt till olika problem. Kulturella skillnader kan få allvarliga konsekvenser för invandrarungdomar i form av "svidande kulturkollisioner av oläskbart slag" (Heyman, 1988 s. 28). Kritik mot socialarbetarens förståelse av kultur handlar i första hand om att "annorlunda kulturer" betraktas med skepsis eller negligeras (ex. Soydan, 1994). Kulturbegreppet lämnas däremot många gånger helt åt läsaren att tolka. När det definieras närmare görs det fortfarande till stor del relativt förenklat som i ett exempel "de gemensamma dragen i en grupps tänkesätt och beteenderegler" av Socialdepartementet (Pettersson & Kaaremo, 1993 s.8). Svensk kultur är de uppfattningar, värderingar och normer som svenskar i allmänhet betraktar som de normala i mänskligt liv och umgänge" och lite längre ner på sidan står "Kultur är givetvis inte bara något som är gemensamt för en nation. Vi kan lika gärna tala om tonårskultur..." (s. 8). Med avstamp i detta statiska kulturbegrepp med en direkt koppling till en specifik nation nyanserar författarna sedan resonemanget och menar att vi inte är slavar under vår kultur, även vår personlighet bland annat inverkar på våra val och beteenden (Pettersson & Kaaremo, Socialdepartementet, 1993). Kulturbegreppet tycks alltså inte vara i behov av någon närmare definition och dess existensmodus är förgivettaget. Kultur är framförallt någonting som är annorlunda och en kontrast mot det svenska, det "svenska" är den självklara, neutrala, universella utgångspunkten.

Kultur formuleras nu också allt oftare i termer av resurs eller problem. Det blir viktigt att lyfta fram fördelen med att ha erfarenhet av två kulturer. Invandrarungdomar anses vara utsatta för en missriktad problemorienterad uppmärksamhet från samhället i stort och tvärt emot detta bör resurser lyftas fram. "I

den allmänna debatten, framförallt i massmedia, beskrivs ungdomar i allmänhet och invandrarungdomar i synnerhet som problem. Vår utgångspunkt är att invandrarungdomar[...]utgör en värdefull tillgång i vårt samhälle. Med sina erfarenheter, språkkunskaper och kulturella kompetens utgör invandrarungdomarna en resurs, som måste tas tillvara på ett bättre sätt än idag" (SOU 1991:60 s. 152). Denna "goda vilja" genomsyrar även andra vetenskapliga studier som utförs under denna period. Att se kultur som tillgång eller brist anser Ålund (1997) vara symtomatiskt för hela det svenska integrationsarbetet. Forskare lyfter gärna fram "motbevis" och "goda exempel". Forsling (1987) pekar i sin studie om invandrarungdomar som är omhändertagna enligt § 12 på att 45,2 % inte har någon missbruksproblematik jämfört med 31,4 % för hela gruppen. Där hade ungdomar med utländsk bakgrund alltså i mindre utsträckning missbruksproblematik jämfört med svenska ungdomar. Hessle (1988) påminner läsaren om att hans studie handlar om invandrarfamiljer med problem för att undvika att läsaren kopplar invandrarskapet i sig till problem. Allt oftare ifrågasätts även förgivettagna påståenden om den andra generationens invandrare som inklämda mellan två kulturer och de problem det leder till. Redan i den tidigare refererade offentliga utredningen från 1991 (SOU 1991:60) förs ett kritiskt resonemang om vad som anges vara en vedertagen uppfattning. "I huvudsak är det vad som har beskrivits som invandrarungdomars utsatta position mellan två kulturer, som har betraktats som den avgörande faktorn eller orsaken till att de skulle utgöra en mer påtaglig "riskgrupp" än andra kategorier i detta avseende" (SOU 1991:60 s. 68). Här formuleras alltså en tydlig kritik mot att hänföra etniska minoritetsungdomars sociala problem till "en utsatt position mellan två kulturer". I samma utredning (SOU 1991:60) som riktar skarp kritik mot en föreställning om invandrarungdomar som fångade mellan två kulturer används begreppet "den andra generationens invandrare" och leder därmed tanken tillbaka till en slags "permanentad tillfällighet"⁴⁷. Den ständiga vägen in i det svenska utgör ett tillstånd som blir bestående. En ambivalent inställning till "den Andres" kultur tydliggörs, kultur som resurs eller problem. Det är också tydligt hur värderingar hänger kvar i en förändrad retorik. Det kulturella avståndets logik släpper inte sitt grepp om diskussionen.

Kultur laddas här alltmer med olika innebörder och flera dilemman präglar debatten under denna tid. Som jag har visat på genomsyras flera texter som beskriver etniska minoritetsungdomars sociala problem av en ambivalent inställ-

---

⁴⁷ Uttrycket "tillfällighetens permanens" har myntats av den kroatiska migrationsforskaren Ivo Baucic och handlar om att ständigt vara "migrerande". Detta i motsats till hur invandring i många fall framställs, ett tillstånd med en början och ett slut, ett "ute" eller "inne", "invandrare" eller "infödd" (Se Schierup & Åhlund 1987). Jag använder här begreppet i en något annorlunda förståelse för att beskriva det utanförskap som etniska minoritetsungdomar födda i Sverige drabbas av genom att de benämns "den andra generationens invandrare". Genom detta uttryck vill jag peka på hur den tillfälliga invandringen som deras föräldrar genomförde förvandlas från ett tillstånd eller situation till en egenkap. Den tillfälliga invandringen blir permanent. Peralta (2005) talar i detta sammanhang om ett *permanent tillstånd*.

ning till den annorlunda kulturen. En mycket problematisk syn på kultur som delvis innebär att förstå kultur som någonting som kan vara mer eller mindre utvecklat dröjer sig kvar i debatten. Kulturbegreppet är inte bara statiskt och relativistiskt utan framträder också på detta sätt ur en mer eller mindre uttalad idé om utveckling och rangordning. Heyman visar prov på en evolutionistisk kultursyn då hon påminner läsaren om utvecklingen i Sverige, och att det inte var länge sedan vi arrangerade äktenskap även här. En antropologisk föreställning om ett tidsmässigt och rumsligt avstånd mellan forskare och den beforskade har kritiserats (se Peralta, 2005). En syn på invandrare som någon som genomför en resa från det förflutna in i nuet aktualiseras i många fall i den svenska debatten om invandring och integration. I en statlig offentlig utredning (SOU 1991:60) problematiseras idén om det mångkulturella samhället och där påpekas tendensen att legitimera handlingar som barnnäktenskap, kvinnlig omskärelse och barnuppfostran med kulturell identitet. Speciellt anses den muslimska gruppen stå långt ifrån den svenska kulturen. Det är också i kölvattnet av ett ifrågasättande av valfrihetsmålet och det kulturellrelativistiska inslaget i den invandrarpolitiska ideologin i mitten av 1980-talet som man börjar syna familjen i sömmarna. I SOU 1991:60 beskrivs den patriarkaliska storfamiljens traditioner och moral och att denna genomsyrar många invandrargruppers vardag. I den kulturpluralistiska andan är dock inte patriarkala familjesystem utsatta för någon högljudd kritik. Här tycks dock ett nytt problemområde ringas in: nämligen invandrarfamiljen. En diskussion som skärps under nästkommande period.

I den politiska retoriken förvandlas kultur från något som ska främjas och bejakas fram till mitten på 1980-talet till något som alltmer (återigen) handlar om anpassningsproblem. Vissa förändringar i beskrivningen av det sociala arbetet följer parallellt med de politiska förändringarna på retorisk nivå. Detta fenomen synliggörs i diskussionen om i vilken familj som invandrarbarn och unga ska placeras. 1988, i början av denna period argumenterar Hessle och Heyman "reservationslöst" (Heyman, 1988 s. 70) för att invandrarbarn bör placeras i en familj med samma kulturella bakgrund. Särskilt i periodens inledning fortsätter man inom det sociala arbetet att betona risken för försvenskning men här sker en förskjutning mot en mer neo-assimilationistisk attityd och diskussionen om att placera invandrarbarn i "rätt" kulturell miljö upphör. Detta sker också utan synbar kamp mellan olika uppfattningar. Det frö av kulturkritik som har såddes i svensk forskning om internationell migration och etniska relationer (den s.k. IMER-forskningen) i början av 1990-talet har dock även börjat gro i offentliga texter som behandlar ungdomars sociala problem. Ett statiskt kulturbegrepp och ett alltför starkt betonande av kulturella skillnader ifrågasätts härigenom. I SOU 1991:60 hänvisas till den viktiga diskussionen i Storbritannien om att etnisk skillnad inte kan vara ett mål i sig och att mångkulturalism innefattar ett statiskt kulturbegrepp som tenderar att rangordna människor som lägre och högre stående. Denna diskussion var då inte vanligt förekommande i Sverige men ansågs angelägen att ta del av (SOU 1991:60). Den förmodat förenklade

kopplingen mellan kultur och sociala problem ifrågasätts och läsaren uppmärksammas på problematiken med ett kulturaliserande synsätt.

FLERFAKTORIELLA MEN ONYANSERADE ORSAKSFÖRKLARINGAR

I den statliga utredningen från 1991 hävdas att forskningen hittills inte har kunnat visa i vilken grad invandrarungdomars och den andra generationens förhållningssätt, livsstilar och identiteter är kulturellt betingade (SOU 1991:60 s. 68). Även om man i denna utredning hävdar att just kulturförklaringar är de mest förekommande i diskussionen om etniska minoritetsungdomars sociala problem så är orsaksförklaringarna till dessa ungdomars överrepresentation förhållandevis nyanserade. Förklaringar som söker svar endast i den kulturella bakgrunden är ovanliga, kulturella och strukturella förklaringar löper snarare sida vid sida (jmf. även Öhlander, 2005). Ansatsen är många gånger bred och flera faktorer lyfts fram i förklaringar till etniska minoritetsungdomars sociala problem. Inte sällan refererar problemen till situationen i Sverige. Om det är fråga om kulturella eller strukturella orsaker har alltså under en lång rad av år utgjort en tvistefråga. Allt oftare ifrågasätts kulturella förklaringar och socioekonomiska förklaringar lyfts fram. I den offentliga diskursen konstateras nu att "Både för svenska ungdomar och invandrarungdomar gäller att uppväxtvillkoren intimt hänger samman med familjens sociala och ekonomiska situation. Den sociokulturella tillhörigheten kan således ha större betydelse än det etniska ursprunget för hur ungdomar klarar sig" (SOU 1991:60 s. 152). Symptomatiskt för dessa diskussioner är dock att olika faktorer radas upp utan att relateras till varandra. Fortfarande tycks kultur och struktur vara oberoende storheter utan ömsesidig påverkan.

FRÅN ASSISTANS TILL DIFFERENS

Frågan om att ge ett riktat stöd, eller en positiv särbehandling, till etniska grupper har hämtat sina argument från uppfattningen om att det riktade stödet är en förutsättning för en "god" integration. Detta argument hördes i debatten under 1960- och 1970-talet. Kritik mot denna uppfattning handlade om att ett riktat stöd leder till isolering och stigmatisering av olika invandrargrupper. Det riktade stödet har ofta också getts mot villkor om en anpassning till majoritetssamhället. Detta var negativt för den zigenska gruppen, menar Arnstberg (1998). Arnstberg (1998) menar att det förhållningssätt som har varit förhärskande bland myndigheter under efterkrigstiden i Sverige har varit *assistens*. Det innebär att samhället stödjer etniska grupper som kan anses hotade till sin existens. Grupper har ett värde i sig. Detta har skett åtminstone på en retorisk nivå. Senare under 1990-talet är det politiska målet *differens*, vilket innebär att det mångkulturella samhället uppfattas som eftersträvansvärt. Etniska skillnader anses fortfarande vara viktiga att uppmärksamma men det betyder även att beskrivningar av negativa skillnader ska lyftas upp och segregering kan bli följ-

den. Inom det sociala arbetet har idén om särskilda insatser eller metoder riktade till klienter med etnisk minoritetsbakgrund fått ett stort genomslag i retoriken men inte i lika hög grad i praktiken. Diskussionen handlar under 1980-talet och det tidiga 1990-talet om att problem i mötet med myndigheter till stor del beror på att invandrare är annorlunda och att svenska myndigheter bör uppmärksamma detta. Holmberg (1991) menar att den mest fruktbara utgångspunkten i kommuners arbete med zigenare bör vara en insikt i att zigenares normer ofta skiljer sig ifrån majoritetsbefolkningen (Holmberg, 1991). Ett "invandrarperspektiv" efterfrågas (Delegationen för social forskning, 1986). Kulturkompetens övergår i detta sammanhang från att vara någonting erfarenhetsmässigt till att vara någonting som man kan tillskansa sig genom kunskap. Kunskap om invandrares kultur övergår alltmer från någonting som invandrare själva ska förmedla (se ex. Heyman, 1988; Angel & Hjern, 1992 ovan) till ett antagande om att (svenska) socialarbetare kan öka sina kunskaper om andra kulturer och bli mer kulturkompetenta (jmf. Bredström, 2006). I en statlig offentlig utredning från 1991 står att läsa "För att öka kunskapen om och öka förståelsen av invandrare och olika kulturer är utbildning och fortbildning av personal som i sitt yrke kommer i kontakt med invandrare grundläggande". (SOU 1991:60 s. 155). Utifrån denna tankekarta blir den logiska slutsatsen att personal bör öka sina insikter om andra kulturer (även små och udda invandrargrupper!). Det tycks som om förskjutningen från invandrarkunskap till kulturkompetens handlar om ett tidigare antagande om att alla invandrare kan assimileras övergår till en "insikt" om att invandrare har en annorlunda kultur som inte går att "bota". Invandrarkunskap framstod ofta som en kunskap om invandring som en process med en början och ett slut. Där slutmålet i en utvecklingsoptimistisk anda var assimilation (Peralta, 2005). Peralta (2005) har beskrivit hur denna utvecklingsoptimism i början av 1990-talet övergår i en pessimism i frågan om invandrares förmåga att "bli som oss". Nu hjälpte inte längre olika typer av arbets- och utbildningsinsatser. "De" var "för alltid bestämda av sin kultur, sin etniska tillhörighet och kanske även av sin biologi" (Peralta, 2005, s. 192). Denna syn på invandrare påverkade även det sociala arbetet. Kulturkompetens handlar om att lära sig mer om den andres i grunden olika eller annorlunda kultur. Det djupt problematiska i denna syn på kulturkompetens är att den växte fram och utvecklades i denna pessimistiska anda. Den bygger på samma resonemang om invandrares grundläggande olikhet som starkt främlingsfientliga (läs rasistiska med dagens språkbruk) vid tiden framförde. Vad kulturkompetens innebär beskrivs däremot fortfarande i svepande ordalag. I nästa period blir beskrivningar av denna typ av kunskap alltmer detaljerade.

7. KULTURBAGAGE OCH KULTURKRITIK: PERIODEN 1996 OCH FRAMÅT

Barn och ungdomar med utländskt ursprung [...] är en mycket heterogen kategori barn och ungdomar som i grunden bara har en sak gemensamt: åtminstone någon av deras föräldrar är född utanför Sveriges gränser. (Social Rapport, 2006 s. 245)

Åtskilliga barn och ungdomar med utländsk bakgrund tillhör en etnisk minoritet vars livsstil skiljer sig en del från majoritetssamhällets. Detta påverkar vanor och attityder inom många områden, t.ex. bruk och missbruk av berusningsmedel. (Social Rapport, 2006 s. 246).

Sverige har under den senaste knappa tjugofemårsperioden förändrats. Landet har genomgått en ekonomisk kris, arbetslösheten har stigit samtidigt med en kraftig ökning av flyktingar från krigsdrabbade länder. En av konsekvenserna av dessa förändringar är att det har blivit betydligt svårare för utrikes födda att etablera sig på bostads- och arbetsmarknaden (Brå, 2005). När vi nu i denna framställning närmar oss 2000-talet har en hel del studier visat att barn och ungdomar i familjer med etnisk minoritetsbakgrund är särskilt utsatta inom flera välfärdsområden och ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund pekade ofta ut som en grupp som i högre grad riskerar att drabbas av sociala problem. Detta förhållande har även konstaterats i andra nordiska länder⁴⁸. Flera offentliga utredningar och myndighetsproducerat material lyfter frågan om invandrarungdomars särskilda utsatthet (SOU 2001:52; SOU 2001:55; SOU 2003:92; Socialstyrelsen/Nordin Jareno & Carlberg, 2005⁴⁹). Barn till utrikes födda och barn till ensamstående visar sig här generellt sett ha det lite sämre än andra på områden som boende, ekonomi, trygghet och hälsa. Barn och unga med invandrar- och flyktingbakgrund tillhör en kategori som har mer psykosociala problem än barn med helsvensk bakgrund och anses därför viktiga att uppmärksamma. Studier visar också på en stor ökning av det tunga narkotikamissbruket bland invandrare (Goldberg, 2005, s. 330). Andra siffror pekar på att barn och unga som tillhör "den andra generationens invandrare" konsumerar mer somatisk

⁴⁸ För exemplet Danmark Se Winter (2005)

⁴⁹ Socialstyrelsen ger ut s.k. lägesbeskrivningar. En lägesbeskrivning kan ibland användas som underlag till Socialstyrelsens ställningstaganden och bygger på kartläggningar och olika former av uppföljningar av verksamheter och lagstiftning inom bland annat Hälso- och sjukvård och Socialtjänst. Denna lägesbeskrivning bygger delvis på fokusgruppsintervjuer.

och psykiatrisk vård än genomsnittet (SOU 1998:31)⁵⁰. Ungdomar (15-18 år) som har mödrar som är födda utomlands har en tre gånger så hög risk att dö i självmord (Hjern, 1998). Till skillnad mot dem som blir omhändertagna av samhällsvården, där barn som själva har invandrat är överrepresenterade, gäller detta alltså framförallt ungdomar som är födda i Sverige av invandrade föräldrar. I texter om social barnavård är också invandrare som problematisk kategori relativt ofta förekommande och det är numera ett väletablerat faktum att invandrarbarn och unga är överrepresenterade i barnavårdssystemet⁵¹ framförallt när det gäller vård utanför hemmet (Lundström & Sallnäs, 2003). Trots att etniska minoritetsungdomar nu är i blickfånget för en omfattande uppmärksamhet konstateras av många en brist på forskning om det sociala arbetets relation till etniska minoriteter i allmänhet (Ex. Soydan, 1999) och specifikt i relation till den sociala barnvården i en svensk kontext (Lundström & Sallnäs, 2003)⁵². Olsson sammanfattar det svenska forskningsläget med att forskare inom socialt arbete inte tycks ha intresserat sig nämnvärt för forskning om etniska minoriteters möte med svenska välfärdsinstitutioner. Intresset tycks också i mycket ringa grad ha riktats mot marginalisering, rasism och diskriminering som drabbar etniska minoriteter och hur fenomen som dessa påverkar det sociala arbetets institutioner (Olsson, 1999).

Detta kapitel har ett något annorlunda upplägg än föregående kapitel. Etniska minoritetsungdomars sociala problem framstår i slutet av 1990-talet som två tydligt genusmässigt avgränsade problemområden, invandrarkillar och brottslighet och flickor som lever i en hederskontext. Eftersom dessa skarpt av-

⁵⁰ Barn och unga födda i Sverige med utomland födda föräldrar konsumerar 125 % mer slutenvårdsdagar på Barn och Ungdomspsykiatrisk klinik än barn med svenskfödda föräldrar och barn som själva är födda utomlands av utomlands födda föräldrar. (SOU 1998:31). Övriga problem som lyfts fram som särskilt kan drabba ungdomar med utländsk bakgrund består bland annat av svårigheter att hävda sig i skolan om de kom som flyktingar i skolåldern samt att föräldrarna har svårigheter att få arbete och bostad (SOU 1998:31).

⁵¹ Sedan mitten av 1930-talet har antalet barn i samhällsvården minskat men började under 1990-talet att öka igen (Lundström & Vinnerljung, 2001). I en studie av Bergström & Sarnecki (1996) framkom enligt tillgänglig statistik från socialtjänsten att kriminalitet och sociala problembeteenden var vanligare förekommande bland ungdomar med utländsk bakgrund, detta gäller dock ej missbruk i olika former. Socialstyrelsen (1998) genomför en undersökning om skillnader mellan ungdomar med svenskfödda och utomlandsfödda föräldrar i den sociala barnvårdens tre moment, aktualisering, utredning och insats. Slutsatsen i denna studie är att det är mer än dubbelt så vanligt att ungdomar med utländsk bakgrund, jämfört med ungdomar med svensk bakgrund, får vård utanför hemmet.

⁵² Bristen på forskning anses främst gälla empiriskt grundad forskning om mötet mellan klienter och socialarbetare och även handböcker innehållande modeller om praktiskt socialt arbete med etniska minoriteter. Ett ökat intresse för dessa frågor är dock tydligt (Soydan, 1999). Detta ökade intresse har även jag konstaterat efter mina litteratursökningar då ett flertal examensarbeten behandlar ämnet. Mer allmänna frågor om den invandrade befolkningen och deras situation i välfärdssamhället är däremot rikligt behandlade i olika studier. Det finns en hel del forskning om exempelvis arbetslöshet och socioekonomiska förhållanden, det finns också relativt många studier om flyktingfrågor bl.a. den svenska flyktingmottagningen och skilda villkor för flyktingar i Sverige. De studier som handlar om barn, familj och psykiska hälsotillstånd är ofta av fallstudiekaraktär och sällan särskilt omfattande (Soydan, 1999).

gränsade problembeskrivningar även är kopplade till skilda orsaksförklaringar presenterar jag dessa hela problem och orsakskomplex var för sig. Konflikterna kring var orsaker bör sökas och hur det sociala arbetet därmed bör bedrivas ökar också efterhand. I sökandet efter orsaksförklaringar till etniska minoritetsungdomars ökade risk att drabbas av sociala problem sker nu en ökad polarisering mellan, vad som kommer att framstå som, ytterligheter på en skala från invandrarens kulturella bakgrund till strukturella och diskursiva utslutningar från det svenska samhället. I takt med att alltfler texter om det *sociala arbetet* med etniska minoritetsungdomar ökar så får detta område även ett ökat utrymme i min framställning. I detta kapitel ligger därför tyngdpunkten, mer än i de tidigare kapitlen, på det sociala arbetet främst som det bedrivs inom socialtjänsten.

DEN TICKANDE BOMBEN, VÄRSTINGDEBATTEN OCH DET PERFEKTA OFFRET

I frågor om sociala problem bland etniska minoritetsungdomar var det framförallt problematiken kring unga invandramän och deras överrepresentation i brottsstatistiken och på ungdomsinstitutioner som var i fokus i mitten på 1990-talet (Lundström & Sallnäs, 2003). Invandrartäta förorter i storstäderna och invandrarungdomar liknades många gånger vid en "tickande bomb" (Ahlberg, 1996; Pettersson, 2008). Hösten 1996 genomfördes en kartläggning av ungdomsgång i vilken framkom att våld och kriminalitet i Stockholms city till största delen begås av gäng från förorterna. I kartläggningen identifierades 60-70 gäng i Stockholm, varav de flesta hade sin bas i invandrartäta bostadsområden. Dessa gäng var ofta löst sammansatta och bestod av pojkar mellan 14-18 år. Av dessa unga män sades en del begå våldsbrott och missbruka narkotika (Estrada, 1999). Bråk mellan gängen beskrevs i media som ett "lågskaligt krig mellan etniskt homogena gäng" (Expressen 970218 ref. i Estrada, 1999). Situationen utpekades varande densamma i Göteborg och polisens statistik visade på höga siffror när det gällde invandrarungdomars brottslighet. Lokala medier rapporterade om organiserad brottslighet i invandrarförorterna i Göteborg (Sernhede, 2006). Många var det som tyckte men få som på ett djupare plan undersökte situationen.

Flera studier fortsatte dock att visa på en skillnad när det gällde brottslighet mellan svenskar och invandrare där invandrare visar sig vara överrepresenterade (bland annat Von Hofer, Sarnecki och Tham, 1996⁵³; Ahlberg, 1996; *Social Rapport* 2006). Detta visade sig också gälla ungdomar med utländsk bakgrund och inte minst de ungdomsrån som på senare tid hade uppmärksammats. I en

---

⁵³ Denna studie skiljer mellan svenskar, naturaliserade svenskar och utländska medborgare. Med svenskar avses personer födda i Sverige, naturaliserade svenskar är personer som är svenska medborgare men som tidigare har haft utländskt medborgarskap, utländska medborgare som är folkbokförda i Sverige. I studien ingår således inte tillfälliga turister och turnerande brottslingar. Överrepresentationen för alla grupper av invandrare pendlar mellan 1,4 och 1,9 vid jämförelse med infödda svenskar.

undersökning från åren 1998 och 1999 var utlandsfödda ungdomar kraftigt överrepresenterade bland dem som rånade och underrepresenterade i gruppen rånoffer (BRÅ, 2000:6). Skillnader i brottslighet visar sig dock vara marginell när det gäller självdeklarerad brottslighet. Utan att det har visats i några regelrätta studier menar forskare att det också är mycket troligt att invandrare från vissa länder inte är överrepresenterade (von Hofer, Sarnecki och Tham, 1996). Ahlberg (1996) koncentrerade sig i sin undersökning på skillnader mellan personer födda i olika länder. Han menade att diskussionen om invandrades överrepresentation i brottslighet dittills till största delen bestått av subjektivt tyckande och därför är det av vikt att med hjälp av statistik påvisa hur det faktiskt ser ut. Ett argument som sedan länge har använts för att legitimera denna typ av undersökningar. Ahlberg lyfte vidare fram att det i dåläget inte fanns någon svensk forskning om *invandrare* och brottslighet och att tidigare genomförda studier i ämnet endast hade behandlat brottslighet utförd i Sverige av *utländska medborgare*⁵⁴. Ungefär hälften av alla invandrare i Sverige hade svenskt medborgarskap. I studien om invandrades och invandrades barns⁵⁵ brottslighet (Ahlberg, 1996) framkommer att invandrare är överrepresenterade i sin andel av befolkningen⁵⁶. 12 % av alla invandrare hade begått brott under perioden 1985-1989, att jämföra med 6 % av svenskarna. Till skillnad mot vad senare studier har visat på så kvarstod överrisken i denna studie även sedan man hade tagit hänsyn till faktorer som ålder, kön, geografiska- och socioekonomiska förhållanden. Även Ahlberg (1996) framhöll att till skillnad mot hur problemet framställs i den allmänna debatten kan den överrepresentation i brottslighet bland invandrare som framkommer i denna studie tyckas vara en mindre kriminalpolitisk fråga. Det är trots allt så, poängterar han, att 88 % av alla invandrare i undersökningspopulationen inte registreras för något brott under den aktuella perioden. Flera studier visade också att den andra generationens invandrare hade en mindre överrepresentation än den första generationen invandrare⁵⁷ (Von Hofer, Sarnecki och Tham, 1996; Ahlberg, 1996; BRÅ, 2005)⁵⁸. Forskare har

⁵⁴ Ahlberg (1996) hänvisar till Sveri, 1987; Martens 1990; von Hofer 1989 och 1994.

⁵⁵ Med invandrare menar Ahlberg personer som är födda i annat land och folkbokförda i Sverige. Invandrades barn definieras som personer som är födda och folkbokförda i Sverige och har minst en förälder som är född i annat land. Med benämningen svenskar åsyftas resten av den folkbokförda befolkningen i Sverige.

⁵⁶ Resultatet i studien visar att 14 % av de anmälda brotten begicks av invandrare åren mellan 1985-1989 i Sverige, av dessa var 8 % nordiska invandrare. 13 % av brotten begicks av invandrades barn. Andelen invandrare som begår grov brottsligheten, våldtäkt, mord, dråp och rån är betydligt högre än för övriga mildare brott. Det finns dock, enligt Ahlberg, ett problem som bör uppmärksammas i tolkningen av antalet anmälda brott. Om en grupp begår fler brott av en viss typ kan det te sig som om denna grupp är överrepresenterad generellt medan det snarare handlar om att just denna brottstyp har en högre uppläringsprocent.

⁵⁷ Till andra generationens invandrare räknas i von Hofer, Sarnecki och Thams (1996) studie personer som är födda i Sverige av en eller två utomlands födda föräldrar.

⁵⁸ Trots att Ahlberg poängterar detta uppmärksammades studien i första hand för att den visade på en överrepresentation av invandrare i brottslighet. Journalisten och massmedieforskaren Ylva Brune

också senare visat på att de "etniska gäng" som det talades om i media snarare handlade om mycket löst sammansatta etniskt heterogena gäng (Pettersson ref. i Estrada, 1999) samt att överrepresentationen av etniska minoritetsungdomar inte tycktes handla om storstädernas invandrartäta ytterområden. Överrisken bland unga med utländsk bakgrund var högre på landsbygden (SOU 1997:61). När polisens statistik undersöktes lite närmare visade sig antalet kriminella ungdomar med invandrarbakgrund också vara relativt få och brotten som begicks var, när det gällde ungdomar, inte särskilt allvarliga. Detta medförde att polisens egen rapport *Ungdomsbrottslighet i Göteborg 1996* innebar ett ifrågasättande av de förespråkade krafttagen mot ungdomsbrottsligheten (Sernhede, 2006).

Problemen ansågs alltså av många överdrivna åtminstone som de beskrevs i media men detta till trots kom flera studier att visa på en stor överrepresentation av unga invandrarpojkar på de särskilda ungdomshemmen, institutioner för de mest psykosocialt belastade ungdomarna (bland annat Köhlnhorn, 2002). För tonåringar med invandrarbakgrund visade sig risken att placeras i dygnsvård i flera studier vara tre gånger så stor som för de med svenskfödda föräldrar (Bergström & Sarnecki, 1996; Lundström & Vinnerljung, 2001)⁵⁹. Etniska skillnader mellan ungdomar belyses också i en studie om sammanbrott vid tonårsplaceringar (Vinnerljung, 2001)⁶⁰. Tonåringar med "invandrarbakgrund"⁶¹ visar sig även vara överrepresenterade när placeringar inom socialtjänsten avbryts i förtid⁶². Vinnerljung (2001) finner också att ungdomar med utländsk

---

skrev en kritisk artikel om fenomenet i tidningen "Socialpolitik" 1996 där hon uppmärksammar läsaren om att samtida med Ahlbergs studie kom en rapport om invandrades upplevelse av diskriminering vilken inte alls fick motsvarande uppmärksamhet i media.

⁵⁹ Av alla dem som överlämnas till vård inom socialtjänsten har 45 % utländsk bakgrund (Socialstyrelsen, Brå och SiS 2002-103-11; 2002-103-12). Lundström & Vinnerljung (SOU 2001:52) visar att överrisken för finska ungdomar är särskilt hög och har varit relativt konstant sedan 1983 (Jmf. Socialstyrelsen, 1995:7 och 1998:5). I denna rapport och Socialstyrelsen (1998) påvisades även en starkt ökad risk för ungdomar med latinamerikansk bakgrund. I Socialstyrelsens rapport från 1995 är den latinamerikanska gruppen underrepresenterad. I Socialstyrelsens rapport (1998) konstateras att detta faktum kan peka på att det finns vissa riskprofiler som kan vara åldersspecifika i olika invandrargrupper. Vid tolkningen av resultaten bör dock tas i beaktande att de absoluta talen i de olika ungdomsgrupperna är relativt små och att jämförelsen med "svenska" barn inte görs med kontroll av socioekonomisk bakgrund. Lundström & Vinnerljung har i undersökningen tagit hänsyn till de variabler som Socialstyrelsens databas tillhandahåller gällande insatser för barn och unga. Det är variablerna ålder, kön, "invandrarbakgrund" och omhändertagandets lagmässiga bakgrund. Författarna poängterar att denna undersökning inte har tagit hänsyn till "social eller geografisk bakgrund" (s. 324).

⁶⁰ Sammanbrott definieras i studien som ett avbrott av placeringen som strider mot socialtjänstens vilja eller när socialtjänsten avbryter placeringen p.g.a. missnöje med vårdmiljön.

⁶¹ Ungdomar med minst en förälder född utomlands. Författaren hänvisar vidare till diskussion i SOU 1996:55

⁶² Lundström & Vinnerljung (2001) menar dock att det inte går att belysa huruvida vårdtiden skiljer sig åt mellan olika etniska grupper eftersom sådana data är svåra att få fram. För övrigt konstaterar författarna att det finns relativt mycket forskning i Sverige om fosterhemsvård men lite om effekter av institutionsvård⁶² likaså finns ingen svensk statistik över skälen till att barn och unga blir omhändertagna av socialtjänsten (Lundström & Vinnerljung, SOU 2001:52).

bakgrund oftare placeras på särskilda hem för vård och boende s.k. § 12-hem än ungdomar med svensk bakgrund även i de fall då orsakerna till placeringen som man kan utläsa i de sociala akterna är likartade.

När det gällde forskarnas förklaringar till denna överrepresentation framförs även fortsättningsvis flera olika teorier. Pettersson (2008) lyfter fram diskriminering, kulturkonflikter och sociala faktorer som skilda förklaringsdiskurser. I frågor om invandrarungdomars överrepresentation i brottslighet och omhändertaganden inom socialtjänsten fördes diskussioner om huruvida överrepresentationen var faktisk eller endast statistisk. Att överrepresentationen endast skulle vara statistisk skulle kunna bero på diskriminering i rättsapparaten och socialtjänsten. Bergström & Sarnecki (1996) jämförde med bakgrund i resonemanget ovan problembilden mellan invandrarungdomar⁶³ och svenska ungdomar⁶⁴ och andelen som omhändertas inom socialtjänsten. De finner där små skillnader mellan kategorierna. Den troliga förklaringen är enligt dessa författare att överrepresentationen av ungdomar med invandrarbakgrund vad gäller inskrivning på särskilda ungdomshem bland annat kan hänföras till att invandrarungdomar har allvarligare sociala problem än vad svenska ungdomar har. Deras resultat antyder att invandrarungdomar och svenska ungdomar behandlas likvärdigt av socialtjänsten. Det är således invandrarungdomars ”tyngre” problem som avgör om de blir föremål för ingripanden⁶⁵. Ahlberg (1996) för ett liknande resonemang och anser att det är troligt att invandrares överrepresentation i brottslighet är faktisk och inte beror på diskriminering i rättssystemet. Denna slutsats bygger Ahlberg på att invandrares överrepresentation gäller alla typer av brott. Författaren lyfter fram bostadsinbrott som exempel och påpekar att det troligen inte råder någon skillnad i risken att bli upptäckt och anmäld. Således är det inte invandrares ökade risk för upptäckt vid denna typ av brott som ligger till grund för överrepresentationen. Anmälningarna till Socialtjänsten kommer oftast från polisen, det gäller alla ungdomar men anmälningarna leder oftare till utredning för ungdomar med utländsk bakgrund än ungdomar med svensk bakgrund. Det kan bero på att de i regel är polisanmälda på grund av grövre brott och att de således har allvarligare sociala problem (Socialstyrel-

---

⁶³ Det begrepp som används i studien.

⁶⁴ Som källa har socialtjänsten, institutionspersonal, ungdomars självrapportering och olika uppföljningar och rapporteringar använts.

⁶⁵ Författarna är med stöd i sitt resultat kritiska till den så kallade stämplingsteorin som kortfattat går ut på att individer av andra stämplas som avvikare och därmed börjar uppträda och bete sig i enlighet med dessa förväntningar. Författarna menar att alla ungdomar får samma behandling av samhället och således kan inte invandrarungdomars högre återfallsfrekvens förklaras med stöd i stämplingsteorin. Författarna påpekar i sammanhanget att studien inte säger någonting om det förekommer diskriminering och en utsortering i skolan och polisens anmälningar till socialtjänsten, vilket man menar skulle kunna vara fallet. Författarna hänvisar också till Lange (1995) som påvisar att invandra-re upplever sig diskriminerade på en rad områden och att det även finns en korrelation mellan upplevelse av diskriminering och sociala problem.

sen, 1998)⁶⁶. Dessa forskare menar alltså att överrepresentationen inte beror på invandrades ökade risk för upptäckt (Bergström & Sarnecki (1996; Ahlberg, 1996). Författarna ställer sig därför tveksamma till att överrepresentationen skulle bero på diskriminering. Andra undersökningar hade dessutom också visat att diskriminering inte kan påvisas (von Hofer & Tham, 1991; Nygren, 1999 ref. i Pettersson, 2008).

Sarnecki (1996) fann alltså inget belägg för att diskriminering skulle förekomma inom socialtjänsten men pekar samtidigt på att både faktiska och upplevda begränsade möjligheter delvis kan bero på att invandrare oftare än svenskar utsätts för diskriminering vid anställning och i det sociala livet i övrigt. Dessa begränsade möjligheter utgör också troligtvis en källa till att invandrarungdomar är överrepresenterade i samhällsvården. Pettersson (2008)⁶⁷ har också pekat på att flera forskare har varit betydligt mer öppna för att diskriminering i rättsapparaten kan vara en delförklaring till invandrades överrepresentation i brottslighet (Tham, 1983; Sarnecki, 1994; von Hofer, Tham och Sarnecki, 1996; Lindholm, 2005). En av anledningarna till att forskare har antagit att diskriminering förekommer är de påvisade skillnaderna mellan självrapporterad brottslighet och registrerad brottslighet som har framkommit i studier (Pettersson, 2008)⁶⁸. Några regelrätta studier som kan bevisa att diskriminering utgör en orsak till den ökade risken att drabbas av sociala problem har dock inte genomförts fram till 1990-talet.

SOCIALA FAKTORER-EJ KULTURELLA

I frågan om vad som utgör den huvudsakliga förklaringsfaktorn till invandrades ökade andel i brott eller andra sociala problembeteenden har flera forskare ställt sig mycket tveksamma till att det skulle handla om invandrades ursprungskulturer (bland annat Sarnecki, 1994; Bergström & Sarnecki, 1996; och för Danmark: Kyvsgaard, 2005). Vad jag syftar på här är när invandrades ursprungskultur *i sig* utgör förklaringen till brottslighet. Argumenten handlar då om att vissa handlingar som invandrare utför tillhör deras kultur men definieras som ett brott i Sverige samt att invandrare inte förstår eller accepterar att dessa handlingar är olagliga i Sverige (se vidare Pettersson, 2008). Exempelvis menar Bergström & Sarnecki (1996) att tesen om kulturskillnader som förklaring på ökad risk för brottslighet bör ifrågasättas bland annat därför att många invandrade lagöverträdare kommer från samhällen som i mångt och mycket liknar det svenska samt att brotten som begås är kulturellt oomtvistade (trafikbrott och egendomsbrott ex). Det kan möjligen gälla för vissa typer av brott som våld inom familjen menar man (Bergström & Sarnecki, 1996; Kyvsgaard, 2005).

⁶⁶ Man påpekar att studiens underlag dock inte är tillräckligt omfattande för att vidare förklara detta.

⁶⁷ Pettersson hänvisar även till Christiansson & Lindholm (1995) samt Lindholm (1999).

⁶⁸ se bland annat Martens (1992) resultat i en studie av självrapporterad brottslighet där ingen överrepresentation av invandrare i brottslighet påvisades samt von Hofer, Sarnecki och Tham (1996) där överrepresentationen då var marginell.

Det är snarare så, menar många, att strukturella faktorer som fattigdom, att vara ensamstående mamma och att ha s.k. invandrarbakgrund eller tillhöra en etnisk/kulturell minoritet påverkar familjers utsatthet för samhällets ingripanden när det gäller barn och unga (Hollander, 1985; Hessle, 1988; Lundström & Vinnerljung, 2001; Lundström & Sallnäs, 2003)⁶⁹. Annan forskning har visat att invandrarungdomars kriminalitet har tydliga samband med att "invandrarfamiljer" är mer drabbade av en social och klassmässig utsatthet (ex. Estrada, 1999). Ungdomar med utländsk bakgrund löper en högre risk att hamna i narkotikamissbruk men detta kan till största delen förklaras av ungdomarnas socioekonomiska uppväxtförhållanden i Sverige och inte med föräldrarnas kulturella bakgrund (Social Rapport 2006 s. 247)⁷⁰. Kyvsgaard (2005) menar att orsaken till överrepresentationen i brottslighet bland invandrare måste sökas i ett flertal faktorer och nämner invandrades socialt och ekonomiskt mer utsatta position i samhället, språksvårigheter och diskriminering. Dessa resonemang kan hänföras till ett slags "välfärdspektiv" där brister i välfärden lyfts fram och det är i första hand dessa välfärdsbrister som skapar sociala problem. Flera forskare menar också att en låg grad av integration och en svag ställning i samhället samverkar med en högre grad av brottslighet (bland annat Bergström & Sarnecki⁷¹, 1996; Diesen, 2005). Graden av integration i den sociala miljön och ungdomarnas umgängeskrets har också visat sig ha stor betydelse för deras sociala anpassning (Kamali, 1999). Inte sällan relateras problemen och den särskilda utsattheten till en boendesegregation som specifikt drabbar invandrare (Nordin Jareno & Carlberg, 2005; Johansson & Wirbing, 1999). Boendesegregation lyfts i många sammanhang som orsak till minoritetsungdomars särskilda utsatthet och denna förklaringsdiskurs har varit verksam sedan 1970-talet (se Sveri, 1973 ovan). I SOU 2001:55 menar man att det är svårt att uttala sig med säkerhet om varför barn till utrikes födda är särskilt utsatta men en ekonomisk och boendemässig utsatthet är faktorer som troligtvis är relevanta i sammanhanget. I en annan statlig utredning (SOU 1997:61) intervjuas ungdomar boende i utsatta områden i frågor om kriminalitet, droger och våld.⁷² Ungdo-

⁶⁹ Författarna (Lundström & Sallnäs, 2003) hänvisar även till Andersson, 1995 och Lundström & Vinnerljung, 1996.

⁷⁰ I rapporten hänvisar man här till Hjern A. Illicit drug abuse in second-generation immigrants: a register study in a national cohort of Swedish residents. *Scand J Public Health* 2004;32(1):40–6

⁷¹ Bergström & Sarnecki (1996) presenterar ett flertal skilda orsaksförklaringar till överrepresentationen i brottslighet och sociala problembeteenden bland ungdomar med invandrarbakgrund som de fann i sin studie. En faktor som författarna menar kan spela in i sammanhanget är att de grupper i samhället som befinner sig långt ner på samhällsstegen upplever större behov av spänningsreducering, något som delvis kan ske genom brottslighet. Det har ofta handlat om unga män ur arbetarklassen. Genom att invandrarungdomar på detta sätt, utifrån sin livssituation, kan försöka hantera stress och andra reaktioner genom brottslighet kan det också leda till en ökning av andra psykosociala problem. Alltså kan förklaringen till överrepresentationen inte sökas hos gruppen invandrare utan i samhället i stort.

⁷² Av storstädernas alla barn bodde då ca 40 % i ett utsatt område och flertalet av dem är barn med utländsk bakgrund. Utsatta områden definieras utifrån en statistisk beräkning på när kvoten mellan höginkomsttagare och låginkomsttagare överstiger ett visst värde och flertalet bosatta i området beräknas

marna som bor i dessa bostadsområden uppger att kriminalitet och droger är ett stort problem och många vill att krafttag sätts in för att motverka utvecklingen av dessa samhällsproblem. Att ungdomarna uppger att kriminalitet är ett stort problem betyder inte att de själva begår brottsliga handlingar. Det visar sig här vara färre brottsbenägna ungdomar i områden med en hög andel ungdomar med invandrabakgrund. Dessa ungdomar upplever också en större grad av social kontroll både i hemmet och i området i stort. De uppger också att de har en större känslomässig och social närhet till sina föräldrar. Störst benägenhet att begå brott hade ungdomar som sällan var hemma på kvällarna, detta gällde i alla typer av områden. Ungdomar med invandrabakgrund som bor i icke invandrartäta områden riskerar också i högre grad att bli kriminella. Kritiken mot att förklaringar till invandrarungdomars problem ensidigt hänvisar till deras eller deras föräldrars kulturella bakgrund är idag omfattande. Uppenbart är dock att det råder en slags politisk korrekt (ursäkta det slitna uttrycket) diskurs som i första hand refererar problem till en social utslagning som yttrar sig i boendesegregation, arbetslöshet och diskriminering. Poliser som har intervjuats om gängbildning och brottslighet uppfattar att det är ett socialt problem som drabbar invandrare i motsats till att det skulle vara ett "invandrarproblem" (SOU 1997:61). Detta betyder dock inte att även kultur förekommer som förklaring i de flesta sammanhang när sociala problem bland etniska minoritetsungdomar beskrivs även fortsättningsvis. Dessa förklaringar hänvisar dock i första hand till den mellanposition de antas befinna sig i, som lite generaliserat uttryckt, handlar om krocken mellan föräldrarnas ursprungskultur och det svenska samhället. Jag återkommer med en redogörelse och diskussion om denna förklaringsdiskurs i nästa avsnitt, den kräver nämligen ett avsnitt för sig själv.

---

ha "låga, mycket låga och extremt låga inkomster". De områden som det handlar om är ofta "etniskt heterogena" eller "invandrartäta" ytterområden. 40 % av de tillfrågade anser att det är för mycket kriminalitet i området där de bor, detta kan jämföras med övriga landet där bara 9 % har den synpunkten gällande sitt eget område. Det är fler äldre än yngre och fler "svenska" ungdomar än ungdomar som har invandrabakgrund som anser detta. 30 % av de tillfrågade ungdomarna tycker att det är mycket droger i området (i övriga landet är det 10 % av ungdomarna som anser det). Hälften av flickorna och 40 % av pojkarna är rädda för knarkare och alkoholister. 90 % vill att man satsar på att få bort kriminalitet och missbruk från bostadsområdet och att föräldrar engagerar sig för ungdomar mot våld. I utredningen lyfts också resultatet från Jan Ahlberg & BRÅ:s rapport (se ovan) fram, bland annat att ungdomar i de invandrartäta områdena umgicks relativt lite med kamrater på kvällstid och förhållandevis få kamrater som hade åkt fast för polisen. Andelen barn och ungdomar med invandrabakgrund i storstäder som blir registrerade för brott är lägre än för samma kategori på landsbygden. Detta gäller också unga invandrare som bor i storstäder. Ahlbergs resultat som man här lyfter fram går alltså på tvärs mot tidigare larm om en ökad brottslighet bland storstadsungdomar med invandrabakgrund (SOU 1997:61).

”LÅT OSS TALA OM FLICKOR!”

Låt oss nu lämna de unga männen för ett tag och övergå till att rikta uppmärksamheten mot flickorna⁷³. Från att invandrarungdomars sociala problem har verkat i en könlös och ”neutral” diskurs men i realiteten i stort sett helt och hållet har handlat om män riktas under senare delen av 1990-talet sökarljuset mot den ”utsatta invandrarflickan”. Diskussionerna om etniska minoritetsungdomar följer ett sedan länge upptrampat genusifierat spår, där pojkar är aktiva och flickorna passiva. Bilder av unga invandarmän som patriarkala förövare och unga invandrarkvinnor som offer förmedlas i media och samhället i stort (Bredström, 2003; Brune; 2003). I pojkarnas värld är det dem själva som utgör faran för andra men i flickornas värld är det deras familjer som utgör det stora hotet mot deras existens (och möjlighet att bli ”riktiga” svenskar). Efter några uppmärksammade fall i slutet av 1990-talet inleds en omfattande offentlig diskussion om patriarkala familjestrukturer och hedersproblematik. Det första fallet av hedersrelaterat våld som fick stor uppmärksamhet i svensk media var mordet på Sara i december 1996. Problemet som tidigare hade tillhört andra ”främmande nationer” framstod nu plötsligt som svenskt och togs strax upp på den politiska agendan (Eldén, 2003)⁷⁴. 1999 följde ytterligare ett uppmärksammat fall då Pela, en ung kvinna, mördades i Kurdistan. Debatten om dessa frågor har sedan dess väckt starka känslor och nådde troligen sin kulmen efter mordet på socionomstudenten Fadime Sahindal⁷⁵ år 2002. Detta ämne är relativt sparsamt behandlat i texter före år 2000⁷⁶ och det är först i slutet av 1990-talet som dessa flickors villkor formuleras och tydliggörs i den politiska och vetenskapliga diskursen och då med en snarast uteslutande uppmärksamhet riktad mot patriarkala familjestrukturer och hedersproblematik⁷⁷. Den förskjutning som delvis

⁷³ Jag använder här medvetet benämningen ”män” och ”flickor” då detta kan sägas vara symptomatiskt för diskussionen. Där män blir aktiva vuxna och ansvariga för sina handlingar och flickor utsatta, barnsliga och hjälplösa.

⁷⁴ En kartläggning i Stockholms län visade att uppskattningsvis hade 100-300 flickor haft kontakt med Socialtjänst, skola och kvinnojourer på grund av hedersrelaterade konflikter i hemmet⁷⁴. Av de 103 minderåriga flickor som tog kontakt med Socialtjänsten under år 2001 så var det bara 4 % (4 stycken) som fick skyddat boende som var hemlighållet för föräldrarna. En tolkning är att de övriga fallen inte var så allvarliga, en annan är att långt fler skulle ha haft behov av skyddat boende men inte fått den hjälpen (Länsstyrelsen i Stockholms län 2002:13). I en stor nationell rapport uppskattas 1500 till 2000 flickor ha ett behov av stöd på grund av hedersrelaterat våld eller patriarkalt förtryck (*Nationell rapport om skyddat boende mm*, 2004).

⁷⁵ Fadime var 26 år gammal då hon, 2002, mördades av sin far. Familjen har kurdiskt ursprung och de kom till Sverige då Fadime var 7 år gammal.

⁷⁶ Invandrarflickor har dock uppmärksamats till viss del tidigare (Se exempelvis Sörman, 1984; Ehn, 1994; Ericson & Poikolainen, 1995)

⁷⁷ al-Baldawi (2003) definierar patriarkala familjestrukturer med att fadern är familjens överhuvud och kvinnan har en underordnad ställning med begränsade rättigheter. Kvinnan i familjen har makt över barnen men pojkarna har mer makt, och således fler rättigheter än flickorna. Flickorna kan till exempel hindras i sin utveckling genom att nekas möjligheter till studier. Problem löser man inom familjen. Om det händer fadern något ska den äldste sonen ta över ansvaret för familjen. Mannen har också juridiskt en starkare position när det gäller frågor om skilsmässa och vårdnad om barnen. Oftast står mannen för

sker i synen på "den andres" kultur visar sig bland annat i hänvisningar till de olika familjetyper som etniska minoritetsungdomar respektive "svenska" ungdomar anses tillhöra och denna åtskillnad kulminerar i debatten om invandrarflickor. Flera författare tar upp den konflikt som lätt uppstår mellan heders- och kyskhetskulturer och det svenska samhällets syn på familjen. Särskilt drabbade är, i enlighet med detta synsätt, vissa invandrarflickor som klämda mellan två kulturer tvingas utveckla dubbla identiteter (bland andra Arbabi & Fristorp, 2002⁷⁸; Banno Gomes & Norlander, 1998). Detta sätt att beskriva invandrarfamiljen har aktualiserats sedan 1960-talet men "invandrarföräldrar" tenderar nu att bli ett allt större problem i sig. Dessa sätt att förklara sociala problem bland etniska minoritetsungdomar är, som jag har påtalat, verksamt både när det gäller de unga männens överrisk för brottslighet och de unga kvinnornas utsatthet i en patriarkal familj. Men problembeskrivningarna skiljer sig åt då poj-karnas blir kriminella och flickorna anpassar sig för väl (dvs. de blir "riktiga svenskar"). Den enhet som utgör det stora hotet i båda dessa fall är dock densamma, nämligen invandrarfamiljen. I båda fallen är det i huvudsak föräldrarnas annorlunda kultur, traditionsbundna beteende och bristande svenskhet som utgör det stora hotet och inte psykologiska eller sociala faktorer. Alltså blir förklaringarna återigen kulturella.

Att ungdomars sociala problem förklaras med brister i familjen utgör närmast en självklarhet i dagens sociala arbete. Men det var först under 1930-talet som detta familjeperspektiv fick ett större inflytande i debatten om ungdomsproblem. Det skedde främst genom Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i be-folkningsfrågan* från 1934. Enligt denna tankekarta krävs förbättringar för hela familjen för att ungdomars sociala missanpassning ska kunna lösas (Ohlsson & Swärd, 1994). Det sociala arbetets allmänna fokus på familjesituationen när det gäller att förklara ungdomars sociala problem har till stor del handlat om att familjen behöver hjälp av experter och att familjelivet bör läggas tillrätta (Ohlsson & Swärd, 1994; jmf. Hirdman, 1993). En närmast pedagogisk inställning som tidigare riktats främst mot arbetarklassen blir nu särskilt tydlig i diskussioner om flyktingfamiljer. Delvis handlar det om skilda typer av problemformuleringar men det gemensamma utgörs av att sökarljuset i första hand riktas mot

---

försörjningen och kvinnan sköter hem och barn. Barnen lär sig att sätta familjens heder före de individuella behoven. Den enhet som i första hand ger medlemmarna social och ekonomisk trygghet är familjen och inte samhället.

Definitionen av hedersrelaterat våld skiftar mellan olika användare av begreppet. En vanlig definition är att det handlar om en särskild form av våld med ett hedersrelaterat syfte. Det som anses skilja hedersvåld från andra typer av (kvinno)våld är framförallt att våldet i gruppen ses som en legitim handling för att straffa kvinnor och för att bevara familjens heder. Våldet är planerat och kollektivt beslutat och ibland även kollektivt genomfört. Det kan därför ofta ha stöd i familjen och släkten.

⁷⁸ Arbabi är student på journalisthögskolan och Fristorp är journalist. Detta är således inte någon forskningsrapport men några av bokens intervjupersoner är forskare och deras uttalanden stöds av egna forskningsresultat. 17 invandrarflickor och myndighetspersoner som har kommit i kontakt med hedersproblematiken har intervjuats.

den dysfunktionella familjen och dess potentiellt problemskapande effekter för barn och unga. Det är inte ungdomarna själva som utpekade och diagnostiserades utan snarare den familjesituation som de vistas i. Till stor del brister denna analys i att ta hänsyn till det omgivande samhället och dess ojämlikhetskapande villkor och vad dessa har för betydelse för generationsrelationer och familjelivet i stort. Låt mig i följande kapitel presentera en kort översikt om forskning om familj- och generationsrelationer, för att illustrera hur tidigare fokus på problem relaterade till social klass förskjuts till att mer och mer handla om etnicitet; kultur och flyktingtrauman.

INVANDRARFAMILJ; TRAUMA, KRIS OCH TRADITION

Människor med flyktingbakgrund har, som jag har tagit upp i tidigare avsnitt, framställts som varande "i kris" eller "traumatiserade" inom ramen för en psykologisk begreppsapparat. Forskare har också pekat på att socialtjänstens flyktingverksamhet och synen på flyktingar i Sverige har starka kopplingar till en historia som har inneburit att Sverige under 1940-talet mottog ett antal icke-arbetsföra flyktingar. Flyktingskap kom därmed att associeras med ett socialt/medicinskt/psykologiskt handikapp (Montesino, 2008). Inom denna förklaringsdiskurs ryms både hänvisningar till universella, allmänmänskliga psykologiska reaktioner på en traumatisk situation men också till kulturella olikheter som ytterligare försvårande omständighet⁷⁹. Beskrivningar av invandrarbarn och -ungdomars familjer handlar många gånger osökt om flyktingars specifika situation och upplevelser av en form av *invandringskris* (bland annat Helling, 1997; Almqvist i Allwood & Franzen, 2000). Själva migrationsprocessen anses vara en belastande faktor som innebär en ökad risk att drabbas av psykosociala problem (al-Baldawi, 2003)⁸⁰ och i detta perspektiv påpekas vikten av att familjemedlemmarna får bearbeta sina upplevelser så tidigt som möjligt (Integrationsverket, 2000). Flera forskare har menat att denna flyktingkris eller invandringskris beror på att man ofta flyr från någonting i stället för att frivilligt flytta till någonting (Angel & Hjern, 1992; jmf. Hessle, 2004; Darvishpour, 2004). Man önskar kanske återvända och ser bosättningen i det nya landet som tillfällig. Detta gör att många flyktingar kan uppleva svårigheter i det dagliga livet. Bravo & Lönnback (2003) behandlar frågan om hur invandrarskap och flyk-

---

⁷⁹ Studier visade också på att konflikter som uppstod i invandrarfamiljer tenderade att bli djupare än i svenska familjer. Invandrarfamiljer visade sig även skilja sig i högre grad än svenska familjer (Darvishpour, 2004) Darvishpour hänvisar vidare till (Socialstyrelsen, 1999). När det kom till vårdnadstvister vid Stockholms tingsrätt var nästan hälften av männen invandrare (Socialstyrelsen & Statistiska centralbyrån, 1996: 126-128 ref. i Darvishpour, 2004). Andra studier visade också på att konflikter i frågor om umgänge och vårdnad var större när familjen var invandrare (Socialstyrelsen, 1997:10-12 ref. i Darvishpour, 2004).

⁸⁰ Det empiriska materialet består av 28 familjer som al-Baldawi har behandlat i egenskap av psykiater. Majoriteten, 22 av familjerna, har sin religiösa tro inom islam, de 6 övriga är kristna.

tingskap kan förstås med begrepp som kris⁸¹ och nostalgi. Nostalgin är ofta en ersättning för sörjande och kan till vissa delar vara nödvändig. Men i för stora doser kan nostalgin vändas till ett tillstånd av nostalgisk fixering. Ett främlingskap inför mötet med det nya landet gör att hemlandet glorifieras. Det kan i värsta fall leda till aggressiva beteenden (Bravo & Lönnback, 2003). Almqvist (2000) menar att familjen i de flesta fall förändras vid flykten och de utvidgade tre-generationsfamiljerna tvingas ofta att upplösas. Forskare har också framfört att den större andel skilsmässor bland invandrarpar till viss del troligen beror på att dessa familjer genomgår särskilda svårigheter i samband med migration och flykt⁸² (Soydan, 1999).

Flera författare beskriver hur denna ”invandringskris” drabbar barnen. Den psykiska påfrestning som trauman från tortyr och liknande innebär för föräldrarna påverkar inte sällan barnen negativt genom att föräldraförmågan försämras (Nyberg, 1993; Socialstyrelsen, 1998; Almqvist, 2000⁸³). I en sådan situation kan regressiva beteenden uppstå som att åter bli beroende som under barnåren, ofta innebär detta en risksituation för barnen (Bravo & Lönnback, 2003). Tjänstemän inom Socialtjänsten hävdar också att många ungdomar saknar positiva förebilder bland sina föräldrar. Föräldrar som inte mår bra och inte känner sig accepterade påverkar ungdomarna negativt (Integrationsverket, 2000). Ungdomar med invandrarbakgrund riskerar kanske också att få svårigheter i skolan och att överta föräldrarnas låga socioekonomiska position (Leiniö, SOU 1994:73). Att barn och unga med utländsk bakgrund i högre grad än motsvarande ålderskategori med svensk bakgrund är drabbade av psykiska problem antas bland annat bero på att de också själva har upplevt traumatiska situationer (Nordin Jareno & Carlberg, 2005; Johansson & Wirbing, 1999). Speciellt för barn som själva har tvingats fly innebär det också en mängd förluster. Alltifrån barndomshemmet till skolkamrater och ägodelar har lämnats i flykten och dessutom tillkommer ofta en inte helt problemfri anpassningsprocess i det nya landet. Pressen som dessa barn kan uppleva kan bland annat bero på asylprocessen med allt vad det innebär av bland annat en lång väntan på beslut om uppehållstillstånd (Lindgren, 1989; SOU 1998:31).

KULTURKONFLIKTER, IDENTITETSKRISER OCH NORMÖVERTRÄDELSER

Den flykting-trauma-krisförklaring som har aktualiserats i debatten kan till vissa delar sägas utgå från antaganden om universella mänskliga psykologiska reaktioner. ”Alla” barn påverkas av föräldrar som inte mår bra och ”alla” som flyr

⁸¹ Kris definierar författarna som ”en invaderad erfarenhet som bryter livets kontinuitetsprocess” (Mofatt, 1982 ref. i Bravo & Lönnback, 2003 s.170). Med invandringskris menar författarna bland annat ”...ett stort livsprojekt. Det psykosociala arbetet består då av stöd till att lösa de psykosociala kriser som situationen skapar”. (s.171).

⁸² Soydan (1999) hänvisar här till Sjöblom, Y & Hydén, M (1997)

⁸³ Se även *Flyktingbarn i Sverige* (1991) ref. i Soydan (1999)

från ett land till ett annat drabbas av en invandringskris. Flera forskare menar också att kulturkonflikter kan vara en delförklaring till etniska minoritetsungdomars sociala problem även om de inte alltid anser att det utgör en huvudförklaring (ex. Kyvsgaard, 2005). Då är det framförallt ”krocken” mellan föräldrarnas ursprungliga kultur och den svenska kulturen som lyfts fram (Angel & Hjern, 1992; Ekblad, Jansson och Svensson, 1996; Helling, 1997; Ahmadi i Sjöblom, 1997; Allwood & Franzen, 2000; Sjöblom, 2002; Al-Baldawi, 2003; Ahmadi i Sjöblom 1997)⁸⁴. Familjen har ofta med sig värderingar och övertygelser från hemlandet som inte stämmer överens med det svenska majoritetssamhällets synsätt. ”Ungdomarna måste kombinera två olika världar” (Kamali, 1999 s.67). Nyberg (2000) menar att de flesta invandrade familjer kan beskrivas som en modern utvidgad familj⁸⁵. Dessa familjer anses skilja sig ifrån ”svenska” familjer bland annat genom att de är mer ”traditionella” (SOU 2000:77 s 186). Uppfostringsmetoder i flyktingfamiljer hävdas oftare vara inriktade på lydnad, respekt och religiositet (Ekblad m.fl., 1996; Allwood & Franzen, 2000). Dessa föräldrar, menar Ekblad m.fl. är tveksamt inställda till det svenska uppfostringsidealet. Författarna pekar på att det handlar om en förhållandevis kort tidsrymd sedan även vårt familjeideal såg ut på detta sätt och att det därför kan ta någon generation att ändra. Utifrån detta resonemang menar författarna att det kan vara en bra strategi att inte ändra sina uppfostringsmetoder under tiden man väntar på uppehållstillstånd (Ekblad m.fl. 1996). Som jag har argumenterat för i tidigare avsnitt så har inte invandrades kulturer i sig utgjort förklaringsvariabel i någon särskilt hög grad. Förklaringarna har främst handlat om mötet mellan två (oförenliga) världar som leder till att det uppstår en kulturell krock. Under 1990 och 2000-talet sker en viss förskjutning då ”den andres” kultur framstår som mer och mer problematisk och den andres annorlundahet blir på ett mer påtagligt sätt källan till problemen⁸⁶. Argumenten för att denna tes anses vara relevant just när det gäller förklaringar till brott inom familjen har under 2000-talet ökat kraftigt och denna tes, som tidigare varit mycket ifrågasatt, formuleras alltså allt oftare och mer högljutt i diskussionen om hedersbrott. Här handlar det många gånger om att invandrare för med sig kulturer som innehåller en praxis, i detta fall hederstänkande, som i Sverige är olaglig.

---

⁸⁴ Problemet tas även upp i en uppmärksamman kommunal handlingsplan från Malmö stad från 2004. Ungdomar med utländsk bakgrund anses där ha svårt att finna sin identitet p.g.a. att konflikter uppstår mellan föräldrarnas och det svenska samhällets kultur (Handlingsplan-Välfärd för alla, Malmö stad, 2004).

⁸⁵ Detta innebär enligt Nyberg (2000) att fler personer än mamma, pappa och barn räknas in i familjen. Den vuxne har därmed också ofta ett ansvar för andra släktingar utöver sina barn. Dessa kan också bo tillsammans med familjen.

⁸⁶ För övrigt förekommer argument som kopplar sociala svårigheter mer direkt till invandrades ursprungskultur i skilda sammanhang. Det kan handla om att invandrare för med sig ett typiskt narkotikamissbruk från sitt hemland (Helling, 1997). Detta anses främst gälla missbrukare som tillhör den första generationen och invandrare från mellanöstern och Sydamerika. Al Baldawi (1997) menar att rökeroinet är ett exempel på ett typiskt etniskt missbruksmönster.

Det förekommer olika begrepp för att förstå motsättningen mellan familjens normer, barnens och det övriga samhället. I Integrationsverkets rapport (2000) skiljer man på kulturkonflikter och generationskonflikter. Kulturkonflikter kan uppstå då det råder "en obalans mellan grupper eller individer som är bärare av olika kulturella system" (s.11). En generationskonflikt handlar om olika val av livsstil, normer och värderingar där olika uppfattningar mellan generationerna i en familj synliggörs, detta är inget specifikt för familjer med utländsk bakgrund. al-Baldawi (1998; 2003) och Sjöblom (2002) använder begreppet *kulturtillhörighetskris* för att förstå hur ungdomar tvingas navigera mellan olika kulturbundna värdesystem, ett hemma och ett som den lever i utanför familjen. Nyberg (2000) talar i detta sammanhang om en kulturell lojalitetskonflikt. För en del unga med utländsk bakgrund kunde denna kulturkonflikt utgöra en belastning i form av isolering och konflikt med "det svenska samhällets huvudfära" (SOU 1998:31). Ahmadi Lewin & Lewin (2003) använder uttrycket "kulturell schizofreni" och tydliggör därmed hur de ser på det identitetsmässiga förvirringstillstånd som etniska minoritetsungdomar kan hamna i. Detta kan få konsekvenser i form av specifika sociala problem för personer som tillhör den andra generationens invandrare. al-Baldawi menar exempelvis att den andra generationens invandrare drabbas av en identitets- och kulturtillhörighetskris som gör att deras missbruksmönster ser annorlunda ut. "De ungdomar som missbrukar i denna grupp uppvisar både etniska och svenska missbruksmönster" (al-Baldawi, 1997 s. 23). När olika missbruksmönster studeras närmare framkommer att den första generationens missbruksvanor tenderar att likna de man hade i ursprungslandet och den andra generationens mönster liknar mer det som är vanligt i det nya hemlandet (al-Baldawi, 1997). Bravo & Lönnback (2003) menar att denna "andragenerationsproblematik" innebär ett konfliktfyllt förhållande mellan barn till invandrare och deras föräldrar på grund av föräldrarnas motvilja mot det nya landet och glorifiering av det gamla hemlandet. Familjer som framförallt har flytt lever ofta under stress och deras strategi kan bland annat vara att bosätta sig i invandrartäta områden och återvända till mer traditionella familjestrukturer och kulturyttringar⁸⁷. Detta kan, förutom att det leder till konflikter med barnen, även verka hindrande i integrationsprocessen (al-Baldawi, 2003). Barnen och ungdomarna i dessa familjer anpassar sig i snabbare takt till det nya och föräldrarna halkar efter (Sjöblom, 2002; Socialstyrelsen, 1998). Detta leder till maktförskjutningar inom familjerna. Barnen kan i vissa fall riskera att få rollen som föräldrarnas guide in i det svenska samhället och ibland får barnen fungera som tolk i kontakten med myndigheter. Föräldrarnas roll försvagas därmed ytterligare och de upplevs inte som godtagbara förebilder

---

⁸⁷ Kulturbegreppet definieras av al-Baldawi som "summan av genom livet inlärda traditioner och normer som dominerar och utvecklas genom historien hos en folkgrupp eller nation" (s. 107)

av sina egna barn och det kan i förlängningen leda till att barnen inte får det vuxenstöd som de behöver (SOU 1998:31)⁸⁸.

I förlängningen av dessa resonemang antas tonåringars frigörelseprocess lätt kunna bli ett problem i en "holistisk" familjetyp på grund av att normer tolkas på ett annat sätt av ungdomar med ursprung i en sådan familjestruktur än i en mer individcentrerad familjetyp (Ahmadi & Lönnback, 2005). Ahmadi (2003) lyfter fram människans jaguppfattning och hur denna skiljer sig mellan olika kulturer⁸⁹ och att detta kan leda till socialt avvikande beteenden och skapa normproblem och överträdelser bland invandrarungdomar i Sverige. Utifrån skiljelinjen mellan en "individualistisk och en icke-individualistisk eller holistisk identitetsuppfattning formulerar Ahmadi alltså problemställningen: I moderna demokratiska samhällen där en individualistisk jaguppfattning ligger till grund för rättsutövningen har normer och rättsuppfattning blivit en del av vårt eget medvetande. Förutsättningen för att en demokratisk stat ska kunna upprätthålla lag och ordning är att medlemmar av staten inte bara är ögontjänare utan faktiskt följer lagen även när man inte riskerar upptäckt. Detta fungerar för att individer själva övertygas om det rätta i att följa lagen. I icke-individualistiska samhällen däremot är det inte individen utan gruppen, familjen, släkten eller lokalsamhället som ser till att kontrollera att lagen följs. I flytt mellan olika typer av samhällen kan denna gruppkontroll gå förlorad och individen kan då uppfatta det som en total avsaknad av kontroll.

Kamali (1999) beskriver hur ungdomar med utländsk bakgrund, på ett mer påtagligt sätt än andra ungdomar, kan hamna i kläm mellan familjens kulturella bakgrund och samhällets struktur. Dessa ungdomar har att hantera motstridiga budskap från vuxenvärlden och det kan leda till att ungdomarna varken lutar på samhällets eller föräldrarnas auktoritet. Ungdomarna kan därför utveckla en särskild förmåga att dupera både familjen och representanter från det övriga samhället och beteendet tenderar att leda till att de utvecklar en "outsideridentitet" vilken i sämsta fall kan leda till kriminalitet. Kamali understryker att invandrarungdomar inte är någon homogen grupp men att många delar en känsla av utanförskap i relation till majoritetssamhället och därmed bygger vissa av dem upp en värld som delas in i ett "vi" och ett "dem". Många av dessa ungdomar saknar en stabil värdegrund att luta sig emot. "Familjens värderingar visar sig mer och mer dysfunktionella i det svenska samhället, å ena sidan, och det svenska samhället verkar fientligt och uteslutande för dem, å den andra" (Kamali, 1999 s. 39). De blir också dubbelt utsatta genom sin position som både invandrare och ungdomar. Kamali riktar i första hand sökarljuset mot det svenska samhället representerat av olika myndigheter och det stelbenta regelsy-

⁸⁸ Se även Borgström, Maria (1998) *Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan uppfatta villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling.*

⁸⁹ Kultur, menar Ahmadi, kan sägas ge uttryck åt gemensamma värderingar som är nödvändiga för att konstruera en bild av jaget i den utsträckning dessa värderingar rör jagets moraliska värld i relation till andra (Ahmadi, 2003 s. 51, hänvisar till Jacobsson-Widding 1983).

stem som ofta verkar diskriminerande mot minoritetsgrupper. Fokus ligger på den sammanlänkning mellan individ och struktur som bidrar till olika livsvillkor.

Kamali understryker vidare att uteslutningen från majoritetssamhället starkt bidrar till de sociala problem som kan drabba etniska minoritetsungdomar. Han är således kritisk till ett förenklat betonande av att hamna i kläm mellan "två kulturer". Detta ensidiga sätt att förklara etniska minoritetsungdomars särskilda utsatthet har kritiserats från flera håll. I Integrationsverket (2000) riktas kritik mot att uttrycket "att hamna mellan två kulturer" många gånger används schablonmässigt när man talar om unga med utländsk bakgrund. En enkel form av kritik handlar om att invandrades annorlunda kultur återges i problemfokuserande beskrivningar och behöver därför uppvärderas. Det viktiga anses vara hur de två världarna interagerar med varandra. För de barn som kan navigera och dra fördel av att de lever i flera kulturer anses detta utgöra en tillgång. Problem uppstår först då invandrabarn och ungdomar möter fasta övertygelser både hemma och i samhället i övrigt, men att dessa motsäger varandra (Ekblad m.fl., 1996; SOU 1998:31). Det har i studier även framkommit en skillnad mellan de ungdomar som själva har invandrat och de som är födda i Sverige av invandrade föräldrar. De sistnämnda klarar sig avsevärt bättre och detta, menar många, kan bero på en positiv integrationsprocess (Ahlberg, 1996; Socialstyrelsen, 1998; Brå, 2005). Rojas (1995/2001) har i samtal med en grupp ungdomar⁹⁰ noterat att bilden av föräldrar som försvagade i det nya landet främst gäller deras fäder och andra manliga invandrare ur den första generationen. Dessa är frånvarande, ibland fysiskt ibland psykiskt och man skäms inte sällan över dem. Mammorna däremot står för stabilitet och trygghet (jmf. Darvishpour, 2008). Rojas gör oss här uppmärksamma på ytterligare ett exempel när det manliga tenderar att upphävas till det allmängiltiga.

KULTURKONFLIKT-PERSPEKTIV UNDER KRITISK GRANSKNING

Kritiken mot detta sätt att beskriva etniska minoritetsungdomars sociala situation blev alltmer intensiv och formulerades i skarpare ordalag under senare delen av 1990-talet. Under 1990- och 2000-talet presenteras en rad kritiska granskningar av den dominerande offentliga diskursen i Sverige om invandrarungdomar som "omintetgjorda" i konflikten mellan två kulturer (se exempelvis Ålund 1997, 2002; Sernhede 2002, 2003; Mulinari & Rätzel 2006). Sernhede (2002) har bland andra påpekat problemet med denna beskrivning av ungdomar som splittrade mellan två kulturer och att de tvingas välja mellan "den egna" och "den svenska" kulturen. När begrepp som "kulturkrock" används uppfattas kulturer snarast som "biljardbollar, de stöter bort varandra när de

⁹⁰ Gruppen bestod av ungdomar vars gemensamma nämnare var att deras fäder var födda utomlands. Tre flickor och tre pojkar i åldrarna 17-20 år ingick i gruppen.

möts” (Sernhede, 2002, s. 22). Flera forskare ifrågasätter genom dessa resonemang också betydelsen av ett kulturbegrepp som placerar människors värderingar och handlingar i homogena kategorier vilka härigenom osynliggör individuella skillnader i relation till förståelsen av sociala problem. Genom att homogenisera kulturer formeras ett nytt sätt att beskriva skillnad, menar man, en skillnad som tidigare beskrevs i rasmässiga termer (se ex. Hertzberg, 2003:11).

I dessa kritiska reflektioner finns en samstämmig hänvisning till kopplingen mellan ”andrefiering”, etnifiering, stereotypifiering och rasifiering. De ”kulturella” egenskaper och beteenden som invandrare generellt förknippas med byggs ofta på bestämda föreställningar om ”svenskar” och ”invandrare” (Ålund, 2002; Hertzberg, 2003). På detta sätt konstitueras invandrarskapet kontrastivt mot det som uppfattas som svenskt, dvs. normalt, och så formas bilden av ”de Andra” (Ålund, 1997, 2002; Sernhede, 2002). Forskare har också menat att det har skett en rasifiering bland annat i synen på ungdomsbrottsligheten (bland annat Molina, 1997; Estrada, 1999). Sernhede (2003) påpekar hur rasifiering skapas och korsas med en diskriminerande verklighet där etniska minoritetsungdomar upplever fler hinder än ”svenska” ungdomar när det gäller att erhålla ett bra jobb och på andra sätt hantera sin tillvaro. Förorternas unga män betraktas som kriminella och annorlunda utan band till det svenska samhället genom vad som betecknats som en ”andrefiering” (Sernhede, 2006). Bredström (2003) har visat på hur bilden av invandrarkillar i media i exemplet ”Rissneväldtäkten” förändrades efter det att det blev känt att de unga förövarna hade utländsk bakgrund. Innan det var känt förklarades brottet i psykologiska och sociologiska termer och efter att det blev känt i allt högre grad i kulturella termer. På detta sätt blir ”den andres kultur” måltavla i orsaksförklaringar till skiftande samhällsproblem. Ofta utesluts en diskussion om dessa mäns livssituation och uppväxtvillkor. Ålund (1995, 1997) och Sernhede (2002) menar att brottslighet bland ungdomar med utländsk bakgrund inte i första hand bör sökas i föräldrarnas ”ursprungskultur” eller en allmän ”invandrarkultur” utan främst i deras sociala villkor här och nu i Sverige.

I likhet med Ålund (1997) påpekar Sernhede (2002) att ungdomar på olika sätt har att hantera en komplex situation och navigera mellan skilda tillhörigheter som inte nödvändigtvis handlar om kulturella konflikter. Tillhörighet och kulturell identitet handlar om en sammanlänkning mellan tid och rum och är, i migrantsammanhang, ett uttryck för en socialt förankrad identitetsformering. Invandrarungdomars identitetsarbete, och detta gäller även infödda ungdomar boende i multietniska miljöer, är därigenom relaterat till en transkulturell kontext, vilket innebär att de navigerar mellan flera olika världar och kulturella uttryck (Ålund, 1997). Fokus på samspelet mellan identiteter, kulturell hybridisering och socialt utanförskap kom i svensk forskning att inspireras av ett postko-

lonialt idéarv. Betydelsen av en diskursiv ansats markerades, särskilt vad avser konstruktion av "invandraren" som den Andre⁹¹.

Alltfler forskare pekar också på att etniska minoritetsungdomar tillhörande vissa grupper är utsatta för en diskriminering som har sin grund just i stereotypa föreställningar om dem. Dessa ungdomar belastas både av bristdiskurser i egenskap av invandrare (Carlsson, 2002) och den underordning som ungdomar i allmänhet drabbas av. Ungdomar som av media, i folkmun och i officiella sammanhang benämns "invandrarungdomar" är inte sällan födda i Sverige, och de flesta är svenska medborgare (Ålund, 1997; Sernhede, 2002; Hertzberg, 2003; Kamali, 2005a). Att arbetslösheten är större bland invandrarungdomar än svenska ungdomar, även bland "andra generationsinvandrare" menar Ålund (2002) delvis beror på att ungdomar med utländsk bakgrund, trots att de är födda i Sverige, ofta möts av stereotypa föreställningar om språkbrist och brister i social och kulturell kompetens (Se även Hertzberg, 2003). Ålund (1997; 2002) menar att invandrare och deras barn hela tiden har att förhålla sig till de problembeskrivningar som (företrädare för) majoritetsbefolkningen använder sig av, även om man inte känner igen sig i dem, och detta får allvarliga konsekvenser i berörda människors liv.

Diskriminering som fenomen och dess betydelse för skillnader i uppväxtvillkor mellan ungdomar med olika etnisk bakgrund är en fråga som numera inte går att undvika. Det handlar dock fortfarande många gånger om antaganden. "Det är rimligt att tänka sig att diskriminering är en viktig bakomliggande orsak till dessa skillnader i uppväxtvillkor" (Social Rapport, 2006 s. 247). Diskriminerande föreställningar handlar också i många fall om förorten (se bl.a. Ramberg & Pripp, 2002). Negativa bilder av förorten som "getto" förmedlas inte minst via media (Lahti Edmark, 2004) och förorten "demoniseras" i olika sammanhang (Kamali, 2005a). En del forskare anser att benämningen för dessa områden bör vara "marginaliserade eller stigmatiserade områden". Detta för att peka på den sociala exkludering som drabbar boende i dessa områden, en exkludering som leder till brister på en rad områden (Kamali, 2005a). Sernhede (2002) menar att Sverige har producerat en hel mängd med statistik om "utsatta" områden och dess invånare men få studier försöker på djupet förstå hur livet i dessa förorter kan se ut. Flera forskare efterlyser studier av segregeringstrukturer och hur rasism och diskriminering påverkar den sociala exkluderingen (bland andra Sernhede, 2002; de los Reyes, 2003; Kamali, 2005).

Dessa problembilder tenderar också att styra politiska beslut som berör ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund. Malmö stads handlingsplan *Välfärd för alla* kritiserar för att ha en extremt problemfixerad inställning till invandrar-

---

⁹¹ Den postkolonialt influerade forskningen bygger på antaganden om att en kolonial indelning av världen är verksamt än idag. Det postkoloniala perspektivet har bland annat bidragit med att synliggöra hur människor utanför Europa har kommit att framställas som annorlunda och omoderna i enlighet med en linjär tidsuppfattning (de los Reyes, Molina & Mulinari, 2003). Forskare verksamma inom detta fält bygger sina analyser i huvudsak på språkliga fenomen och sociala konstruktioner.

ungdomar. Ungdomar ses som hotfulla och problemen anses lösas med hjälp av mer kontroll (Paula Mulinari Arena, 4/04). En stereotyp bild av invandrarungdomar som kriminella och ointegrerade får här legitimerade olika välfärdsstatliga åtgärdsprogram och beslut om insatser i "utsatta" bostadsområden (Lahti-Edmark, 2004). Kritik har även riktats från flera forskare mot att offentliga utredningar genomsyras av en problematisk och stereotyp bild av invandrarföräldrar. de los Reyes (2003) menar att beskrivningar av invandrarfamiljen i den offentliga utredningen *Ombändertaganden* (SOU 2000:77) domineras av föreställningar om att den är patriarkal och annorlunda. En bidragande orsak till problemen antas vara en bristande information om det svenska samhället och framförallt synen på barnuppfostran bland föräldrar med invandrarbakgrund. Samma åtgärder som föreslogs i mitten på 1960-talet, i ett Sverige med en knappt existerande invandrapolitik. En kvardröjande eller återinförd syn på den andres brist inom ramen för ett tänkt vi och ett tänkt dom. Problemen läggs här på invandraren själv som lider brist på information. Diskussionen tar avstamp i ett odefinierat integrationsbegrepp och diskriminering som förklaring till invandrarfamiljers problem utsluts (de los Reyes, 2003).

Etniska minoritetsungdomars sociala problem har således kritiserats för att i den vetenskapliga och politiska diskursen många gånger avhandlas i problemorienterade termer. I slutet av 1990-talet ifrågasätter alltfler forskare om dessa beskrivningar återger en objektiv bild av verkligheten eller bidrar till ytterligare stämpling och stigmatisering av gruppen. Många forskare kom alltså under 1990-talet att kritisera olika former av särskiljande, inte minst inom statistiken, av människor i kategorier som "invandrare" och "svenskar" när man undersöker förekomsten av sociala problem. Själva särskiljandet av "svenska ungdomar" och "invandrarungdomar" leder lätt till ett tänkande i "vi" och "dem" och invandrare som grupp blir förknippade med problem. Frågan som alltfler forskare ställer sig är om "utländsk bakgrund" som kategori är relevant i sammanhanget eller om det snarare handlar om skilda villkor som socioekonomiska förhållanden och bostadsort etc. Många forskare ställer sig således även tveksamma till ett okritiskt användande av begreppet invandrare eftersom detta inte sällan leder till homogeniserande föreställningar (se ex. Ålund, 2002; Ds 2000:43; Hertzberg, 2003, Kamali, 2005a m.fl.). I enlighet med ett diskursivt synsätt avspeglar inte språket verkligheten på ett neutralt sätt utan konstruerar en indelning mellan "svenskar" och "invandrare" som om det vore klart avgränsade sociala eller kulturella helheter eller homogena kategorier. Ofta används begreppet invandrare till exempel om personer som uppfattas ligga långt borta från oss i kulturellt avseende och tenderar att handla om det vi uppfattar som främmande och icke-svenskt (Ålund, 2002, Borevi & Strömblad, 2004). Den vardagliga definitionen tenderar att hamna långt ifrån den egentliga betydelsen, att man har flyttat från ett land till ett annat. "Invandrare" används ofta för att beskriva även annat som t.ex. utseenden och beteenden som betraktas som avvikande eller exotiska. Flera forskare anser också att bristande integration delvis kan hänföras till den ständiga indelningen mellan invandrare och svenskar som en stor del av

den samhällsvetenskapliga forskningen bidrar till (bland annat Kamali, 2005a). Denna risk att peka ut och anta att de utrikes födda utgör en särskild grupp i samhället som har specifika drag som skiljer sig från svenskar diskuteras även på en politisk och offentlig nivå (bl.a. Ds 2000:43; SOU 2001:54; BRÅ 2005:17)⁹²). Människor som själva betraktas som invandrare värjer sig också ofta mot benämningen då den anses stigmatiserande i olika avseenden (Kamali, 2005a). Idag använder flera forskare inom internationell migration och etniska relationer (bland annat Kamali, 1999, 2002 och de los Reyes, 2003) begreppet invandrare i en diskursiv förståelse för att peka på de bilder och föreställningar som begreppet konnoterar. Begreppet används inte som variabel utan som analyskategori.

Den invandrarpolitiska kursändringen från 1996 då begreppet mångkultur överges till förmån för (individrelaterad) mångfald kan delvis förstås som ett sätt att undvika kulturaliserande förklaringar till invandrares sociala problem vilka enligt kritiker alltså var vanliga i den svenska offentliga retoriken. Kritiken under 1990-talet ledde också till genomförandet av en statlig utredning om myndigheters användande av begreppet invandrare (Ds 2000:43). Utredningen bidrog med nya riktlinjer när det gällde myndigheters användning av begreppet. Ett antal utredare kom där fram till att ingen som inte själv har invandrat ska benämnas invandrare. Således bör också benämningen andragenerationsinvandrare tas ur bruk. Myndigheter skulle aktivt motverka ett tänkande i "vi" och "dom", "svenskar" och "invandrare". Endast nyanlända ska definieras som invandrare, i övrigt ska alla andra behandlas som fullvärdiga svenska medborgare. Personer som inte nyligen själva har invandrat bör definieras som "person med utländsk bakgrund", vilket också kan gälla personer med en eller två föräldrar födda utomlands. Det är med denna utgångspunkt mycket problematiskt att tala om "andra generationens invandrare" och än mer om "tredje generationens invandrare".⁹³

SOCIALTJÄNSTENS ARBETE MED ETNISKA MINORITETSUNGDOMAR: EN RAD MISSLYCKANDEN

Sociala problem bland unga med etnisk minoritetsbakgrund har under en lång rad av år förklarats med hjälp av ett flertal faktorer som innefattar välfärdsbrister, psykosociala faktorer och kulturella skillnader. Efterhand växer, som jag har visat på, ett mer kritiskt perspektiv fram i diskussionen om etniska minoritetsungdomar och sociala problem. Dessa skiljelinjer återspeglas också i diskussionen om Socialtjänstens bemötande av ungdomar med annan etnisk bakgrund

⁹² Denna invändning framförs av Brottsförebyggande rådet, detta trots att deras studier om brottslighet bygger på en indelning i kategorier som svensk och utländsk bakgrund. (BRÅ 2005:17).

⁹³ Kritiska röster har dock talat om att den språkdiskussion som förts lätt kan ge sken av att diskrimineringen endast sitter i vårt språkbruk (bland annat Sernehede, 2002).

under denna period. I diskussionen om det sociala arbetets relation till etniska minoritetsungdomar och framförallt mötet med socialtjänsten är även fortsättningsvis kultur ett begrepp som till stor del får förklara svårigheter. Som jag har visat ovan har en diskussion om Socialtjänstens brist på invandrar- och kulturperspektiv förts sedan tidigt 1970-tal. Denna blev alltmer intensiv under 1980-talet och fortsätter sedan under 1990- och 2000-talet. Socialtjänstens brist på invandrar/kulturperspektiv anses av många fortfarande vara omfattande. Socialtjänstens har dåliga kunskaper om invandrarens situation och saknar förståelse för den kultur som klienter bär med sig och påverkas av (Socialstyrelsen, 1998). När det sociala arbetet har att hantera invandrarungdomars kriminalitet och annat socialt problembeteende är det av största vikt att beakta de olika kulturella filter genom vilka vi tolkar vår verklighet. Detta har stor betydelse för hur vi uppfattar brott och brottslighet enligt Ahmadi (2003). Forskare pekar också på att de erfarenheter som individen har av mötet med hemlandets myndigheter och välfärdsapparat (om en sådan över huvud taget existerar) är viktiga för socialarbetare att ta reda på (Kamali, 1999; SOU 2000:77; Hessle, 2004). Familjer med invandrarbakgrund kan beroende på att man har med sig en misstro mot myndigheter från sitt hemland uppleva socialtjänstens arbete enbart som kontroll och myndighetsutövning (SOU 2000:77). Kamali (1999) menar även att många invandrare som kommer i kontakt med svenska myndigheter i samband med brott inte är vana vid att samhället tar hand om dessa problem. I det land man kommer ifrån ligger detta ansvar ofta på familjen.

I flera offentliga publikationer tas frågan om samhällets insatser för barn och ungdomar med utländsk bakgrund upp. Utbildningsbehovet i migrationskunskap, flyktningkunskap och interkulturell kommunikation anses vara stort bland sjuksköterskor, socionomer, psykologer och läkare (Socialstyrelsen, 1997:1; SOU 1998:31). Flera forskare för också fram att Socialtjänstens misslyckande i arbetet med invandrarfamiljer och ungdomar framförallt beror på en brist på kulturkompetens och kulturskillnader mellan tjänstemannen och klienten (Ahmadi, 2003; Schlytter, 2004). Schlytter konstaterar att "Det är utan tvekan nödvändigt med ökad kulturkompetens bland socialarbetarna" (Schlytter, 2004 s. 102).). Empiriska studier visar också att socialsekreterare känner sig osäkra i mötet med klienter med utländsk bakgrund. I skilda undersökningar framkommer en motstridig bild av hur socialsekreterare inom socialtjänsten hanterar klienters etniska minoritetsbakgrund. I en studie framkommer att socialsekreterare inte tar hänsyn till kultur vid bedömningen av ungdomsärenden när det gäller invandrarfamiljer⁹⁴. De tycks helt enkelt inte anse att den etniska

---

⁹⁴ Studien utgörs av en s.k. vinjettstudie med 14 socialsekreterare. Östberg har använt sig av en analysmodell i form av ett kulturagram utformad av Marianne Skytte (I en avhandling från 2002). I Skyttes kulturagram ingår aspekter som orsaken till migration, själva uppbrottet och kritiska händelser i familjemedlemmarnas liv bland annat. Vinjetten handlar om en flicka (Sara) som söker stöd hos socialtjänsten för att hon bråkar mycket med sin pappa. Socialsekreterarna noterade inte var i migrations-

och kulturella bakgrunden har något större förklaringsvärde i bedömningen av ungdomsären (Östberg, 2005). Andra undersökningar pekar i en annan riktning. Socialsekreterare förklarar ofta misslyckandet i mötet med flickor från patriarkala miljöer antingen med att de själva har en bristande kulturkompetens eller att föräldrar handlar enligt tradition från hemlandet (Länsstyrelsen, 2002:13).

Trots att diskussionen om "invandrarkunskap", "kulturkompetens" och liknande har förts under flera decennier tycks frågan fortfarande olöst och lika aktuell. Denna brist på kunskap om invandrares kulturer antas leda till problem av skilda slag. Det hävdas fortfarande att placeringar av barn och unga alltid innebär en kulturkrock, även för ungdomar med svensk bakgrund men den blir mer tydlig och förstärkt när det handlar om barn och ungdomar med utländsk bakgrund (SOU (2000:77). En kulturkompetensbrist antas kunna leda till att problem bland ungdomar med etniskminoritetsbakgrund övertolkas (Sjögren, 2003) men den kan lika gärna leda till att problem förbises (Socialstyrelsens rapport, 1998)⁹⁵. Kommunikationsproblem mellan tjänsteman och klient kan leda till att socialsekreterare gör något för säkerhets skull alternativt är avvakande inför att agera. Kulturskillnader skulle alltså med detta resonemang kunna vara en förklaring till skillnader i behandlingen av invandrare, exempelvis genom att de placeras oftare än svenska ungdomar (Sjögren, 2003; Socialstyrelsen, 1998; Bergström & Sarnecki, 1996). Andra forskare har hävdat att det snarare är Socialtjänstens misstro mot "invandrare" som bidrar till överrepresentationen av placeringar av invandrarbarn och ungdomar (Ålund, 1997; Kamali, 1999). Socialtjänsten konsulterar sällan invandrare för att lösa problem och det tycks råda en uppfattning bland socialsekreterare om att invandrarfamiljer inte har tillräcklig stabilitet för att exempelvis anlitas som familjehem. I Integrationsverket (2000) framkommer att socialsekreterares uppfattning om invandrarfamiljer är att de ofta är präglade av ett patriarkalt förhållningssätt. Det har också visat sig att etniska minoritetsungdomar placeras hos släktingar i mindre utsträckning än jämnåriga med svensk bakgrund. Vinnerljung (2001) ställer frågan om detta beror på att de har ett mindre släktnätverk i Sverige p.g.a. flykt eller om socialtjänsten är mindre benägen att se släktingar som en lösning när ungdomar med invandrarbakgrund ska placeras? Kamali (1999) kritiserar socialtjänstens arbete med placeringar av invandrarungdomar enligt lagen om vård av unga (LVU) på en rad punkter och påpekar att socialtjänsten inte tror på invandrarföräldrars förmåga att ta hand om sina barn. Sjöblom (2003) har också pekat på att myndigheters bristande tillit också drabbar tvåspråkiga barn från "utsatta" förorter, dessa beskrivs ofta som ett problem. Man

---

processen som familjen befann sig. Socialsekreterarna ställde heller inga frågor om huruvida föräldrarna vill integreras i samhället och stanna i Sverige eller inte.

⁹⁵ I Socialstyrelsens rapport konstateras att anmälningar som handlar om missbruk mycket väl kan vara underrepresenterade i gruppen ungdomar med utländsk bakgrund p.g.a. socialtjänstens bristande kunskap om missbrukets utbredning och mönster i denna grupp.

betonar snarare brister än resurser. De stereotypa bilder av förorten och invandrarungdomar som finns i samhället i stort och inte minst som de gestaltas i media påverkar även socialarbetare, lärare och andra som arbetar i "utsatta" områden (Ålund, 1997; Sernhede, 2002; Brune, 2003). Ålund (2002) menar att socialarbetare härigenom riskerar att bli medskapare till föreställningen om att de invandrade själva är skyldiga till sitt utanförskap och misslyckandet i att vara en fullvärdig (svensk) medborgare. Arnstberg (1998) har beskrivit hur olika stereotypa bilder styr myndigheters arbete med gruppen "zigenare". Han menar att samhället har en "tycka synd om-mentalitet" i sitt bryderi om den zigeniska gruppen som det är dags att lägga bort⁹⁶.

Flera förslag finns på hur socialtjänsten kan förbättra sitt arbete med etniska minoritetsbarn och ungdomar. I många fall handlar det just om en ökad insikt i den kulturella bakgrundens förklaringsvärde. När socialsekreterare ska bedöma behovet av en insats bör beslutet fattas efter ett övervägande om behovet av insats verkligen kan bedömas på samma sätt som om ungdomen var infödd (Bakke-Hansen, 1993 ref. i SOU 2000:77). Flera forskare menar att det är relevant att skilja på familjer i termer av individualistiska och en holistiska (Sjöblom, 2002; Ahmadi, 2003). Man bör också som tjänsteman fråga sig om det kan uppstå specifika problem i samband med placeringen av ungdomar i det fall barnet eller ungdomen har en annan etnisk bakgrund än svensk. Kan det t.ex. leda till att familjen bryter med ungdomen (Bakke-Hansen, 1993 ref. i SOU 2000:77). I vissa fall anses till och med frågan om ungdomen ska placeras i ett hem där medlemmarna kommer från samma kultur berättigad (Bakke-Hansen, 1993 ref. i SOU 2000:77). Denna fråga känner vi igen från 1970- och 1980-talet då placeringen av invandrarbarn i familjer med samma kulturella bakgrund ansågs som en självklarhet av många forskare. Denna annorlunda, eller kulturella arv som framförallt visar sig genom olika syn på barnuppfostran ska respekteras men dock endast när de faller inom majoritetssamhällets värderingar och lagar (SOU 1998:31). I SOU 2000:77 slås fast att när det gäller placeringar inom socialtjänsten ska inga andra regler gälla för barn och ungdomar med utländsk bakgrund men, med hänvisning till Bakke-Hansen, 1993, framhålls att i praktiken bör hänsyn tas till barnens kulturella bakgrund.

SOCIALTJÄNSTENS ARBETE MED HEDERSPROBLEMATIK

Kritiken mot socialtjänstens brist på kulturkompetens har fått en särskild aktualitet i diskussioner om hedersrelaterat våld och mötet med flickor från patriarkala miljöer. Flera offentliga utredningar har påtalat att socialtjänstens brist på adekvat mångkulturell kompetens och avsaknad av metoder för att möta behov hos familjer med utländsk bakgrund är särskilt problematiskt i dessa fall. Svenska myndigheter anses ha tydliga brister när det gäller samarbetet i inter-

---

⁹⁶ Arnstbergs bok blev starkt kritiserad då den kom då en slutsats är att en stor del av de problem som uppstår i mötet mellan zigenare och samhället i stort har sin grund i den zigeniska livsformen.

kulturella frågor. Utan denna kompetens riskerar bemötandet att bli respektlöst och detta utgör ett hinder för dessa flickor i mötet med institutioner (SOU 2000:77; Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13). På många håll framförs att när flickorna kontaktar socialtjänsten i dessa fall har det ofta gått mycket långt. Dessa flickor mår i vissa fall så dåligt att de kan bära på självmordstankar. Det kan också vara så att en del flickor känner sig hotade av familjen att begå självmord (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13; Arbabi & Fristorp, 2002; de los Reyes, 2003). Skolor och ungdomsmottagningar uppger att de känner osäkerhet inför att anmäla till socialtjänsten eftersom de inte vet hur socialtjänsten kommer att agera och att flickan i många fall inte heller vill att saken ska anmälas (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13). Det har också visat sig att flickorna inte i första hand tar kontakt med Socialtjänsten utan många gånger företrar skolan och olika frivilligorganisationer (Länsstyrelsen, 2002:13). Många unga kvinnor som lever i patriarkala familjer upplever kontakten med olika myndigheter som socialtjänst och polis som en rad misslyckanden. Ett återkommande tema är att inte bli tagen på allvar. de los Reyes (2003) pekar på det faktum att barns och kvinnors utsatthet för våld generellt inte tas på tillräckligt allvar av myndigheterna. Insatserna verkar i högre grad styras av befintliga resurser än av flickornas behov (jmf. även Sjöblom, 2003). Andra faktorer som försvårar arbetet med dessa flickor är den juridiskt sårbara ställning som nyinflyttade kan ha. Omgivningens fördomar kan också bidra till att förvärra situationen. Allt detta gör dessa kvinnors situation och utsatthet unik (de los Reyes, 2003).

Bemötandet hos berörda myndigheter ser väldigt olika ut och det finns inga utarbetade metoder eller förhållningssätt till stöd för arbetet. När socialsekreterare stöter på problematiken har det visat sig att de saknar arbetsmetoder för att på ett tillfredsställande sätt kunna utreda och bedöma ärendet (Östberg, 2005). Sjöblom (2006)⁹⁷ framhåller att socialsekreterares kunskaper i frågor om hedersrelaterat våld till stor del bygger på den allmänna diskussionen efter mordet på Sara, Pela och Fadime och vad som framkommit i media. I slutet av 1990- och i början av 2000-talet upptar frågan om hur vanligt problemet med hedersrelaterat våld är den offentliga diskussionen i Sverige. Trots att denna problematik under senare år har formulerats som ett socialt problem uppger många socialsekreterare att de inte särskilt ofta stöter på problematiken i sitt dagliga arbete. Många tror dock att det finns ett stort mörkertal och att bristen på ”upptäckt” till stor del beror på deras okunskap (Sjöblom, 2002; Östberg, 2005).

Frågan om Socialtjänstens arbete med hedersproblematik innehåller en rad dilemman som på olika sätt har berörts i den vetenskapliga och offentliga diskursen. Flera författare lägger tyngdpunkten på förklaringarna till denna typ av våld och konflikter inom invandrade familjer på den kulturella bakgrunden

---

⁹⁷ Sjöblom har intervjuat fem socialsekreterare med erfarenhet av arbete med hedersvåld.

(bland annat al-Baldawi, 1998; Akpinar, 1998; Schlytter, 2004; Kurkiala, 2005; Sjögren, 2006⁹⁸). Detta innebär också att socialsekreterares bristande kunskaper om dessa familjer blir det huvudsakliga hotet mot ett bra socialt arbete med flickor från patriarkala familjer. al-Baldawi som har erfarenhet av olika typer av samarbete med socialförvaltningar i invandratäta områden menar att där man har utvecklat en god kunskap om dessa familjers strukturer och om hur migration kan påverka individer och familjer kan man också ge ett bra stöd (SOU 2000:77)⁹⁹.

Invandrarfamiljer har i allmänhet ansetts ha en starkare makt över barnen och ungdomarna och detta gäller i synnerhet i fall där det handlar om hedersproblematik. Detta leder till slutsatser om att det sociala arbetet bör rikta in sig mot lösningar som gagnar hela familjen (Integrationsverket 2000:6; SOU 2000:77). I ett svenskt perspektiv skulle den mest adekvata lösningen kanske vara att bistå flickan med att flytta hemifrån men denna strategi bör ifrågasättas menar många. Det skulle kunna leda till att familjen förskjuter flickan och när en ungdom i en familj blir föremål för en utredning kan denne börja betraktas som det svarta fåret i familjen (Integrationsverket 2000:6; SOU 2000:77; Sjöblom, 2002; Östberg, 2005). I värsta fall kan då den unge vända sig bort ifrån både familjen och socialtjänsten (SOU 2000:77; Östberg, 2005). En specifik familjeorientering krävs alltså i arbetet med dessa familjer men ett varnande finger höjs om att detta inte bör leda till att tjänstemän inom Socialtjänsten tvekar till hur de ska agera när invandrarfamiljer använder aga som uppfostringsmetod. Det måste påpekas att fysisk aga är av ondo i alla kulturer även om uppfostran i övrigt fungerar bra (SOU, 2000:77)¹⁰⁰

I början av 2000-talet uppmärksammas allt oftare att det är just denna specifika familjeorientering som utgör ett av Socialtjänstens dilemman i mötet med flickor från patriarkala miljöer. Det råder en föreställning bland socialsekreterare om att man som handläggare inte kan agera utan att kontakta vårdnadshavaren. Att Socialtjänsten måste agera neutralt och inte bör ta flickans parti är en vanlig, och problematisk, uppfattning bland socialsekreterare menar forskare (Sjöblom, 2002, 2006; Schlytter, 2004). Många flickor anser att situationen förvärras då föräldrarna kontaktas. Många menar nu att socialtjänsten gör alltför lite för dessa flickor och att samhällets insatser på området är knappa

---

⁹⁸ Se även Unni Wikan, 2004

⁹⁹ Slutsatsen i den offentliga utredningen om lagen om vård av unga (LVU) är att det inte behövs några ändringar i lagen för att kunna möta barn och ungdomar med utländsk bakgrund på ett bättre sätt. Socialtjänsten bör dock ha mer kunskap om migrationsprocessen och om att människor kan befinna sig i olika stadier av integration. Man bör ta hänsyn till familjens hela situation, både här och nusiuationen och traditioner och erfarenheter. Ett förslag är att socialtjänsten alltid har tillgång till konsulter i frågor som rör unga med utländsk bakgrund (SOU 2000:77).

¹⁰⁰ Utredningen hänvisar här till Hesse S. (1996) *Hur vet man när barn far illa? Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Liber

(Sjöblom, 2002¹⁰¹). Svensk lagstiftning och socialtjänstens arbetssätt tenderar att utgå ifrån en ”vi gör inget-norm” (Schlytter, 2004). Den dominerande diskursen handlar nu om samhällets bristande skydd för de utsatta flickorna och att dessa flickor omhändertas i för få fall. I den offentliga diskursen kom dessa flickor att utses till en särskilt utsatt grupp och därmed bör de i vissa fall omhändertas (Regeringskansliet, 2003). Socialtjänsten måste i vissa fall agera omedelbart, ibland med tvångsomhändertagande, t.ex. när en flicka riskerar att bli bortgift¹⁰². Schlytter (2004) menar att många av Socialtjänstens handläggare i vissa fall tolkar problemet som en vanlig tonårskonflikt och att det är lika dåligt för flickan att bli omhändertagen som att vara kvar i familjen (jmf. Integrationsverket, 2000). I andra studier visade det sig att socialsekreterare ofta tolkade konflikten mellan flickan och familjen som en kulturkonflikt. Om en flicka hade rymt hemifrån tolkades det som ett försök till frigörelse från familjens normer och värderingar och ett försök att istället anamma de svenska normer och värderingar som flickorna har kommit i kontakt med. Sjöblom (2002) poängterar att ungdomars rymning från familjen i vissa fall bör uppfattas som ett legitimt uppbrott ur en svår livssituation och samhällets insatser bör anpassas därefter. En av hennes slutsatser är att socialtjänstens arbetssätt styrs av en ideologiskt formad *familism* vilket innebär att den bärande tanken är att flickorna ska återförenas med sina föräldrar (jmf. även de los Reyes, 2003; Östberg, 2005; Arbabi & Fristorp, 2002¹⁰³). Detta är inte önskvärt i alla situationer menar nu flera forskare (bland annat de los Reyes, 2003; Sjöblom, 2002)¹⁰⁴. Den familjeorienterade praktiken utgår ifrån ett antagande om att medlemmarna i familjen har gemensamma intressen, något som i dessa fall ofta inte stämmer. Sjöblom (2002) pekar också på att flickornas problem kategoriseras som indivi-

¹⁰¹ I den kartläggning som genomfördes i Stockholms län år 2001 framkom att ca 160 flickor hade haft kontakt med socialtjänsten p.g.a. hot eller våld från familjemedlem eller släkting. 4 flickor under 18 år fick skyddat boende, dvs. föräldrarna informerades inte om var flickorna bodde. Inom Socialtjänsten anser man att det är svårt att bedöma risken i det enskilda fallet. Det hör till vanligheten att flickan inte vill vittna och då familjen ofta anser att hon ljuger står ord mot ord då det kommer till rättegång. Slutsatsen i kartläggningen är att myndigheterna agerar alltför passivt i många fall. Ett fåtal familjer polisanmäls och få flickor får skyddat boende eller annat stöd.

¹⁰² Lorentzen (2008) har i en undersökning av hur åtgärder riktade mot hedersrelaterat våld har framställts i medierna visat att den vanligaste åtgärden handlar om en förändring och åstramning av myndigheters arbete och lagstiftning. Dessa förespråkas ofta i samband med åtgärder mot tvångsäktenskap. Det dominerande förhållningssättet tycks också vara assimilationistiska argument utifrån gemensamma (svenska) värderingar. Det vanligaste är således att specifika insatser bör riktas mot hedersrelaterat våld (Lorentzen, 2008).

¹⁰³ Arbabi & Fristorp (2002) har intervjuat flera personer med olika professionell och personlig erfarenhet av ”hedersproblematik” och flera av dessa tar upp diskussioner om mötet med socialtjänst och polis.

¹⁰⁴ Sjöblom har genomfört gruppintervjuer med 101 socialsekreterare samt 49 individuella intervjuer med socialsekreterare. Ca 8 % av alla ungdomsärenden handlar om rymning eller att ungdomen kastas ut hemifrån och ungdomar med invandrarbakgrund är överrepresenterade. Många av dessa familjer har en patriarkal familjestruktur. För en del av de flickor som rymmer eller kastas ut hemifrån kan orsaken sökas i hedersrelaterat våld.

duella sociala problem som asocialitet och kriminalitet. Detta, i kombination med att flickorna omhändertas och placeras på institution gör att skuldbördan läggs på flickorna själva och inte på den hotfulla miljö de lever i. Det blir då upp till flickorna själva att bevisa sin utsatthet. Detta tycks dock inte vara socialsekreterarens avsikt utan beror snarare troligen på att det råder en stor brist på alternativa boenden som inte är institutionsvård för dessa ungdomar. Flera socialsekreterare menar att de saknar möjligheter att hjälpa flickorna med skyddat boende och att det är svårt att få tag på jourboenden (Sjöblom, 2002).

Schlytter (2004)¹⁰⁵ argumenterar för att statens syn på olika kulturella sedvänjor är central i förståelsen av flickornas situation. För att öka förståelsen för problematiken bör Socialtjänstens arbete ses i ljuset av lagstiftning och dominerande värderingar i samhället. Det råder ett motsatsförhållande i den svenska statens syn på kulturella uttryck i en etnisk kontext och detta leder till att det uppstår en osäkerhet bland socialtjänstens handläggare i mötet med dessa flickor. Hon menar vidare att dessa flickor ingår i en triad mellan familjen, den etnokulturella gruppen och den svenska staten. Konflikter uppstår här i flera led, mellan flickan och familjen, mellan den etnokulturella gruppen och staten och mellan flickan och Socialtjänsten¹⁰⁶. Schlytter menar att staten i dessa sammanhang visar upp "tre ansikten". För det första är det från statens sida sanktionerat med särbehandling av vissa grupper, detta visar sig bland annat i acceptandet av arrangerade äktenskap. Vissa regler som gäller äktenskap har stöd i äktenskapsbalken och andra i Utlänningslagen. För det andra reagerar staten kraftfullt mot hot som riktas från gruppen mot enskilda individer. Och statens tredje ansikte visar sig i socialtjänstens passivitet som beror på dilemmat mellan att socialtjänsten i vissa fall tar hänsyn till andra gruppers sedvänjor medan staten kraftfullt fördömer uttryck som hedersförtryck. Socialtjänsten ger dubbla signaler där samhället har skilda normer för invandrarflickor och svenska flickor. På grund av att dessa flickors situation bedöms genom ett "kulturellt filter" görs de också till "andra". Socialtjänstlagen är inte anpassad efter dessa flickors verklighet menar Schlytter (jmf. Sjöblom, 2002). Schlytter hävdar att de dilemmen som uppstår i mötet mellan dessa flickor och socialtjänsten är mycket svåra att lösa. Hon anser att Socialtjänsten bör ta hänsyn till och respektera flickornas situation i familjen och familjens kulturella normer. Men detta bör ske i ljuset av att flickor och kvinnors särskilda utsatthet uppmärksammas. Det

¹⁰⁵ Socialtjänstens bristande förmåga att ge dessa flickor ett adekvat stöd har heller inte synliggjorts i tillräckligt hög grad i offentliga publikationer menar Schlytter (2004). Hon hänvisar bland annat till Integrationsverkets studie från 2000:6, se ovan. Schlytters empiriska material består av offentliga texter, lagar, förarbeten, domar och sociala akter samt intervjuer med olika informanter.

¹⁰⁶ I sammanhanget uppmärksammar Schlytter läsaren om att hon "inte tar upp dilemmat med att de som den centrala konflikten står mellan, flickan och personer i familjen/släkten, är utsatta för rasistisk diskriminering i det svenska samhället...vidare anser jag att det faktum att de som i detta fall står för förtrycket själva är förtryckta, varken kan förklara eller legitimera det som händer. Detta betyder inte att jag är oenig med det som forskare beskriver som en "rasifiering" av det svenska samhället" (Med hänvisning till bland annat Bredström, 2003 och de los Reyes, 2003).

är således inte berättigat av Socialtjänsten att göra familjens normer till mål i sig och att motivera flickans utsatthet genom kulturella normer. Det är viktigt att Socialtjänsten är förstående även mot det som är ”nytt och annorlunda” men att man samtidigt inte kan acceptera beteenden och företeelser som inte är allmänt accepterade i det svenska samhället. Det är av största vikt att Socialtjänsten tar flickans beskrivning av situationen på allvar annars riskerar socialsekreteraren genom sin maktposition att marginalisera, diskriminera och särbehandla flickor.

En del av socialtjänstens problem med att hantera mötet med flickor från patriarkala miljöer kan hänföras till det sociala arbetets brist på ett ungdomsperspektiv. Flera studier som behandlar flickor i patriarkala miljöer visar på myndigheters brist på ungdomsperspektiv. Myndigheterna ser inte allvaret i flickornas situation i tillräckligt hög grad. Ungdomar över 15 år har juridiskt rätt att föra sin egen talan i ärenden hos socialtjänsten men denna rättighet förbigås i många fall, troligen på grund av den familjeorienterade praktiken (Sjöblom, 2003). I ärenden som handlar om hedersrelaterade problem får flickans möjlighet att själv utforma sitt livsprojekt inte något utrymme. Sjöblom menar att ungdomsperspektivet finns i retoriken men inte i praktiken. Enligt Schlytter (2004) har socialtjänsten ett *ointresse för sociala fakta* vilket innebär att socialsekreterare inte lyssnar tillräckligt på delar av flickornas berättelser som kan handla om de kränkningar de har varit utsatta för eller den rädsla som de känner. För att kunna lösa problemet omvandlas det till ett familjeproblem (Sjöblom, 2002). Schlytter (2004) menar att det sker en *perspektivförskjutning* då socialtjänstemännen tenderar att fokusera på familjen eller på socialtjänstens eget agerande i stället för på flickans situation. Socialtjänstens familism innebär att flickornas perspektiv kommer i andra hand (Schlytter, 2004; Sjöblom, 2002; Länsstyrelsen, 2002) och kan också vara en orsak till att så få flickor hör av sig till socialtjänsten.

Flera forskare menar att ungdomar i allmänhet har en utsatt position i relation till sociala myndigheter, denna utsatthet beror troligen på att även ålder utgör en segregering princip i dagens svenska samhälle. Sjöö (2003a) menar att etnicitet, kön och ålder är tre särskiljande principer i samhället som på olika sätt underordnar individen och hon benämner den utsatthet som unga kan uppleva i kontakten med myndigheter den åldersmässiga, den etniska och den genusmässiga begränsningen. Ålder visar sig vara den viktigaste principen som leder till utsatthet. I ungdomsinsatser i utsatta bostadsområden har det också uppenbarats att myndigheters ambition att initiera ett underifrånperspektiv får motsatt effekt eftersom det så att säga sker uppifrån (bland annat Sjöö, 2003a; Hosseini-Kaladjahi, 2002; Lahti-Edmark, 2004). Insatser genomförs i realiteten sällan på ungdomarnas egna villkor, trots att det är intentionen. Ungdomarnas deltagande bedöms utifrån deras mognad innan de släpps in i beslutandet och de får således vara med och bestämma på de vuxnas villkor. Flera forskare menar att tjänstemän som kommer i kontakt med ungdomar vet för lite om ungdomars livsvillkor alternativt att de inte tar hänsyn till dessa. Detta leder

till att de inte kan utföra ett bra arbete (Bland annat Sernhede, 2002; Sjöblom, 2003; Andersson, 2004). Sjöblom (2003) menar att om socialtjänstens tjänstemän ska kunna arbeta utifrån ett ungdomsperspektiv så måste politiker och andra styrande komma med tydliga direktiv om vad som gäller och hur en sådan perspektivförskjutning kan komma att påverka både tjänsteman och klient. Socialtjänstens bristande barn- och ungdomsperspektiv beror delvis på de krav och motstridiga önsknings som kommer från olika intressenter runt socialsekreteraren. Ofta uppstår dilemman och klienten hamnar då oftast i kläm. Socialsekreterare får också sällan någon vägledning i hur de ska agera vid konflikten mellan den unges självbestämmande och föräldrars ansvar (SOU 2000:77). Invandrarflickor har många gånger ansetts särskilt utsatta och osynliga i socialtjänstens arbete med ungdomsproblematik. Kamali (1999) och Sernhede (2002) menar att en liknande brist på ungdomsperspektiv gäller myndigheters arbete med unga män med utländsk bakgrund från marginaliserade områden. Det står dock långt ifrån klart hur stor del av socialtjänstens svårigheter med att hantera etniska minoritetsungdomars problem som kan hänföras till detta bristande ungdomsperspektiv som drabbar unga generellt.

FRÅN KULTURKOMPETENS TILL ETNISKT SENSITIVT SOCIALT ARBETE

I diskussioner om den särskilda kompetens som krävs i mötet med etniska minoritetsungdomar förekommer även fortsättningsvis ett flertal skiftande begrepp där tyngdpunkten förläggs vid olika aspekter. Erfarenheter av invandring och flykt lyfts nu allt oftare och framförallt blir diskussionen om vilka kunskaper som behövs i socialtjänstens möte med etniska minoritetsungdomar och deras familjer alltmer detaljerade. Detta sker samtidigt med att ett ensidigt kulturperspektiv ifrågasätts. Problematiken hänförs dock fortfarande i många fall till klientens "rötter i andra och ibland olika länder" (Hessle, 2004). Det gäller inte sällan ärenden inom socialtjänsten då konflikter inom familjen, bland annat äktenskaps- och vårdnadskonflikter, aktualiseras. En svårighet eller olikhet som kan uppenbaras är att klienten har ett annorlunda sätt att lösa konflikter som de "bär med sig från sina hemländer" (Hessle, Socionomen, 2004:8). Kulturkompetens handlar enligt Hessle inte om förenklade (kultur)förklaringar utan om att se varje individ men i förhållande till det land man har migrerat ifrån. Det kan, enligt Hessle (2004) handla om de push- och pull-faktorer som påverkar migrationen. Det är av vikt att tjänstemän som möter migranter har vetskap om vilken faktor som har varit den pådrivande vid migrationen. Enligt Hessle löper de som exempelvis flyr från förtryck större risk att drabbas av sociala problem än de som flyttar till någonting, t.ex. bättre levnadsförhållanden. Kulturkompetens kräver, enligt Hessle, tid och engagemang men en tids- och budgetbrist leder till att socialarbetare inte agerar tillräckligt kulturkompetent i mötet med invandrare (Hessle, 2004). När socialsekreterare tillfrågas framkommer, liksom i tidigare undersökningar, skilda åsikter om den etniska och

kulturella bakgrundens förklaringsvärde. I vissa fall anser man att det är viktigare att lyssna på klienten och dennes ärende än kunskaper om andra kulturer. Det allmänna förhållningssättet framhålls som det mest centrala och vikten av flexibilitet i mötet förespråkas (SOU 1998:31; Ahmadi & Lönnback, 2005). Samtidigt förekommer synpunkter om att det är viktigt att ha flera språk och kulturer representerade i arbetsgruppen (SOU 1998:31). Här blir kulturkompetens snarast en fråga om representation. De flesta författare framhåller dock från mitten av 1990-talet att kulturkompetens inte betyder att tjänstemannen behöver kunna allt om alla kulturer eller att socialarbetaren ska vara från samma land som klienten (Kamali, 2002; Hessle, 2004; Ahmadi och Lönnback, 2005).

Bravo & Lönnback (2003) menar att det råder stor brist på metodutveckling när det gäller det psykosociala arbetet med invandrare. Författarnas huvudsakliga poäng är att kunskaper om invandrarnas hemlandskultur långt ifrån är tillräckligt i mötet mellan hjälpare och klient. Författarna följer här en lång tradition av att inkludera problem som uppstår i samband med migrationen i den specifika kunskap som anses behövas men är bland de första att utveckla och beskriva mer genomgripande metoder. Författarna hävdar att för att förstå invandrarbarn och ungdomars problem i Sverige så bör den psykosociala kris som invandringsprocessen innebär ingå i analysen. Detta har hittills inte skett i tillräckligt hög grad enligt författarna. Hela invandringsprocessen bör fokuseras och den identitetskris/förlust som invandring innebär tas på största allvar. En av författarnas viktigaste bidrag är att behandlingen av flyktingar ofta har fokuserat på det trauma som flyktingen har gått igenom vilket bara kan ges på en specialistnivå och därmed missar många människor en hjälp och ett stöd som de skulle behöva. Författarna anser tvärt emot detta att en psykosocial behandling bör ges på en basnivå. Det är alltså i allra högsta grad en fråga för socialtjänstens arbete. Kulturkompetens¹⁰⁷ innehåller enligt Bravo & Lönnback (2003) följande komponenter: ”-kunskaper i psykosocial förebyggande teori och metodik, kunskaper om invandringsprocessen och om invandringskrisen, kunskaper i arbetsmetoder som kan påverka den intrapsykiska integrationen av de tre livsperioderna: den ursprungliga kulturen, invandringstiden och det nya landet.” (Bravo & Lönnback, 2003 s. 162). Den förebyggande psykosociala arbetsmetoden innebär att behandlaren ser hela livssituationen och fokuserar den förändringsprocess som äger rum mellan den gamla och den nya kulturen. En förändring som startar vid utvandringen och avslutas när personen är integrerad psykosocialt och materiellt. Integration ska alltså vara uppnådd både på ett subjektivt upplevelseplan och objektivt genom arbete, boende osv. Invandringsprocessen definieras som en risksituation och därför ska behandlingen utgöra ett krisstöd. Det psykosociala arbetet består då av stöd till att lösa de psykosociala

---

¹⁰⁷ Författarnas definition av kultur hänvisar till Moffatt, 1982 och lyder ”totaliteten av gemensamma och accepterade tolkningar i ett samhälle, vilka organiserar verklighetens slumpmässiga gång och som tillåter en samordning av olika gruppers beteende” (Bravo & Lönnback, 2003 s. 170).

kriser som situationen skapar. Bravo och Lönnback beskriver en gruppmetod som har utarbetats av dem i arbetet med invandrare/flyktingar¹⁰⁸. Författarna framhåller att denna metod kan användas på olika invandrargrupper som föräldrar, ensamstående mödrar och ungdomar. När det gäller ungdomar ska man försöka att inte överdramatisera deras vilja att bli svenskar, det beror ofta på den allmänna viljan hos ungdomar att markera avstånd till föräldrarna och att leva i nuet. Detta kan förändras över tid. Författarna anser att det är viktigt att ta reda på hur ungdomarnas invandringshistoria ser ut och om den är formulerad i ord eller innehåller många luckor eller obesvarade frågor. Slutsatsen är att föräldrars invandringskris inte har tagits på tillräckligt stort allvar inom det psykosociala arbetet bland flyktingar och invandrare när man försöker förstå de svårigheter som deras barn råkar ut för i vårt land. Ett problem är att barnens behov ofta försummas av föräldrar som har utvecklat en negativ anpassningsstrategi. Vad dessa författare gör är att de inför en psykosocial begreppsapparat och genom detta kan de sägas föra problembeskrivningen från en kulturell till en mer universell utgångspunkt.

Begreppet *interkulturellt arbete* (SOU 1998:31) eller *tvärkulturellt socialt arbete* (Ahmadi & Lönnback, 2005) används för att betona det ömsesidiga i mötet mellan två likvärdiga kulturer. Det interkulturella har tidigare lyfts fram och då ofta i relation till en kommunikationssituation (SOU, 1984:45; Hessle, 1984; Socialdepartementet, 1993). Det interkulturella mötet eller interkulturell kommunikation handlar ofta om det egna beteendet, egna attityder och framförallt en hänsyn till andra kulturer. Det interkulturella perspektivet innebär inte bara att lära sig mer om andras kulturer utan i lika hög grad rikta blicken mot den egna kulturens förgivettagna föreställningar. Det interkulturella blir under 2000-talet ett begrepp som förklarar komplexiteten i mötet där flera kulturer möts på flera olika nivåer. Det handlar om socialsekreterarens kultur, klientens kultur och den svenska myndighetskulturen som formar socialtjänstens arbete. Det är viktigt att uppmärksamma hur dessa kulturer påverkar de strukturer och arbetsmetoder som formar mötet. Begreppet kulturkompetens har till skillnad mot detta ofta använts som en beteckning på kunskaper om det "exotiska" eller "annorlunda" menar Ahmadi & Lönnback (2005). En del av de färdigheter som nu efterfrågas kan handla om fakta om hur människor tillhörande andra kulturer tänker och lever men lika viktigt är en ständig reflektion över sig själv som kulturbunden varelse. Detta innebär bland annat att socialarbetaren

---

¹⁰⁸ Målet i arbetet med denna gruppmetod är bland annat att deltagarna inte fixerar sig vid det gamla hemlandet utan blickar framåt och mot det nya landet. Ett annat syfte är att öka graden av självbestämmande och aktivt deltagande när det gäller val av integrationsstrategi och grad av integration. Ett tredje viktigt syfte är också att förstärka rollen som förälder och motverka nostalgisk fixering, vilket författarna med hänvisning till Zwingmann, 1973, menar handlar om att "nostalgin dominerar känslolivet så till den grad att den blir ett hinder för individens anpassning till den nutida verkligheten" (Bravo & Lönnback, 2003 s. 165) För en ingående beskrivning av denna gruppmetod, se vidare Bravo & Lönnback (2003) i Ahmadi (2003)

gör sig medveten om och bearbetar etnocentriska föreställningar och hur dessa påverkar mötet mellan socialsekreterare och klient. Det är viktigt att inte alltid handla med den egna kulturen som måttstock och att uppmärksamma det faktum att socialarbetaren och klienten kan ha olika uppfattningar om vad som är en bra lösning och vad som är ett problem. Ahmadi & Lönnback (2005) sammanfattar kunskaper som behövs i tvärkulturella möten med att, utöver de generella färdigheterna i socialt arbete, kunna handla om religioners betydelse i människors liv, migration, kris och trauma, rasism och främlingsfientlighet och maktförhållandet som råder mellan majoritet och minoritet. Kulturkompetens innebär således också att ha vetskap om hur marginalisering och diskriminering verkar i människors liv. Det är viktigt att ha vetskap om dessa faktorer eftersom de alla påverkar människors vardag. Kamali (2002) använder begreppet *kulturellt sensitivt socialt arbete* och att detta bör uppmärksamma tre dimensioner. "1. Kulturella skillnader mellan klienterna, 2. Interkulturella skillnader inom en och samma klientgrupp, 3. Kulturella skillnader mellan klienterna och socialarbetarna." (s. 148). Kamali betonar också att rasistiska fördomar måste tas på högsta allvar och bearbetas hos socialsekreterare som möter invandrarklienter, detta gäller även socialsekreterare med invandrarbakgrund.

För att närmare precisera vad som åsyftas och i många fall för att komma bort ifrån ett ensidigt betonande av kulturell skillnad används också begreppet etnisk sensitivitet. Östberg (2005) lyfter fram fem aspekter som hon anser viktiga att ta hänsyn till i det sociala arbetet med etniska minoritetsbarn- och ungdomar. Den första aspekten handlar om vikten av att uppmärksamma etnicitet i den egna yrkesrollen för att därigenom undvika ett etnocentriskt synsätt. Problem som kan uppstå är att socialsekreteraren kan tolerera mer våld i en invandrarfamilj för att det "tillhör deras kultur". Den andra aspekten handlar om att socialsekreteraren bör uppmärksamma hur klienten uppfattar den sociala servicen. Den tredje att det är viktigt att se klienten i ett kulturellt och andligt sammanhang. Om det behövs kan en präst, imam eller diakon bjudas in till samtalet. Den fjärde handlar om att socialsekreterare bör uppmärksamma integrationsprocessens både för- och nackdelar. Och den femte aspekten handlar om att även klassdimensionen bör uppmärksammas (Se även Soydan, 1999). Alla dessa aspekter har tagits upp av ett flertal författare tidigare men då under andra benämningar som invandrarkunskap eller kulturkompetens. Flera andra författare nämner också ett klass- och/eller könsperspektiv (Ahmadi 1998/2003; Darvishpour, 2008). Sjögren (2003) menar att mötet mellan invandrare och myndigheter försvåras av det faktum att många tjänstemän fick sin utbildning under folkhemsbyggets mest intensiva period på 1960- och 1970-talet. Olikheter mellan en medelklassvensk från en storstad och en nyanländ invandrare från traditionell sydländsk landsbygd kan bli mycket tydliga i detta möte. Det är således inte bara "kultur" som bidrar till olikhet, ofta kan likheterna mellan två högtbildade från helt olika delar av världen vara mycket större än skillnaderna (jmf. Kamali, 2002). Den mest framträdande skillnaden går snarare mellan landsbygd/storstad, rik och fattig. Men fenomen som "mo-

dernitet” och utbildning gör inte att skillnader mellan människor helt jämnas ut, ofta reagerar man utifrån hemlandets värderingar i kriser, och detta är viktigt att tänka på för de tjänstemän som möter människor i kris (Sjögren, 2003).

KULTURKOMPETENS-ETT IFRÅGASATT FENOMEN

Frågan om det behövs en särskild kompetens i det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar rymmer flera konflikter. Flera forskare ifrågasätter behovet av kulturkompetens. Kritiken grundar sig dock sällan på det faktum att i stort sett inga studier kan påvisa att kulturkompetens eller särskilda metoder är bättre lämpade i det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar. Diskussionen om det eventuella behovet av specifika insatser för människor som tillhör etniska minoriteter har sällan byggt på några empiriska forskningsresultat i en svensk kontext¹⁰⁹. I studier där klienter med etnisk minoritetsbakgrund inom socialtjänsten har tillfrågats har det heller inte framkommit att dessa företrar socialsekreterare med kulturkompetens (Kamali, 2002)¹¹⁰. Betydligt vanligare är att kritiken riktas mot problemet med representation. Ett antagande om att någon kan representera en viss kultur bygger på en statisk kultursyn som är problematisk på många sätt. En annan kritisk ingång handlar om att själva talet om särskilda och sinsemellan olika kulturer leder till ett kulturaliserande och särskiljande synsätt. Ett särskiljande som leder till hierarkisering och diskriminering och stereotypa föreställningar om invandrare¹¹¹. Ett exempel utgörs av den särbehandling som förespråkas för barn och ungdomar med invandrarbakgrund i SOU 2000:77. Antagandet kritiserar för att bygga på stereotypa föreställningar om att alla barn och unga med invandrarbakgrund har liknande problem (de los Reyes, 2003).

Fenomen som har beskrivits i litteratur som handlar om myndigheters bemötande av människor med etnisk minoritetsbakgrund är *klientisering, kategorisering och kulturalisering*. Kamali (2002) menar att det sker en klientisering i

---

¹⁰⁹ Sandra Jo Wilson (2005) har genomfört en systematisk forskningsöversikt som är baserad på 305 amerikanska utvärderingar av olika interventionsprogram. Målgruppen i undersökningarna är till största delen män i åldern 15 år och uppåt. Hälften av deltagarna tillhör minoritetsbefolkningen (de flesta afroamerikaner eller latinamerikaner) och hälften majoritetsbefolkningen. Den vanligaste typen av intervention var rådgivning eller ”stödsamtal”. Resultatet visar att kriminella ungdomar från etniska minoriteter inte får särskilt anpassade insatser i någon högre utsträckning och att insatser som inte är specifikt utarbetade för att passa etniska minoriteter har samma effekt på dem som tillhör majoritet som minoritet. Undersökningen säger dock ingenting om huruvida kulturellt anpassade interventionsprogram skulle ha högre effekt på unga från minoritetsbakgrund utan endast att de som inte är kulturellt anpassade inte har sämre effekt på dessa unga.

¹¹⁰ Kamali har i en studie från 2002 intervjuat socialsekreterare och klienter på en ”socialbidragsenhet” och en ”barn- och familjeenhet” inom Socialtjänsten om synen på och vikten av kulturkompetens. Här ska dock påpekas att Kamali likställer kulturkompetens med invandrarbakgrund.

¹¹¹ Forskare har i studier visat på att tjänstemännen delvis bär på stereotypa, och ofta problemimpregnerade, bilder av invandraren. Detta kan gälla socialsekreterare (Kamali, 2002; Eliassi, 2006) och tjänstemän inom Försäkringskassan (Soydan, 1995). Dessa studier har dock inte något fokus på ungdomar.

mötet mellan socialtjänsten och klienter med invandrarbakgrund vilket innebär att invandrades behov inte prövas individuellt utan enligt stereotypa föreställningar om en etnisk eller kulturell grupp. Socialsekreterare utgår ifrån grupp-egenskaper och bortser ifrån varierande socioekonomiska förutsättningar och andra skillnader som finns inom gruppen. Själva gruppen invandrare anses hjälplös och i behov av stöd utifrån en slags "annorlundahet". Invandraren blir klient i egenskap av att vara invandrare och inte för att han/hon har sociala problem. Invandrare kategoriseras utifrån institutionens behov och därmed uppstår också en risk att det sker en etnifiering (Olsson, 1995; de los Reyes, 2003). Kultur kopplas lätt samman med skilda nationer och således skapas stereotyper om ex. iranier eller somalier. Det finns då en risk att socialsekreterare legitimerar förtryckande handlingar inom specifika grupper. Och denna risk förstärks när man inom socialtjänsten betonar kulturkompetens (Kamali, 2002). Ålund (1997) menar att socialtjänstens, polisens och sjukvårdens tjänstemän i sin definition av problemen bortser ifrån klassamhällets negativa konsekvenser och de problem som det genererar och i stället förklarar invandrarfamiljer och invandrarungdomars problem med hänvisning till olika gruppers annorlunda och traditionella familjestrukturer och problematiska kulturer. Detta tenderar att leda till att invandrare paketeras i slutna kulturella kollektiv som fördunklar innebörden av den sociala bakgrunden. Ålund (1997, 2002) använder begreppet kulturalisering för att beskriva när sociala orättvisor och strukturell ojämlikhet som drabbar invandrare döljs bakom kulturella förklaringar. Detta kan betyda att problem som hos en svensk familj antas vara "sociala" eller "psykologiska" i en invandrarfamilj antas vara "kulturella". Denna tendens har visat sig när man talar om våldsanvändning i familjer med etnisk minoritetsbakgrund. de los Reyes (2003) vänder sig kraftfullt mot att förlägga "hedersvåld" till en specifik kultur. Hon menar tvärt om att detta är ett våld som ingår i en generell patriarkal könsordning. Ett rasifierat samhälle bidrar till att förstärka denna typ av våldsytringar. Flera författare har inspirerats av detta synsätt och funnit att kulturalisering förekommer i myndigheters möte med och tjänstemäns föreställningar om människor med etnisk minoritetsbakgrund. I mötet med myndigheter kan invandrarskapets betydelse sägas ha två dimensioner. Det faktiska invandrarskapet kan påverka mötets utformande men mötets utformande påverkar också skapandet av "invandraren". Institutionella diskurser avgränsar det normala och avvikande och detta kan obemärkt glida in i "svenskt"- "icke-svenskt" (Olsson, 1999). Flera forskare menar att "invandrarklienter" är dubbelt underordnade både i egenskap av att vara klient och också invandrare. Unga med etnisk minoritetsbakgrund kan sägas vara ytterligare underordnade i egenskap av sin ålder.

Det är här på sin plats att lyfta fram att den kritik som har riktats mot socialtjänsten gällande kulturalisering av sociala problem bland människor med etnisk minoritetsbakgrund och ett överdrivet fokuserande på den kulturella bakgrunden i vissa fall är missriktad. Inom det sociala arbetet finns ett lika djupt rotat universalistiskt eller "racial blind"-perspektiv (Soydan, 1999). Denna uppfattning tyck också vara allmänt utbredd bland socialsekreterare och andra

som arbetar med etniska minoritetsungdomar (Sjöo, 2003a¹¹²; Ahmadi & Lönnback, 2005; Östberg, 2005). I studier där personal som möter ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund tillfrågats tycks dessa många gånger snarare välja att inte se kultur eller etnicitet just för att undvika kulturalisering (de los Reyes, 2009). Flera författare anser också att arbetet med ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund inte bör innebära något särskilt förhållningssätt (Skytte & Montesino, 2006). Bergström & Sarnecki (1996) förespråkar ett universellt perspektiv där arbetet mot asocialt beteende bland ungdomar bör vara det samma för alla och främst handla om att öka integrationen i samhället. Kultur/eticitet eller andra bakgrundsfaktorer ska inte ha betydelse för en jämlik behandling. Denna inställning behöver inte innebära att författarna inte anser att det finns kulturella skillnader mellan klienter och socialarbetare och att dessa har en viss påverkan (Bergström & Sarnecki, 1996; Skytte & Montesino, 2006). Andra forskare menar att det krävs mer forskning om relationen mellan individer och institutioner där "det etniska" kan tänkas ha betydelse. I stället för att betona klientens kulturella bakgrund eller socialsekreterarens behov av kulturkompetens framhålls vikten av att ta hänsyn till etnicitet som en verksam del dels i identitetsskapande och dels i en strukturell hierarkisk ordning. En etnisk segregering som har visat sig vara verksam i etniska minoritetsungdomars vardag inom ett flertal områden. Den etniska segregeringen visar sig sällan öppet utan ligger dold under ytan och många efterlyser därför ett ökat fokus på och en problematisering av etnicitetens betydelse. Sjöo (2003a) menar exempelvis att det är tveksamt om diskriminering motarbetas genom att blunda för etnicitet som en verksam del i unga klienters liv. Hennes slutsats är att etnicitet bör uppmärksammas eftersom man annars riskerar att missa den utsatthet som är etniskt grundad som framförallt består av diskriminering men som också kan handla om andra specifika levnadsvillkor. År 2003 konstaterade Lundström och Sallnäs att mer genomgripande forskning om hur etniska minoriteter behandlas av sociala myndigheter, till skillnad mot många andra länder, helt saknas i Sverige¹¹³. Även om det saknas rena empiriska studier i ämnet så har flera forskare tagit upp en diskussion om majoritetssamhällets brister och diskriminerande

---

¹¹² Bland annat har detta visat sig i satsningar riktade mot ungdomar inom storstadssatsningen (Sjöo, 2003a). Sjöo menar att personalen många gånger blundar för etnicitet och att detta sker på ett medvetet plan och också i motsats till den politiska ambitionen att uppmärksamma etnicitet. Personalens motiv till detta "racial blind"-perspektiv är att man vill undvika särskiljning av ungdomar i olika etniska grupper och genom detta motverka diskriminering. Personalen menar att det är viktigt att fokusera på att man arbetar med ungdomar i utsatta bostadsområden och inte med olika grupper av invandrarungdomar. Sjöo (2003a) har inte någonstans i sitt fältarbete stött på att etnicitet används som förklaring till problem varken på struktur eller individnivå. Anledningen till detta tycks ofta vara en önskan om att undvika kulturella förklaringar till problem. Endast ett projekt, Romprojektet i Husby hade en uttalad etnisk målgrupp. Detta projekt arbetade med unga romer p.g.a. att de hade stor frånvaro i skolan. Det finns också ett ytterligare undantag, man hänvisar till etnicitet för att legitimera specifika tjejverksamheter.

¹¹³ Det empiriska materialet består främst av nationella officiella dokument och statistik under en 100-årsperiod (1900-talet).

förhållningssätt i relation till det sociala arbetet (Ålund, 1997; Kamali, 1999). Anglosaxisk litteratur om familjer som blir föremål för insatser inom den sociala barnvården brukar peka på *class, gender och ethnicity* som faktorer som påverkar den sociala utsattheten. Lundström & Sallnäs (2003)¹¹⁴ menar att det borde förhålla sig på samma sätt inom den sociala barnvården i Sverige.

Yrkesgrupper som arbetsförmedlare, socialsekreterare, advokater och syokonsulenter m.fl. har definierats som institutionella grindvakter. Med detta begrepp menar man tjänstemän som har makt över människors tillträde till olika samhällsfärer, det kan vara arbetsmarknad, utbildning, sociala insatser etc. Dessa kan inskränka eller uppmuntra och på andra sätt påverka invandrades chanser på arbetsmarknaden (se vidare bland annat Höglund, 1998, 2005, 2008; Kamali, 2005b, Knocke & Hertzberg, 2000; Sawyer, 2006). Allt fler forskare menar att det är viktigt att studera grindvaktens föreställningar och handlande i relation till olika kategorier av människor. Deras attityder och handlingsmönster kan ha en stor påverkan på exempelvis invandrades integration, vad gäller exempelvis arbetslivet (Höglund, 1998; Hertzberg, 2003). Studier har visat att många invandrare har upplevt kränkande behandling från socialtjänst, polis och andra myndigheter (Lange, 1997, 1999, 2000).¹¹⁵ En av Langes (2000) slutsatser är att förtroende för olika myndigheter bör ingå som ett kriterium på graden av integration av invandrare (Lange, 1997, 1999, 2000). I ett diskrimineringsperspektiv har etniska minoritetsungdomars möte med arbetsförmedlare (Knocke & Hertzberg, 2000; Hertzberg, 2003; Lund & Ramsby, 2001) och syokonsulenter (Sawyer 2006) studerats. Resultatet har i flera fall pekat på kulturalisering som del i diskrimineringen. Studier har också

---

¹¹⁴ Lundström & Sallnäs (2003) menar att det är först i början på 1980-talet som man inom forskningen börjar förklara överrepresentationen bland "utsatta" grupper med strukturell orättvisa. Från slutet av 1980-talet finner man mer kritiska inlägg av forskare vad avser själva identifieringen av problematiska grupper inom den sociala barnvården. Bland annat har det uppmärksammats att för grupper som på grund av ekonomisk utsatthet redan har kontakt med sociala myndigheter ökar också risken för upptäckt av andra familjeproblem. Författarna menar dock att man fortfarande kan tala om en "strukturell blindhet" i de officiella texterna om barnavård.

¹¹⁵ Minst förtroende har de tillfrågade för Arbetsförmedling, Socialtjänst och (dävarande) statens invandrarverk. Störst förtroende har de tillfrågade för skola och sjukvård. Denna studie innefattade afrikaner, araber, vissa asiater (kineser, thailändare och vietnameser), f.d. jugoslaver, latinamerikaner, polacker, iranier och turkar. Urvalet gjordes utifrån erfarenheter från DO av vilka grupper som anmäler diskriminering. Endast personer som har varit i kontakt med berörda myndigheter det senaste året har besvarat frågan. Intressant att påpeka i sammanhanget är att vistelsetid inte utgör någon skillnad i upplevelse av diskriminering. I en uppföljande studie från 1999 har siffran för dem som har upplevt kränkande behandling sjunkit till 12 % för Arbetsförmedlingen, 10 % för Försäkringskassan, 9 % för Polisen och sjukvården och 13 % för Socialtjänsten. Denna gång inkluderas i undersökningsgruppen även greker, indier, danskar och finländare. Det lägre antalet som upplevt diskriminering beror således delvis på att danskar och finländare inte upplever diskriminering i särskilt hög grad. Afrikaner är den grupp som upplever mest diskriminering. År 2000 gjordes återigen en studie där en av frågorna löd "Har du behandlats något sämre eller mycket sämre än svenskar i kontakten med olika myndigheter". Där är svaret ja i 11 % för Försäkringskassan, 25 % för Socialtjänsten, 21 % för Polisen och 10 % för sjukhus/läkare. Urvalet här utgjordes av polacker, chilensare, turkar, perser, kurder och assyrier.

visat att ett ökat fokus på personer med annan etnisk bakgrund förekommer inom rättsapparaten (Granér, 2004; Hydén & Lundberg, 2004) och också att diskriminering förekommer (Diesen, 2005; SOU 2006:30; Pettersson, 2005; Sarnecki, 1994). Ungdomar i segregerade bostadsområden upplever också en överdriven kontroll från polis och socialtjänsts sida (Kamali, 1999; Sernhede, 2002). de los Reyes och Wingborg (2002) och de los Reyes (2003) menar att studier om myndigheter och diskriminering måste ta hänsyn till och analyseras med avstamp i den strukturella diskriminering som genomsyrar rättsväsende, skola och andra välfärdsinstitutioner. Den strukturella nivån påverkar sedan den individuella och institutionella diskrimineringen. Det är viktigt att fokusera den strukturella och institutionella diskrimineringen och därigenom förskjuta fokus från enstaka illvilliga personer och i stället titta på den praxis som styr samhällsorganisationer och hur denna kan få diskriminerande effekter¹¹⁶.

EN NY KREATIV SOCIALPOLITIK MED AVSTAMP I UNGDOMSKULTURER I FÖRORTEN

En hel del kritik har alltså riktats mot det sociala arbetets relation till etniska minoritetsungdomar. Det finns ett fåtal exempel på texter som ger förslag på hur det sociala arbetet i detta sammanhang skulle kunna komma bortom kulturalisering men ändå ta hänsyn till den etniska kontexten i klientens liv. Ett exempel är Sernhede (2002, 2003) som menar att det bland de socialt exkluderade ungdomarna boende i multietniska förorter finns en potential som kan tas som utgångspunkt i ett antirasistiskt arbete som i sin tur kan verka som inspirationskälla till ett ändrat förhållningssätt bland socionomer. Flera forskare menar att gängbildning bland etniska minoritetsungdomar handlar om att gänget i många fall bli den enhet som ersätter känslan av brist på gemenskap med familjen och det övriga samhället. Gänget får den uppgift som det svenska samhället inte kan ge, nämligen att bidra med forandet av en identitet (al-Baldawi, 1997; Kamali, 1999). I stället för att betrakta dessa gäng som hotfulla så kan den ungdomskultur som gängen är en del av användas som utgångspunkt i det sociala arbetet menar Sernhede (2002, 2003). Gäng bör därför inte enbart tolkas som någonting negativt utan gänget kan utgöra den arena där meningar skapas i en värld där man långt ifrån på något självklart sätt har sin framtid ut-

---

¹¹⁶ Begreppet strukturell diskriminering används för att beskriva den direkta och indirekta diskrimineringen som är inbyggd i samhällets organisation och ideologiska fundament och är alltså inte ett uttryck för individuella ställningstaganden (SOU 1997:174, s.147). Dessa ideologier sorterar och kategoriserar människor och skapar en specifik maktordning och denna styr den institutionella ordningen (de los Reyes & Wingborg, 2002). Kamali (2005) hävdar att denna typ av diskriminering nästan uteslutande är oavsiktlig och sker när den rådande ideologin exempelvis är ras- eller könsblind men ändå diskriminerar kvinnor eller etniska minoriteter negativt i praktiken. Den strukturella diskrimineringen döljs pga. att den bl.a. utgörs av beteenden som uppfattas som normala och sker med en viss regelbundenhet (de los Reyes, 2003).

stakad. Sernhede (2003) menar vidare att socialarbetare och andra tjänstemän måste utforma sitt arbete tillsammans med de berörda ungdomarna för att hitta former som leder till att motverka den frustration som ungdomarna upplever och som utgör en källa till gängbildning. Det är väsentligt att ta reda på dessa ungas verkliga villkor och behov. I stället för att socialarbetare försöker eliminera dessa gäng och se dem som ett hot så pekar Sernhede på hur socialarbetare kan arbeta med dessa i det förebyggande förändringsarbetet. Sernhedes poäng är här att en form av socialpolitik redan praktiseras i gängkulturen. Gänget stöttar och hjälper medlemmarna med utgångspunkt i var och ens specifika behov. När problem uppstår tas inte sällan hänsyn till familjens historia för att förstå situationen. Det sammanhang som hiphoppen utgör för dessa unga män (som det framförallt handlar om) bidrar till en direkt verkande demokrati och detta bör tas som utgångspunkt i myndigheters arbete och möte med dessa ungdomar. En annan viktig erfarenhet som har sin grund i hiphopkulturen är den kommunikation som upprättas med det omgivande samhället. Sernhede förespråkar därför en ny sorts pedagogik som inte är tillrättavisande ur ett uppifrånperspektiv utan som är frigörande och som utvecklas direkt ur de ungas egen praktik. Det krävs en ny socialpolitik som förmår fånga upp kreativiteten och den positiva anda som också finns i "utsatta" bostadsområden. Socialarbetaren måste på allvar fråga sig var hans eller hennes lojalitet ligger. Det sociala arbetets utgångspunkt i mötet med ungdomar bör vara att de utgör "meningsskapande kollektiv" och vuxenvärden måste också erkänna den misstro mot myndigheter som många av dessa ungdomar bär på (Sernhede, 2002). Anledningen till att det sociala arbetet i dessa förorter misslyckas är, menar Sernhede, bland annat det individinriktade perspektivet. Den kunskap och de arbetssätt som fältassistenter använde sig av var grupporienterat och bättre lämpat för att jobba med ungdomar i gäng. Men denna yrkeskår har på senare tid bortrationaliserats mer och mer. Socialarbetare måste tillskansa sig dessa erfarenheter och ta del av ungdomskulturforskning för att kunna utveckla en modern ungdomspedagogik. Det huvudsakliga målet i arbetet bör inte vara att göra dessa unga till "svenskar" utan att få dem att känna större tilltro till sig själva och samhället i stort. De unga måste respekteras som dem de är (Sernhede, 2003).

KULTUR I SOCIAL BELYSNING: DEFINITIONER SKIFTAR MEN DESS EXISTENSMODUS BESTÅR

I början av 2000-talet har etniska minoritetsungdomars ökade risk att drabbas av sociala problem blivit allmänt vedertaget och påståendet tycks inte längre behöva bekräftas av någon referens (SOU 2000:77; SOU 2001:55). Från det sena 1990-talet händer också något med orsaksförklaringarna. Från att tidigare ha varit breda och sökande tenderar förklaringarna att bli alltmer polariserade mellan de kulturella och de strukturella. Problembeskrivningarna skruvas åt i den offentliga debatten främst i frågan om hedersproblematiken (ex. SOU 2000:77). Problem som hedersmord kopplas under 2000-talet inte sällan direkt

till invandrare och en föreställd annorlunda kultur och associerar i många fall till en enkel orsak-verkan-modell (jmf. Bredström, 2006). Patriarkala familjestrukturer har även tidigare varit föremål för forskares intresse men då beskrivet på ett betydligt mindre problemorienterat och kategoriskt sätt och i en mer kulturrelativistisk anda (se ex. Sörman, 1984)¹¹⁷. Detta förändras under 2000-talet då vikten av att stå upp för universella (läs svenska) värden förs upp på dagordningen. Kultur har sedan i hedersmordsdebattens kölvatten nästan enbart kommit att förknippas med problem. Här förs också en debatt i den akademiska och offentliga retoriken om tolkningsföreträde och denna innehåller en alltmer kritisk diskussion om synen på invandrare och hur kultur ska förstås. Medan allt fler forskare argumenterar för ett dynamiskt och kontextuellt kulturbegrepp speglar diskussionen om socialtjänstens roll och hantering av etniska minoritetsungdomar och sociala problem allt tydligare av de dilemman, mångtydigheter och oenigheter som har präglat debatten under flera decennier.

FRÅN ETNISK MINORITET TILL SOCIALT PROBLEM-NÄR ETNICITET BLIR PATOLOGISKT

Att tillhöra en etnisk minoritet har i en svensk kontext ofta inneburit att bli föremål för problemorienterade beskrivningar. "Invandrarungdomarnas" situation tycks inte sällan beskrivas inom ramen för redan befintliga problemdiskurser. Deras "unika" situation placeras många gånger i en sedan länge formulerad ungdomsproblemdiskurs. På 1970-talet uttrycktes en offentlig oro över att invandrarbarnens kulturella olikhet kunde leda till "sociala handikapp" (SOU 1974:39:178). Under 2000-talet beskriver forskare det förvirringstillstånd som unga med etnisk minoritetsbakgrund kan hamna i som en "kulturell schizofreni" (Ahmadi-Lewin & Lewin, 2003). Även om det förmodligen inte är avsikten så formuleras dessa ungdomars situation återigen inom ramen för en psykodynamisk och patologiserande begreppsapparat (jmf. Sveri, 1966 ovan som talar om en "neurotiserande situation"). I SOU 1998:31 konstateras att man inte har någon långsiktig vetskap om flyktningbarn och ungdomars psykiska välmående men det finns anledning till oro. Oron tycks framförallt formuleras inom ramen för en moraliserande vuxenvärld som grundar sina antaganden i stereotypa föreställningar om ungdomar och mycket sällan på några mer omfattande empiriska undersökningar med vetenskaplig kvalitet. Forskare har pekat på att en dominerande föreställning i Sverige har inneburit ett likställande mellan etnisk minoritetsbakgrund och sociala handikapp (Daun, m.fl. 1994) och detta gäller i synnerhet människor med flyktningstatus (Montesino, 2008). Sernhede (2002) menar att beteckningen "invandrare" har kopplats till en etnisk hierarkisering och rasialiserade rangordningar. Beteckningen invandrarungdomar eller ung-

¹¹⁷ Bredström (2006) exemplifierar detta med en text om svensk hiv/aidspolicy från Socialstyrelsen från år 1989. Där motsäger man sig bestämt att våld och mord skulle kunna förklaras i kulturella termer.

domar med utländsk bakgrund har i den svenska forskningen och offentliga utredningar relaterats till homogeniserade grupper av människor som speglar historiska förskjutningar av etniska rangordningar; först gällde dessa beteckningar ungdomar med finsk bakgrund för att sedan övergå till att syfta på icke-västerländska ungdomar eller ungdomar med flyktingbakgrund. Ungdomar med finsk bakgrund framstår som alltmer "svenska" i jämförelsen med ungdomar från länder som framstår som längre ifrån "det svenska" i kulturellt avseende (se ex. Socialdepartementet, 1993 ovan). Beteckningen "invandrare" leder tanken till asiater eller afrikaner men inte norrmän, amerikaner och engelsmän. Ungdomar med ursprung i USA, Australien, Norge eller övriga Europa tycks inte stämma in i bilden av "invandraren". "Invandraren" är i huvudsak någon som uppfattas vara den kulturellt annorlunda "Andra".

I flera undersökningar riktas intresset främst mot skillnader mellan invandrare och svenskar. Utländsk bakgrund utgör i sammanhanget en intressant bakgrundsvariabel, viktig att fokusera. Många gånger anses dessa skillnader vara viktiga att lyfta fram just för att motverka "subjektivt tyckande" och fördomar (se ex. Ahlberg, 1996 jmf. även tidiga exempel som Sveri, 1966). Ett mer sentida exempel där invandrare utgör en variabel står att finna i den offentliga utredningen *Unga utanför* (SOU 2003:92). Med invandrare som variabel är det lätt att tankeglidningar uppstår. "Att vara född utomlands" jämföras med rubriker som "att ha psykiska eller sociala problem", "Att ha någon sjukdom eller funktionshinder", "att ha missbruksproblem". Peralta (2005) lyfter fram ett tidigt exempel av detta fenomen när hon beskriver hur invandrare som i början av 1980-talet läste på socionomutbildningen vid Socialhögskolan vid Göteborgs universitet konfronterades med en kurs i *Avvikande beteenden*. I denna kurs ingick *invandrarkunskap*. Utgångspunkten tycks med ett sådant perspektiv vara att peka på välfärdens luckor och hur och var samhället riskerar att utesluta individer och grupper. Men invandrarbakgrund blir här med en grumlig förståelse återigen ett problem i sig. Ungdomar med invandrarbakgrund särskiljs från "vanliga svenska" ungdomar och förskjuts återigen till det diskursiva utanförskap där han/hon sedan länge har placerats. Ett diskursivt utanförskap som har fått allvarliga reella konsekvenser. Denna betydelseförskjutning tycks också bli resultatet när idéer om kulturellt ursprung tas för givet och ligger dolda och outtalade bakom antaganden om sociala problem och dess orsaker. Kritiken som framfördes under 1990-talet inom såväl en politisk som akademisk diskussion mot användningen av begreppet invandrare om personer som inte själva har invandrat slår dock delvis igenom i texterna. I de utredningar som är producerade runt år 2000 används oftast benämningen "utländsk bakgrund" men så sent som år 2003 förekommer begreppet "den andra generationens invandrarungdomar" (SOU 2003:92:157). På detta sätt fortsätter forskning och myndigheter att bidra med särskiljandet mellan "svensk" och "invandrare". Detta kan tyda på att värderingar dröjer sig kvar trots att de har blivit politiskt inkorrekta (jmf. Peralta, 2005). Frågan är hur det begreppsliga innehållet förändring. Det "utländska" skjuts mer i bakgrunden men

tycks fortfarande viktigt att påtala. Intressant är också att notera att det som barn och unga med invandrarbakgrund ansågs ha gemensamt under 1970-80 och -90-talen var den kulturella bakgrunden. Under 2000-talet har denna gemensamma nämnare förvandlats till en konkret erfarenhet. Återigen införs en förment objektiv beskrivning av dessa ungas bakgrund "Barn och ungdomar med utländskt ursprung [...] är en mycket heterogen kategori barn och ungdomar som i grunden bara har en sak gemensamt: åtminstone någon av deras föräldrar är född utanför Sveriges gränser." (Social Rapport, 2006 s. 245). Men också "Något som är gemensamt för hela gruppen barn och ungdomar med utländsk bakgrund är att de själva och deras föräldrar i varierande grad riskerar att bli behandlade och bemötta på ett annorlunda sätt än övriga svenskar på grund av sitt ursprung, dvs. diskriminerade [5]. Detta är något som de delar med minoritetsgrupper som varit bofasta i Sverige under lång tid, t.ex. romer eller samer". (Social Rapport, 2006 s. 245). Förklaringarna till problem placeras nu alltså tydligt i det svenska samhällets struktur. Men strax efteråt dyker den annorlunda kulturen upp igen och orsakar sociala problem. "Åtskilliga barn och ungdomar med utländsk bakgrund tillhör en etnisk minoritet vars livsstil skiljer sig en del från majoritetssamhällets. Detta påverkar vanor och attityder inom många områden, t.ex. bruk och missbruk av berusningsmedel" (s. 246).

Öhlander (2005) har i sin läsning av ett antal texter om invandrapatienter inom vården funnit en slags common sense, inom vilka såväl problem som lösningar tenderar att tas för givna. Tendenser till sådana "självklara utgångspunkter" i synen på relationen mellan invandrarbakgrund och sociala problem är framträdande även i mitt material. Som litteraturöversikten i den föreliggande studien visar på beskrivs ofta skilda familjestrukturer kategoriskt, polariserande och kontrastivt - där den ena "invandrarfamiljen" ges beteckningen *kollektivistisk eller holistisk* och den andra, "den svenska familjen" uppfattas som *individualistisk*. De "självklarheter" som jag här syftar på innehåller inte sällan, som Öhlander (2005) har påpekat, ett bruk av olika *kulturprototyper* för att förklara problem som uppstår. Sådana prototyper formuleras ofta med hänvisning till ett specifikt geografiskt område men kan också tilldelas en ytterligare dimension som klass till exempel. Formuleringen av kulturprototyper är ett sätt att beskriva skillnader. Etniska minoritetsungdomars ursprungsfamilj beskrivs inte sällan vara formade av mer holistiska, eller kollektiva och familjecentrerade ideologier och livsformer till skillnad mot familjer i väst som är mer individorienterade (Ekblad m.fl., 1996; Ahmadi i Sjöblom, 1997; Akpınar, 1998; Integrationsverket, 2000; Almqvist, 2000; al-Baldawi, 2003; Sjöblom, 2003; Ahmadi & Lönnback, 2005; Gehlin, Jonsson, Westerberg & Kihlbom, 2005). Ett ofta förekommande tema i mitt empiriska material är de påfrestningar som familjer utsätts för i samband med migration. Centrala frågor handlar då inte sällan om annorlunda familjestrukturer och hur familjens förutsättningar på olika sätt förändras med flytten till Sverige. Genomgående i dessa texter handlar det om flyktfamiljer som beskrivits som marginaliserade och dåliga förebilder. I förlängningen av diskussionen om kultur- och generationskonflikter uppträder

även synpunkter på destabilisering av föräldrarollen. Det hävdas till exempel att den mellanposition som barnen intar leder till problem. En mellanposition som i andra fall ses som eftersträvansvärd då den innebär kunskaper om flera kulturer, ett behärskande av det svenska språket och kännedom om den svenska kulturen och samhället. Inte sällan beskrivs svårigheterna i kombination med en social exkludering från majoritetssamhället och att barn och unga med invandrarbakgrund saknar positiva förebilder. Detta sätt att beskriva invandrarungdomars ursprungsfamilj tillhör ett genomgående mönster i mitt empiriska material från 1970-talet (se ex Suikkila, 1977) och framåt. En kritik av detta sätt att beskriva konflikter i invandrarfamiljer och att invandrarföräldrar inte ses som godtagbara förebilder har förts fram av bland annat Hertzberg (2003), Pripp (2005) och Bredström (2006).

I kölvattnet av dessa genomgående negativa beskrivningar följer, vad vi skulle kunna kalla, en slags motbevis eller undantag. Men dessa undantag, vars intention får förmodas vara att förbättra bilden av "invandrarungdomar", tycks snarast just bli undantaget som bekräftar regeln. Den kulturella bakgrunden beskrivs som en tillgång i många texter men det utgör snarast en slags reservation mot att till övervägande del koppla kultur till de problem som den medför. Från tidigt 1980-tal har negativa bilder av invandrarungdomar ifrågasatts. Denna strävan efter att visa på motbilder till vad som uppfattas vara den allmänna bilden av framförallt "invandrarkillar" består under 1990-talet. I en utredning från 2000-talet påpekas att ungdomar med utländsk bakgrund, trots att de är överrepresenterade när det gäller sociala problem, är relativt få i absoluta tal och att de flesta ungdomar med utländsk bakgrund klarar sig bra. I utredningen framhävs att det är ett stort problem att dessa ungdomar ofta pekas ut som ett problem i media (SOU 2000:3). Detsamma gäller Ahlberg (1996) som tonar ner den statistiska överrepresentationen vad gäller invandrares brottslighet. Detta kan också jämföras med att invandrare på film i Sverige under de senaste fyrtio åren inte sällan framställs som sympatiska men framförallt annorlunda och som kontrast till en stel och modern svensk (Tigervall, 2008). En vanligt förekommande passus är att invandrarungdomar inte är någon homogen grupp (ex. SOU 1991:60; SOU 1998:31). En sådan passus tydliggör snarast, i motsats till vad som kan antas vara intentionen, att det råder en tveksamhet i frågan. Unga invandrarklienter framställs således på ett motsägelsefullt och komplext sätt i materialet. En välvillig önskan om att inkludera varvas med ett påtalande om skillnad och annorlunda. En framträdande tendens i dessa beskrivningar är att formulera dessa med utgångspunkt i en relativt statisk kultursyn och detta leder till en polarisering av kulturella skillnader mellan "svenskar" och "invandrare". Kultur är antingen en tillgång eller en brist. Detta antagande bygger på en statisk kultursyn då kritiken i första hand riktas mot omgivningens bedömning av den annorlunda kulturen.

När flickornas situation tas upp tenderar diskussionen att bli alltmer polariserad mellan olika förklaringsmodeller från att ha varit relativt breda och sökande när det gällde männen. Problemet definierades ofta i termer av invandra-

res brist på kunskap (om "svenska" normer) och kulturbarriärer, både i politiska sammanhang (Eldén, 2003) och i en vetenskaplig diskurs. Dessa tendenser formulerades tydligt i debatten som uppstod efter mordet på Fadime Sahindal. Ett starkt fokus riktades mot kultur som förklaring till hedersvåld under 2000-talet. Invandrarflickor har här kommit att bli "det perfekta offret" för kulturella kollisioner (Darvishpour, 2008). Men denna debatt, som många gånger kom att bli en kontrovers, innehåller ett koncentrat av flera frågeställningar. Många gånger kopplades förklaringar till familjers olikhet i relation till kulturella och geografiska avgränsningar. Här får Mellanöstern och Muslimer, främst genom kurder, statuera exemplet på den yttersta konsekvensen av vad kulturkonflikten kan resultera i. Denna debatt är också ett fenomen som under 2000-talet har tilldragit sig forskares intresse. Frågor som restes handlade om var tyngdpunkten bör ligga i förklaringen till hedersvåld. Är hedersvåld en specifik form av våld och hur ska detta våld förklaras. Handlade det om specifika kulturer, den yttersta konsekvensen av ett generellt patriarkalt förtryck eller strukturell diskriminering och uteslutning från det svenska samhället. Flera forskare menar att olikheter i värdefrågor ofta ställs på sin spets just i frågor om kvinnors position i familjen och samhället och inte minst hennes sexualitet. Debatten fördes inom flera olika samhällsarenor och engagerade journalister, politiker, forskare, socialarbetare och flickor med egna erfarenheter av att leva i en hederskontext. Debatten illustrerar på ett tydligt sätt motsättningen mellan olika forskare och vi landar i definitionen av kulturbegreppet (jmf. Rosales, 2005).

Den mest framträdande skillnaden går mellan de som i första hand vill förklara mordet på de tre kurdiska kvinnorna med hjälp av kultur och de som till största delen motsätter sig en sådan förklaring, eftersom den anses otillräcklig och i vissa fall rent felaktig. Argumentationen illustreras här av den debatt som fördes i tidningen Socionomen år 2002 om hederskulturer och som hade sin upprinnelse i mordet på den dåvarande socionomstudenten Fadime Sahindal. Några av debattörerna var Geza Nagy, Alf Ronnby och Masoud Kamali, alla tre verksamma inom forskningsfältet socialt arbete. Diskussionen gällde risken av att ensidigt förklara denna typ av problem utifrån att antingen betona psykologi, sociala faktorer eller kultur. Nagy och Ronnby anklagade Kamali för att sociologisera problemet och Kamali anklagade Nagy och Ronnby för att i lika hög grad kulturalisera problemen. Kortfattat argumenterar Kamali för att socialarbetare tenderar att "kulturalisera sociala problem" (jmf. Ålund, 2002) och att man inom Socialtjänsten genom att ta på sig dessa glasögon bortser från invandras sociala situation här och nu. Frågor om segregation och diskriminering tas inte på tillräckligt allvar. Den kulturalistiska förklaringsmodellen blir i förlängningen ett uttryck för kulturrasism. Nagy och Ronnby argumenterar å sin sida för att socialarbetare har för lite kunskap om olika kulturer och kulturmöten och att detta i sin tur leder till att klienter med annan kulturell bakgrund inte får det stöd eller bemötande som de har rätt till, argument som är väl kända för läsaren så här långt in i avhandlingen.

Etnologen Simon Ekström (2006) benämner de olika läger som utkristalliserade sig i debatten som *kultur(teori)förespråkare* och *kultur(teori)kritiker*. Kultur(teori)förespråkares begreppsapparat rymmer begrepp som kultur, skillnad och olikhet för att förklara fenomenet hedersväld. Rosales (2005) har i en undersökning om debatten i media formulerat begreppet "likhetstecknets logik" för att beskriva en argumentation som sätter likhetstecken mellan en kultur och en etnisk grupp. En dominerande synpunkt hos kultur(teori)kritikerna är till skillnad mot detta att användandet av begreppet kultur leder till ett statiskt synsätt och gör människor till bärare av enhetliga kulturer. Ekströms intention är att lyfta fram själva kontroversen och en av hans poänger är att den snarare handlar om debattörernas behov av att positionera sig än om hedersproblematiken i sig. Ekström lyfter också en annan viktig aspekt och det är att flera representanter för det kultur(teori)kritiska perspektivet formulerar kritiken mot kultur(teori)förespråkare inom ramen hela tankekomplex, ofta med en postkolonial utgångspunkt. Detta betyder att kultur(teori) förespråkare anklagades för betydligt mer långtgående argument än de i själva verket uttryckte. Enbart användningen av begreppet kultur som en del i förklaringen till mordet associerades av kulturteorikritiker många gånger till kulturrasistiska uttryck.

MOT ETT KONTEXTUELLT KULTURBEGREPP

I de äldre texterna i min framställning tas kulturs existensmodus i de flesta fall för givet. Detta gäller fortfarande under perioden från mitten på 1990-talet och framåt då ett flertal författare använder begreppet utan närmare definition (ex. Angel & Hjern, 1996). Läsaren antas dela författarens uppfattning om vad kultur är trots att begreppet är mångtydigt och flytande till sin karaktär. Begreppet kultur ges således varierande och i många fall dunkla innebörder. Begreppet får som Öhlander (2005) har pekat på en associativ innebörd. Det är upp till läsaren att avgöra vad begreppet innebär och vad det ska förklara. Ofta kan också en relativt statiskt kultursyn utläsas, där kultur i första hand refererar till skillnad. I beskrivningen av "invandrarfamiljen" som traditionell och den svenska familjen som modern (se ex. SOU 2000:77) sätts också ett evolutionärt kulturbegrepp i rörelse. I diskussioner om barnuppfostran lyfter exempelvis ett flertal författare fram att den syn på barnuppfostran som invandrare har mycket väl kan jämföras med den barnuppfostran som praktiserades i Sverige för hundra år sedan (ex. Ekblad m.fl., 1996¹¹⁸). Kultur blir således en fråga om utveckling där vi i väst har klättrat högre på den evolutionära stegen (jmf. Bredström, 2006). Här återkommer invandraren som i tid och rum är ute på resa. Utifrån begreppspar som kollektivistisk och individualistisk familjetyp som homogeniserar variationer i det verkliga livet tenderar uppdelningen i etniskt och svenskt

---

¹¹⁸Författarna talar om svensk barnuppfostran och att "Mönster i barnuppfostran är en grundsten i varje kultur" och vidare "Genom barnuppfostran förs kulturella föreställningar om livet och samhället vidare till de nya kulturbärarna" (Angel & Hjern, 1996, s.112).

att polarisera människor i skilda kulturer. I det antika Grekland användes begreppet "ethnics" för att beteckna främlingar. Begreppet har fram till idag använts på detta sätt om kulturellt främmande, människor med minoritetsstatus och migranter. En utbredd uppfattning är fortfarande att den dominerande gruppen inte är etnisk. Den egna kulturen och etniciteten uppfattas ofta som självklar och neutral och man är sällan medveten om sin egen etnicitet och kultur. Först vid migration synliggörs den egna kulturen (Ålund, 1999). al-Baldawi (1997) skiljer mellan "etniska" och "svenska" mönster när han talar om missbruk vilket leder tanken till "det svenska" som neutral vanlighet och det "etniska" blir det annorlunda avvikande. Detta etnocentriska förhållningssätt består således under 1990-talet. Det "etniska" och det "svenska" rangordnas på evolutionära skalor som traditionellt kontra modernt. Migration (inklusive integration) blir på så sätt reducerad till att handla om kulturkonflikter mellan invandrare - som härstammar från kulturellt underutvecklade länder och som homogeniseras till att tillhöra den traditionella kultursfären, och svenskar som homogeniseras till att tillhöra det normbildande moderna (jämför Ålund 1997, Bredström, 2006; Darvishpour, 2008; Öhlander, 2005). När problem som hederstänkande reduceras till en fråga om annorlunda kultur leder resonemanget vidare till att lösningen på det samma blir invandrades assimilation. Att bli svensk och jämställd, svensken tenderar också att underförstått bli jämställd (Darvishpour, 2008). Denna kritik mot synen på skilda familjetyper har i sin tur kritiserats av flera debattörer för att på antirasismens altare offra de utsatta flickorna. Dessa forskare lyssnar helt enkelt inte på flickornas berättelser för att de riskerar att spä på rasistiska fördomar menar man (Kurkiala, 2005)

Det samlade intrycket av den forskning och debatt som förts om etniska minoritetsungdomar och sociala problem visar på förekomsten av flera olika förklaringsdiskurser, och dessa löper sida vid sida under samma tidsperiod. Kultur och socioekonomiska villkor har setts som olika faktorer som påverkar etniska minoritetsungdomars utsatthet dock i de flesta fall utan att kopplingen mellan olika ojämlikhetsskapande villkor har uppmärksamats.¹¹⁹ Trots att det i många sammanhang tycks finnas en utbredd fixering vid skillnader mellan människor med invandrar- och svensk bakgrund och att dessa variabler är relevanta att undersöka hänförs många gånger, som jag har påtalat ovan, orsaksförklaringarna till en mer allmän utsatthet som inte har med kulturella olikheter att göra. Denna förklaringsdiskurs flyttar fokus från kulturkonflikter till en so-

---

¹¹⁹ Likväl som i frågan om pojkarnas överrepresentation i brottslighet ifrågasätts även ett allt för starkt fokus på flickornas kulturella bakgrund. I Integrationsverkets rapport (2000) om hedersproblematik finns en intention att i huvudsak fokusera boendesegregation, social bakgrund och omvärldens attityder som orsak till hedersproblematiken. Det anses viktigt för att undvika att stigmatisera gruppen "flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen". Genom detta uttrycks en vilja att vända sig mot sådana faktorer som skapar problem i stället för att se flickorna som problembärande (Integrationsverket, 2000).

cial utsatthet som tenderar att drabba invandrare i högre grad än svenskar. Orsaker till sociala problem bland etniska minoritetsungdomar hänvisar i mitt material i flera fall både till klass och etnicitet. Ett strukturellt perspektiv konkurrerar ständigt med ett kulturellt i debatten om etniska minoritetsungdomar och sociala problem. Dessa orsaksförklaringar har dock tenderat att ge slagsida åt antingen kultur eller socioekonomisk utsatthet. Kultur och struktur framställdes många gånger som isolerade öar utan inbördes relation. Diskriminering som aspekt uteslöts också ofta ur dessa förklaringar. Att ha arbetarbakgrund och utländsk bakgrund anses utgöra riskfaktorer men relationen mellan dessa strukturerande principer har inte diskuterats i särskilt stor omfattning tidigare (SOU 2001:54; SOU 2003:92). I vissa fall anses problemen endast ha att göra med generella sociala villkor och samhälleliga skiktningar utan koppling till etnicitet. Ett betydande problem med att kontrollera för bakgrundsfaktorer, att ta hänsyn till socioekonomisk status, ålder, kön och så vidare är att det ”invandrarspecifika” då helt tenderar att försvinna. Det finns uppenbarligen något specifikt i invandrades villkor som inte går att komma åt i den typen av undersökningar. Etnicitet som en segregering princip försvinner ur analysen, vilket förmodligen ger en felaktig bild av situationen. Fenomen som uteslutning och diskriminering kan inte fångas upp i den typen av studier (jmf. Sjöo, 2003; Pettersson, 2008). Flera inlägg i debatten på senare år handlar om just detta. Darvishpour (2008) menar att en analys av etniska minoritetsungdomars situation är ofullständig utan hänsyn till ett flertal aspekter som kön, ålder och etnicitet samt vidare grad av integration, socioekonomisk bakgrund och upplevelse av diskriminering bland annat. Även migrationsprocessen är viktig att ta hänsyn till.

En förskjutning från ett statiskt till ett dynamiskt och kontextuellt kulturbegrepp föreslås nu av alltfler forskare. Forskare har dock gjort oss uppmärksamma på att diskussionen om språkliga benämningar riskerar att stanna på en retorisk nivå och därmed förskjuta problemet från en praktisk (jmf. Sernhede 2002). Förskjutningen från en mindre statisk och mer dynamisk kulturförståelse framträder också hos enskilda forskare. Där framförallt också en problematisering av kopplingen mellan kultur, etnicitet och nationer har lyfts fram. En ”kulturkritisk” forskare som Kamali skulle troligen inte idag uttrycka det som att ”Invandrades specifika kulturella övertygelser, som yttrar sig i ett annorlunda socialt beteendemönster än de inföddas, har tappats bort i diskussionen. Skillnader i handlingsmönster mellan invandrare och infödda grundar sig på bestämda sociokulturella övertygelser som de bär med sig hemifrån” (Kamali, 1999, s. 11). Flera forskare kan kanske också sägas ha utvecklat sin kulturförståelse från en mer associativ förståelse till en mer formulerad. Förskjutningen har också skett i fråga om hur mycket kultur anses kunna förklara. Ahmadi har i den senare upplagan av boken *Ungdom, Kulturmöten, Identitet* från 2003 lagt till en diskussion om en ensidig betoning av etnicitet. ”Dock är det viktigt från bokens synpunkt att inte hamna i kultur- och etnicitetsfällan och försöka förklara allt med hjälp av kultur och etnicitet. En ständig uppdelning av människor i

olika kategorier av kulturella och etniska grupper hämmar integrationen.” (Ahmadi, 2003 s. 13).

FRÅN INVANDRARKUNSKAP TILL ETNISK SENSITIVITET

De kontroverser som utspelas i diskussioner om etniska minoritetsungdomars sociala problem och vad som orsakar dessa har fått stor betydelse för det sociala arbetets relation till dessa frågor. Frågan om socialarbetares behov av ”kulturkompetens” i mötet med familjer och unga vuxna med etnisk minoritetsbakgrund har under en lång rad av år pendlat från att ha handlat om att förstå invandraren till att förstå det svenska systemet. Förskjutningen från ett statistiskt till ett kontextuellt kulturbegrepp har inte fått tillräckligt fäste i denna debatt som många gånger fortsätter att bidra med förenklade förslag på ”modeller” i arbetet med invandrare. På senare tid har även frågor om strukturell diskriminering och uteslutning som ytterligare bidrar till svårigheter att finna sig till rätta inom samhällets olika arenor erhållit stort utrymme i den offentliga debatten (Se ex. SOU 2005:41; 2005:69; 2006:79). Ett flertal forskare har pekat på att överrepresentation i omhändertaganden av barn tydligt kan kopplas till en klassmässig utsatthet (se bland annat Lundström & Sallnäs, 2003). Men trots att problemens orsaker till största del tycks stå att finna i strukturella orsaker har detta inte fått något genomslag i lagstiftning och det praktiska sociala arbetet. Detta är i första hand individorienterat och utgår inte sällan ifrån psykologiska förklaringsmodeller. På samma sätt menar jag att diskussionen om sociala problem bland ungdomar i mitt material i de flesta fall resulterar i slutsatsen att socioekonomisk utsatthet utgör en stor del av orsaksförklaringen. Ett flertal forskare pekar på andra faktorer än kulturella skillnader eller kulturell bakgrund som orsak till etniska minoritetsungdomars sociala problem.

Trots dessa konstateranden hävdas ofta att problemen bör lösas med mer kulturkompetens. Det som utgör den mest tydliga paradoxen är att strukturella faktorer som orsak till problemen framförs samtida med förslag på mer kulturkompetens vid lösningen av samma problem. Och detta har skett under en anmärkningsvärt lång period (ex. SOU 1984:56). Forskare har också pekat på denna paradox vad gäller åtgärder som riktas mot segregerade eller utsatta bostadsområden. Trots att problemen antas vara strukturella i ett etniskt segregerat samhälle riktas åtgärder mot specifikt utpekade bostadsområden. På detta sätt blir invånare i dessa områden bärare av problemen i stället för de strukturer som antas ha skapat dessa. Man riktar således lösningen mot effekterna av och inte orsaken till segregationen (se ex. Urban, 2006). En pedagogisk inställning till invandrades integration har varit dominerande i Sverige. Även den vuxne invandraren förvandlas till ett barn i antaganden om att rätt utbildning behövs för att komma till rätta i samhället. Forskare har också pekat på att svensk integrationspolitik bygger på en omhändertagandeattityd som gör invandrarskap till ett handikapp. Men även i frågan om lösningar finns andra svar. I SOU 2000:3 drar utredaren slutsatsen att det mest centrala i frågan om insatser i integrationsarbetet är ett fortsatt stöd till en väl utbyggd generell välfärdssektor med

bland annat arbete till fler, på så sätt kommer fler utrikes föddas integration att öka. Detta visar sig nu inte heller vara en oproblematiserad utgångspunkt. Forskare har argumenterat för att det tycks finnas en common sense i integrationsdebatten i flertalet västerländska samhällen som går ut på att arbete är den allena rådande vägen till integration. Denna common sense tar ofta avstamp i en dold föreställning om att exkluderade människor som kan inkludera ungdomar, invandrare och invånare i storstädernas segregerade bostadsområden själva har en bristande arbetsmoral och vilja att delta i samhället (Sernhede, 2002; Kamali, 2005a). Den ambivalenta inställningen till hur åtgärder riktade till barn och unga med etnisk minoritetsbakgrund ska utformas koncentreras här i en och samma mening. ”Samma regler skall gälla oavsett om barnet eller den unge har svensk eller har utländsk bakgrund. [...]. I praktiken kan det emellertid vara vanskligt att placera barn utanför hemmet utan att ta hänsyn till deras kulturella bakgrund” (SOU 2000:77:188).

I min genomgång har jag visat på att kulturkompetens i vissa fall har likställts med att vara invandrare. Kamalis (2002) huvudsakliga invändning mot att anse att socialsekreterare med invandrarbakgrund (med vilka han likställer kulturkompetens) per automatik besitter kulturkompetens är att ”1. Inget land eller plats i dagens värld är kulturellt homogen. 2. Kultur är kontextbunden och förändras.” (s. 150). Fåtalet författare diskuterar dock kulturkompetens i denna snäva bemärkelse, detta skedde heller inte tidigare. Redan Hessle (1984) poängterade att det inte handlade om att vara invandrare. Kamali riktar framförallt sin kritik mot socialtjänstens praktik och inte mot den forskning som behandlar ämnet. Det finns också sentida exempel på, och detta synsätt förekommer inom många områden, att personal med annan etnisk bakgrund genom en grumlig förförståelse antas kunna representera ”sin kultur”. I en politisk handlingsplan från Malmö stad (Välfärd för alla – det dubbla åtagandet, 2004) förespråkas att kommunanställd personal bör få mer kunskaper i kulturspecifika frågor och att kommunen på bästa sätt bör utnyttja personal med en annan etnisk bakgrund.

Även om endast ett fåtal texter diskuterar kulturkompetens i meningen ”att ha invandrarbakgrund” menar flera forskare också under 1990 och 2000-talet att ett viktigt förhållande att ta hänsyn till i mötet med myndigheter är den kultur som klienten bär med sig. Brister i dessa hänsyn och brister i kulturkompetens leder till misslyckade möten inom välfärdsstatliga myndigheter (Bravo & Lönnback, 2003; Ahmadi, 2003; Sjöblom, 2003; al-Baldawi, 2003; Sjögren, 2003; Ekblad m.fl., 1996). I en utredning från år 2000 (SOU 2000:77) påtalas socialtjänstens brist på mångkulturell kompetens i arbetet med hedersproblematik. Denna kompetens ska innebära att socialtjänsten ska kunna möta behovet hos ”traditionella familjer” (SOU 2000:77). Här framgår klart och tydligt att dessa familjer ses som annorlunda och långt ifrån oss i kulturellt avseende. Återigen råder tveksamhet kring om vi överhuvudtaget kan prata med dessa familjer utan kulturkompetens (jmf. Arnstberg, 1998). Kunskaperna som efterfrågas blir också alltmer detaljerade (jmf. Öhlander, 2005). Flera författare har

relativt ingående definierat vad de avser med kulturkompetens och närliggande begrepp. Bravo & Lönnback redovisar exempelvis ett flertal punkter som de menar utgör ett kulturkompetent förhållningssätt.

Som läsaren säkerligen har uppmärksammat vid det här laget råder det stor brist på klarhet kring hur begrepp som kulturkompetens, interkulturellt arbete och etniskt sensitivt socialt arbete bör definieras. Skiftande begrepp ges påfallande likvärdig innebörd. Svårigheten består inte i att påvisa att begrepps användningen skiftar utan vilken innebörd begreppen ges och vad det får för effekter för människor som berörs. Nya begrepp införs i vissa fall utan att innebörden skiftar nämnvärt likväl kan gamla begrepp ges nya innebörder. Kamali (2002) pekar på skillnader mellan de olika förhållningssätten utifrån en kritisk hållning till betoningen av kultur till förmån för vikten av att uppmärksamma det etniska. Enligt Kamali tenderar kulturkompetens att vara personbundet, bygga på stereotyper och allför starkt fokusera på kulturell bakgrund. Det etniskt sensitiva sociala arbetet är institutionaliserat, uppmärksammar mångfalden inom gruppen samt fokuserar sociokulturella skillnader inom gruppen. Det är uppenbart så att begreppen i sig själva för tanken i denna riktning men hur ser det ut då innehållet som det beskrivs av skilda författare granskas mer ingående? Vid en närmare betraktelse uppenbaras det faktum att begrepp som invandrarkunskap, kulturkompetens, tvärkulturellt socialt arbete och etniskt sensitivt socialt arbete i stort sett beskriver samma sak. Innebörden i dessa begrepp ges i många fall ett närmast identiskt innehåll. Detta är viktigt att lyfta fram med anledning av att författarna har en intention att beskriva delvis olika saker. De författare som begagnar begrepp som etniskt sensitivt arbete gör det många gånger med ett tydligt avståndstagande från ett kulturaliserande synsätt till vilket begrepp som kulturkompetens hänförs.

8. KULTURBEGREPPET; REFLEXIONER OM BEGRÄNSNINGAR OCH UTMANINGAR

SUMMERING

Den föreliggande studien visar på en tydlig sammanflätning av politiska, vetenskapliga och massmediala diskurser om etniska minoritetsungdomar och sociala problem. I såväl delar av forskning som i massmedia har framställningen av etniska minoritetsungdomar dominerats av stereotypa bilder av kriminella pojkar, utsatta och kulturbundna flickor och traditionella och auktoritära föräldrar. Dessa teman återkommer i min genomgång av hur etniska minoritetsungdomar framställs i en politisk och vetenskaplig diskurs. Stereotypisering och generaliseringar kan delvis ses som ett resultat av att forskningsresultat, utbildningsmaterial och anvisningar förenklas i flera led. Detta sker delvis när forskningsresultat kommer i offentligt tryck i exempelvis statens offentliga utredningar. Det sker även när forskningsresultat, många gånger i förenklad form, sedan når ut till de socialarbetare som har att hantera mycket komplexa situationer. Detta har till stora delar resulterat i en åtskillnad mellan det sociala och det kulturella. Forskningsresultat tenderar då att presenteras i förenklade ordalag och att bli missvisande, vilket inte förenklar arbetet för socialarbetare. En fördjupad förståelse för dessa mycket komplexa fenomen saknas. Detta riskerar att leda till att socialarbetare anlägger ett kulturaliserande synsätt men likväl att den etniska identitetens betydelse för specifika individer samt skilda villkor som utsatthet och diskriminering förbises. Problem med att individualisera eller kulturalisera sociala problem har bemötts med kritik, vilket olika genomgångar i den föreliggande studien dokumenterat. Men den omfattande debatten vittnar om att det sociala arbetet lider av en kulturbegreppsambivalens – i både forskning och praktiskt utövning. En ambivalens som genomsyrar hela det svenska integrationsarbetet. Jag vill mot denna bakgrund avslutningsvis sammanfatta och reflektera över de slutsatser som kan dras, vissa centrala problemfält och framtida utvecklingsmöjligheter.

I denna avhandling har jag undersökt hur etniska minoritetsungdomars sociala problem, orsaker till samt lösningar av dessa framställs i skilda texter från 1960-talet och framåt. Framställningen visar både på genomgående teman och frågor som ständigt upprepas men även skiftande fokuseringar och diskursiva förskjutningar. Sociala problem definieras i ett spänningsfält mellan politiska, moraliska och vetenskapliga diskurser. Avhandlingens resultat visar tydligt hur vetenskapliga frågor inte sällan formuleras inom ramen för moraliska diskurser, där "andragenerationsproblemet" utgör ett tydligt exempel. Frågan om vilka grupper som för tillfället får bära problemen, vad dessa sociala problem innebär och beror på och hur det ska lösas varierar över tid och rum. Sociala problem måste konstrueras, erkännas och benämnas för att i sin tur bli föremål för åtgärder. Dessa processer innehåller maktbaserade utslutningar och inordningar

(jmf. Carbin, 2010). Definitioner av sociala problem är både könade, etnifierade, racifierade och klassbundna. Kunskap om sociala problem är alltid historiskt och kulturellt färdad inte minst av föreställningar om kultur eller klass och på vad sett den påverkar eller inte påverkar människors handlingar. Den historiska tillbakablicken pekar i denna studie på likheter mellan skildringar av sociala problem när det gäller människor med arbetarklass- och etnisk minoritetsbakgrund.

En av de mer vanligt förekommande orsakerna till att unga personer blir omhändertagna av socialtjänsten och föremål för den sociala barnvården är brottslighet. Olika ungdomsgrupper har genom tiderna varit föremål för hätska debatter om ökande brottslighet. Problem av den art som tidigare under en hundraårsperiod har fått gestalt i unga män från arbetarklassen och landsbygden. 1898 tillsattes Ligakommitténs utredning som behandlade problematiken kring unga pojkar från landsbygden med bristande anpassning till det nya livet i storstäderna, vilken 1902 resulterade i en barnvårdslag (se s. 43 ovan). Under 1960-talet uppmärksammas en överrepresentation av unga med utländsk bakgrund i brottslighet men forskare uttrycker samtidigt tveksamhet kring det statistiska materialets tillförlitlighet. Statistiken är annars, heter det, en garant för att objektivt visa på invandrades andel i brottslighet. Det statistiska särskiljandet av invandrare och svenskar legitimeras av "allmänhetens subjektiva tyckande" som riskerar att sprida fördomar om invandrades brottslighet. Statistiska kategorier konstrueras på detta sätt inte sällan i samklang med allmänna debatter formulerade i moraliserande frågeställningar. "Invandraren" hänvisar vid denna tid för övrigt i första hand till någonting som man inte är, icke-svensk. Detta ständiga intressefokus riktat mot frågan om likhet/olikhet är starkt närvarande i hela integrationsdebatten och kan delvis härledas till nationalstaternas uppkomst. Det nationalstatliga projektet bygger på en konstruktion av ett vi och ett dem och ett viktigt medel för att legitimera dessa var att skapa en känsla av ett enat folk. Gruppens egenskaper formuleras per definition alltid i negationer, för att veta vad "vi" är måste vi veta vad vi inte är¹²⁰.

Invandrarbegreppet kritiserades redan under tidigt 1980-tal för just detta negativa innehåll och dess närmast ontologiska karaktär (Se Peralta, 2005). Svaret på denna kritik tycks framförallt handla om att invandraren blir en *nationell representant* i högre grad än tidigare. I början på 1980-talet fick frågan om in-

---

¹²⁰ Detta vi-dem-tänkande har givetvis även andra orsaksförklaringar. En socialpsykologisk modell hävdar att tillhörandet av olika grupper är viktiga för vår identitet. Vi kategoriserar individer genom att dela in dem i "in-gruppen", den grupp vi själva anser oss tillhöra och "ut-gruppen", den vi inte anser oss tillhöra. Dessa grupper kan både bestå av små, nära relationer som familj och vänner och av kategorier som könsgrupper eller etniska grupper. Enligt denna logik tenderar vi att skapa en utgruppshomogenitet som betyder att vi uppfattar utgruppens medlemmar som mera lika varandra och de tilldelas inte sällan generaliserande egenskaper. Vi tenderar också att uppfatta utgruppens egenskaper som mer negativa än egenskaperna hos dem i vår egen in-grupp. Stereotypa tolkningar om utgruppens medlemmars personlighet och karaktär kan leda till självuppfyllande profetior (Se vidare ex. Lindholm, 2005).

vandrades andel i brottslighet stor massmedial spridning i Sverige. Forskare menar till återhållsamhet, uppmärksamheten motsvarar inte vidden av problemen. Överrepresentationen, menar flera forskare, är marginell. Det är också först i början av 1980-talet som etniska minoritetsungdomars överrepresentation i den sociala barnavården på allvar börjar diskuteras. I relation till det sociala arbetet blir under 1980-talet utländsk bakgrund alltmer intressant som variabel i identifieringen av vilka grupper som i högre grad än andra riskerar att drabbas av sociala problem. Fram till 1990-talets början utgör kategorin "invandrarungdomar" framförallt unga med finsk bakgrund. En förskjutning sker sedan gradvis i riktning mot ungdomar med bakgrund i länder som ingår i föreställningar om ett allt längre kulturellt avstånd. I ljuset av klientgrupper med bakgrund i alltmer avlägsna kulturer framstår "finnar som svenskar" och omfattas därmed inte längre av dessa problembeskrivningar. Problemformuleringarna är förvånansvärt lika men de utpekade grupperna skiftar alltså parallellt med föreställningen om det kulturella avståndet. Under 1990-talet blir ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund föremål för en hätsk debatt, framförallt i frågan om unga män och brottslighet. I mitten på 1990-talet uppmärksammas osynliggörandet av flickor med etnisk minoritetsbakgrund. Trots att även flickor med etnisk minoritetsbakgrund i studier långt tidigare har visat sig vara överrepresenterade i den sociala barnavården. Det är dock först när invandrarflickan som offer kan placeras i en passande problemformulering, nämligen hedersrelaterat våld, som flickorna på allvar får träda in. Invandrarflickor kom att bli "det perfekta offret" (Darvishpour, 2008).

Talet om kulturella konflikter är under 1960-talet naturliggjort i en common sense om att kulturer ligger på olika avstånd från oss. Ett fenomen som jag i avhandlingen benämner *det kulturella avståndets logik*. Det kulturella avståndet som förklaring på invandrades anpassningssvårigheter bygger på idéer om språkliga och kulturella avstånd och stora skillnader i sociala normer mellan olika etniska och/eller nationella grupper. Dessa kulturella konflikter leder med en psykologisk tankekarta till en splittrad identitet och sociala handikapp. Psykodynamiska begrepp som "neurotiserande situation" (Sveri, 1966) används. Det är också i denna anda som "andragenerationsproblemet" formuleras. I ett alltmer vänsterorienterat och "invandrarvänligt" 1970-tal söks sedan orsaker till problemen i högre grad i det svenska samhällets struktur. Frågorna skiftar fokus. Nu handlar dessa om att invandrare lever under socioekonomiskt svårare förhållanden än svenskar och att de har en sämre boendestandard. Andelsmässigt står fler invandrare än svenskar utanför arbetsmarknaden. Detta betyder också att flera forskare och debattörer under 1980-talet påpekar att det inte finns några vetenskapliga belägg för att det skulle medföra några särskilda problem att tillhöra den andra generationens invandrare. Under 1990-talet får kulturella och strukturella förklaringar ett gemensamt utrymme i diskussioner om etniska minoritetsungdomars sociala problem. I en alltmer *polariserad förklaringsmodell* framlever dessa två spår sida vid sida som två av varandra starkt beroende storheter. Den vetenskapliga kontrovers som nådde sin kulmen i debatten

om hedersrelaterat förtryck har kommit att bli ett uppenbart hinder i diskussionen, en hård knut, nästan omöjlig att lösgöra.

En annan riktning som blicken vänds mot i diskussionen om invandrades och deras barns anpassningsproblem är den erfarenhet som invandring och framförallt flykt innebär. Återigen med ett uttalat psykologiskt perspektiv med traumat i fokus. Detta innebär att förklaringar skjuts i en mer generell riktning men samtidigt bidrar detta till en patologisering av invandrarskap och framförallt flyktingskap. Under denna tid uppmärksammas också allt oftare invandrarfamiljen som källa till att barn och unga med invandrarbakgrund drabbas av sociala problem. Invandrarfamiljen framstår dock både som orsak till och lösningen på sociala problem.

Denna *familjerelationsparadox* innebär att invandrarfamiljer i många sammanhang anses ha ett fastare grepp om sina barn och i enlighet med detta antagande bör de också oftare finnas i lösningen av problemen. Men detta fastare grepp är också föremål för hätska angrepp då det även utgör ett stort hot mot etniska minoritetsungdomars frigörelse (och möjlighet att bli riktiga svenskar). Bredström (2006) menar att invandrarfamiljen patologiseras antingen genom beskrivningar av att de brister i förmågan att ge en stabil kulturell identitet eller att förmedla svenska värden (jmf. Schwarz som redan 1991 framfört liknande synpunkter). Bredström menar att detta är ett tecken på den integrationspolitiska förskjutning som har skett från en kulturpluralistisk förståelse till en neo-assimilationistisk. Bredström påpekar att inom båda dessa diskurser refererar kultur till skillnad men med helt olika innebörd och följder; kategoriska polariseringar har tilltagit sedan den tid då de finska barnen dominerade diskussionen. Sedan 1990-talet utgör det normala, det svenska, inte bara en kulturell förebild utan framstår i många fall även som den enda orienteringen i frågan om vad som är problemet och vad som är lösningen. Jag menar också att en tydlig ambivalens till invandrarfamiljen kan skönjas i mitt material. Familjen är så att säga både räddaren och förstöraren i kampen om etniska minoritetsungdomar och deras möjlighet till "en lyckad integration". Kultur blir alltmer återigen ett problem. Reaktionen på detta blir ett ökat ifrågasättande av att invandrarbakgrund skulle vara en värdefull variabel att ta hänsyn till. Under det tidiga 2000-talet är snarare klass den variabel som får genomslag i skilda undersökningar. Lundström & Sallnäs (2003) ställer den retoriska frågan om "den sociala barnavården bidragit till att klass döljs när barnavårdsfrågan betraktas utifrån en etnisk dimension?" (s. 208).

I den andra änden av den tanketråd om invandraren som negation som läggs ut under 1960-talet blir den logiska lösningen att bli svensk. Under 1960-talet är assimilation av invandrade personer ett absolut självklart mål i den svenska invandrapolitiken. Det bästa medlet i kampen om invandrades anpassning är under ett assimilationistiskt och universalistiskt 1960-tal att tillgodose invandrades behov av information om det svenska samhället och kunskaper i det svenska språket. Den kompetens som därför efterfrågas bland personal som arbetar med invandrade personer är därför att behärska olika invandrarpråk.

Problemen med bristande integration förläggs vid denna tid till stor del på de invandrade själva, de har inte i tillräcklig grad tagit till sig informationen. Det ligger också i linje med, som flera forskare har pekat på, en svensk något överlägsen attityd. Det råder fortfarande en tro på att invandraren med rätt utbildning och varsamhet kan ledas in i svenskhet (Peralta, 2005). Men självkritiken är också närvarande. Majoritetssamhället har brustit i att förmedla svenska värden på ett tillfredsställande sätt. Under ett kulturpluralistiskt 1970 och -80-tal framstår en annorlunda kultur alltmer som någonting intressant. Allt oftare uppmärksammas att invandrare står utanför det svenska samhället och den svenska assimilationistiska attityden börjar ifrågasättas. Kanske är det lättare att bli svensk om man inte påtvingas denna svenskhet? Kritik som riktas mot det sociala arbetet handlar allt mer om att invandrabarn och -unga berövas en möjlighet att behålla kontakten med sitt kulturella ursprung. Den nya politiken med jämlikhet, valfrihet och samverkan uppfattades också som ett brott med den svenska assimilationistiska attityden.

Under 1970-talet blir lösningen att se till att det sociala arbetet representeras av människor med "rätt kulturell bakgrund". Kultur laddas alltmer med ett positivt innehåll och har därefter i det sociala arbetets kontext framställts som lösningen på problem förknippade med människor med etnisk minoritetsbakgrund. Kultur handlar i 1970-talets sociala arbete främst om representation. Forskare ifrågasätter visserligen en förenklad koppling mellan att ha invandrabakgrund och att vara kulturkompetent. Invändningen handlar dock inte om kopplingen mellan invandrabakgrund och kulturkompetens utan om uppfattningen att endast invandrare är kulturkompetenta. Denna kunskap som i ett inledningsskede främst benämns "invandrarkunskap" formuleras i ett antagande om avgränsade kunskaper om människor som har invandrat från andra länder till Sverige. Att vara invandrare blir inom denna diskurs snarast ett sjukdomstillstånd, en avvikelse, som pågår under en viss (begränsad) tid. Det är en process som tar sin början långt innan och avslutas långt efter den egentliga flytten. Under invandrarkunskapens tidevarv råder fortfarande en stark tro på att invandraren kan bli som oss.

En livlig debatt börjar också föras om de svårigheter som annorlunda kulturer kan skapa i mötet mellan socialarbetare och klient och detta gäller i hög grad i barn och ungdomsärenden. Under 1980-talet gäller det för socialarbetare att skaffa sig en alltmer detaljerad kulturkompetens. Kulturkompetens formeras här till ett specifikt kunskapsområde. Kulturkompetens handlar inte längre om en envägskommunikation utan om ett utbyte och lärande mellan två kulturer. En kultursyn, som åtminstone på ytan, blir alltmer relativistisk, betonar det ömsesidiga kulturutbytet mellan klient och tjänsteman. Ett begrepp som "invandrarkunskap" kritiseras för att vara faktainriktat och överges till förmån för det mer emotiva "interkulturell kommunikation" bland andra. Kultur handlar dock även fortsättningsvis i många fall om representation. I denna anda skapas också en ny yrkeskår, familjepedagogerna, som arbetar direkt riktade mot specifika etniska grupper. Invandrabakgrund framstår alltmer som en intressant va-

riabel att undersöka i skilda sammanhang. Under 1980- och 1990-talen förvandlas invandraren till en kulturvarelse i den kunskap som framförallt benämns "kulturkompetens. Med denna diskurs blir invandrarens annorlundahet återigen mera en egenskap med en tydlig början men ett mycket oklart slut (går det någonsin över?). Den kulturella bakgrunden förvandlas till någonting närmast essentiellt som följer med i bagaget vid migration och i det nya landet påverkar stora delar av livet. Under det tidiga 2000-talet kommer också bristen på vetenskapligt förankrade belägg ikapp något som uppenbart endast utgjort en åsikt nämligen att särskilt riktade insatser eller en specifik kulturkompetens skulle gynna utvecklingen för etniska minoritetsungdomar med sociala problem. Det råder också mycket delade meningar om hur det sociala arbetet idag bedrivs med hänvisning just till kultur. Vissa forskare menar att det svenska sociala arbetet är universalistiskt och inte alls tar hänsyn till den kulturella bakgrunden hos klienter. Andra forskare menar att det är kulturaliseringen av sociala problem som är det stora felet i socialtjänstens arbete. Allt oftare kritiserar nu ett statiskt och endimensionellt kulturbegrepp till förmån för ett mer kontextuellt.

KULTURANALYSEN BÖR UTVECKLAS

I denna avhandling har jag visat på variationen i tolkningen av kulturbegreppet i en vetenskaplig och politisk diskurs. Framförallt hur detta kommer till uttryck i diskussionen om socialt arbete med etniska minoritetsungdomar. En tydlig tendens i forskning och offentliga utredningar i en svensk kontext är att ett statiskt och associativt kulturbegrepp prioriteras framför ett mer dynamiskt eller kontextuellt kulturbegrepp. I varierande grad har ett evolutionistiskt och relativistiskt kulturbegrepp dominerat debatten. Som jag tidigare har framhållit är språket inte neutralt och kulturbegreppets existensmodus får varierande effekter i berörda människors liv. En evolutionistisk och statisk kultursyn har fått sociala verkningar i form av ett osynliggörande av strukturella differensieringsformer och ett socialt utanförskap som i sin förlängning tenderar att påverka kulturella uttryck här och nu. Oenigheten om hur kulturbegreppet ska förstås och hur mycket det ska förklara uttrycks inte sällan explicit av olika forskare. Flera forskare menar att det traditionella antropologiska kulturbegreppet är ytterst problematiskt då det bygger på och har sitt ursprung i kolonialistiska och nationalistiska sammanhang. Begreppet bygger på och frammanar idén om skillnad och över- och underordning. Det är idag ett fåtal forskare som motsäger sig en närmast konstruktionistisk och kontextuell förståelse av kultur och explicit formulerar definitionen av kultur som något statiskt och oföränderligt. Problemet är således inte i första hand att orsaksförklaringarna är onyanserat kulturessentialistiska utan att kulturbegreppet när det används i diskussionen om det sociala arbetet hos flertalet författare inte definieras tillräckligt väl. Samtidigt bör det påpekas att behovet av ett analytiskt kulturperspektiv uppmärksammas alltmer. Skillnaderna i kultursyn kan vara svåra att upptäcka vid en översiktlig läsning men framträder vid närmare granskning. Polariseringen mellan att se kultur

som en statisk enhet och en social handling med processuell karaktär som trots allt framträder är viktig att uppmärksamma i analysen av frågor som berör "invandrare". Detta är viktigt inte minst i forskningen om ungdomar. Dock kräver detta en nyanserad och "lyssnande" inställning. Min uppfattning är att "invandraren" i vissa fall tenderar att bli en bricka i spelet om den goda (läs antirasistiska) forskaren, myndigheten etc. Forskning och utredningar har många gånger drivits av ideologiskt färgade beskrivningar och antagonistiska argumentationer, mellan företrädare för olika teoretiska uppfattningar, och sällan av en genuin nyfikenhet över mycket komplexa sammanhang. Jag efterfrågar en större öppenhet och vidsynthet, en forskning som inte så tvärsäkert uttalar sig om fenomen som kultur, etnicitet, social struktur, hegemoniska diskurser och dess inbördes relationer.

För att göra detta krävs ett kulturperspektiv som förmår sammanbinda det sociala utanförskapet med nya kulturella uttryck. Kulturbegreppets historia pekar på dess varierande användningsområde och betydelseförskjutningar idag. Kulturens hyperkomplexa karaktär påverkas också av den sociokulturella komplexitet som idag karaktäriserar vårt samhälle. Fink (1988) menar att varje gång begreppet kultur används öppnas en oändlig massa tolkningsmöjligheter upp och begreppet måste med nödvändighet tydligt definieras. Så här över tjugo år senare kan jag konstatera att långt ifrån alla följer Finks uppmaning. En kritik av ett kulturalistiskt synsätt bör inte resultera i att kulturanalysen helt försvinner. Det viktiga är att begreppets dynamiska och processuella karaktär styr analysen samtida med ett uppmärksammande av andra centrala segregeringar och påverkansfaktorer. Trots att begreppet är omtvistat och svårdefinierat är min slutsats att det behövs för att beskriva vissa typer av mellanmänniska handlingar på grupp-nivå. Flera andra forskare menar i likhet med mitt resonemang ovan att vi inte bör sluta tala om kultur trots att risken för hierarkisering är uppenbar. Rosales (2005) menar att vi bör tala om kulturella skillnader utan att avgränsningen nödvändigtvis måste hänvisa till etnicitet. Rosales (2005) uppmärksammar oss vidare på att den uppdelning mellan kultur och struktur som motsatta synsätt bland annat i debatten om hederskulturer är olycklig. Detta är enligt min mening också en självklar utgångspunkt i den fortsatta forskningen. Struktur och kultur är ömsesidigt beroende storheter som förlorar i mening när de förstås som motsatta förklaringsgrunder till svårigheter som drabbar människor. Kultur och struktur är med Charles Tillys ord två delar intimt sammanflätade med varandra (Tilly, 2000 s. 31).

Ett särskilt fokus bör också omfatta de institutionella praktiker som formar mötet mellan klient och socialtjänst. I linje med ovan sagda är det angeläget att framtida studier hanterar frågor om hur sociala problem formuleras i en politisk, vetenskaplig och professionsdiskurs. Det behövs också mer forskning där de som berörs av problembeskrivningarna synliggörs. En utveckling av studier av kultur, etnicitet och socialt arbete som förmår att förhålla sig till ett dynamiskt kulturbegrepp som förbinder kulturella processer med migration, integra-

tionspolitik och konkreta erfarenheter hos grupper och individer är därför önskvärt. Där ett uppmärksammande av olika erfarenheter mellan skilda generationer av människor med etnisk minoritetsbakgrund kan vara en aspekt för att förstå situationen för ungdomar.

FRÅN FLERFAKTORIELLA FÖRKLARINGAR TILL INTERSEKTIONALITET

I studiet av en offentlig och vetenskaplig diskurs om socialt arbete med etniska minoritetsungdomar är könade diskurser framträdande. Det betyder också att genusperspektivet saknas. Könet är så att säga för givet taget i diskussionen om kriminalitet och utsatthet för hedersförtryck. Det framstår som viktigt att förut-sättningslöst studera olika förhållanden utan att på förhand koppla dessa till ett specifikt kön. Studier har hittills fokuserat flickor i patriarkala miljöer men där finns även mödrar, fäder och söner. Det råder även en stor brist på genusperspektiv i studier som behandlar frågor om kriminalitet. En forskningsöversikt har också visat att i de få fall ett genusperspektiv anläggs på frågor om social barnavård så sker det när det handlar om flickor och ungdomar men inte barn och pojkar/unga män (Ulmanen & Andersson, 2006). Forskning saknas om hur ålder, kön och etnicitet samspelar i mötet med myndigheter (Se vidare de los Reyes och Wingborg, 2002; de los Reyes & Mulinari, 2005). Klass, kön, ålder och etnicitet (intersektionalitet) bör också iaktas i ett mera komplext perspektiv än som är vanligt idag. de los Reyes & Mulinari (2005) pekar också på den brist på ett intersektionellt perspektiv som präglar dagens maktanalys. Okunskap råder exempelvis om hur etnicitet ökar unga kvinnors och mäns sårbarhet på olika sätt och hur manlig överordning upprätthåller etniska mönster (de los Reyes och Wingborg, 2002; 2003). Flera forskare har påpekat den intersektionella analysens relevans för det sociala arbetet (Fahlgren & Sawyer, 2005; Mattsson, 2010). Ett intersektionellt perspektiv innebär att se att över- och underordning grundar sig i ett flertal särskiljande principer. Detta innebär att skilda former av segregering principer analyseras utifrån dess korsbefruktning och inte som är vanligt idag genom att enbart beskriva dem sida vid sida. Principer som klass, kön etnicitet/ras kan inte ses som skilda från varandra utan är beroende av varandra. Olika former av förtryck aktualiseras i olika situationer med olika styrka. Föreställningar om exempelvis kön innebär också alltid föreställningar om etnicitet och ålder ex. (Mattsson, 2010). Intersektionalitet har blivit något av en trend i en stor del av dagens forskning. Det är i sammanhanget viktigt att lyfta fram dess rötter i en postkolonial tradition och dess kritik av en hegemonisk feminism (Dahl, 2010). Jag vill också i likhet med Mattsson (2010) poängtera det intersektionella perspektivets sammanlänkning med makt och konstruktion. För att citera de los Reyes och Mulinari (2005 s. 25) handlar intersektionalitet om att uppmärksamma maktens göranden och att detta sker igenom "individer, ideologier, vedertagen kunskap, diskurser och

materiella villkor”. Jag kan dock se en risk i det intersektionella perspektivets tendens att överbetona en strukturell analys där forandet av subjektet som strukturell position blir framträdande. Risken är att ”det beforskade subjektet” förlorar sin agens. En diskursiv ansats leder ofta fram till den utgångspunkt som forskaren redan på förhand har: Forskning om strukturell diskriminering med en utgångspunkt i att diskriminering genomsyrar samhället leder därför inte sällan till att strukturell diskriminering och rasism uppenbarar sig ”överallt”. Om diskrimineringen finns ”överallt” görs den i samma stund omöjlig att fånga. Likväl leder resonemanget till ett deterministiskt förhållningssätt som kategoriserar en hel värld (eller ”majoriteten”, ”institutionella praktiker” osv.) som diskriminerande. Beskrivningar av tjänstemän blir ofta onyanserade som fångade i kulturrasistiska diskursers nät. Medan klienten däremot ofta får tala i egenskap av subjekt där talet formeras från diskurs till erfarenhet och upplevelse.

I studiet av sociala problem är det nödvändigt med flera dimensioner. Det i vissa fall nödvändigt att ta reda på kvantiteten av ett visst samhällsfenomen men det är långt ifrån tillräckligt i förståelsen av problemen. Det är också viktigt att studera hur ett problem konstrueras subjektivt och vilka värdekonflikter som kan ligga bakom definitionen. Forskningen om sociala problem har en tendens att utföras antingen inom en mer ”objektivistisk” eller i en mer ”konstruktivistisk” forskningstradition men att flertalet frågor skulle tjäna på att hanteras utifrån båda dessa teoretiska utgångspunkter. Inte antingen-eller utan både-och. Samtida med ett uppmärksammande av kunskapsproduktionens ”hegemoniska karaktär” (de los Reyes & Mulinari, 2005). Ett förhållande som bör uppmärksammas och ett viktigt val för mig som författare har varit vikten av att sätta in det analyserade talet/texterna i sitt sociala sammanhang (jmf. Widerberg, 2002). Ett exempel från min empiri är den ”eländesdiskurs” eller ”problemdiskurs” som flera författare har beskrivit omfattar människor med etnisk minoritetsbakgrund i olika tal/texter. Jag vågar nog påstå att stora delar av den svenska befolkningen som har etnisk minoritetsbakgrund i hög grad drabbas av dessa eländesbeskrivningar men det är viktigt att se i vilket sammanhang detta tal kommer till. I mitt material handlar det just om sociala problem och socialt arbete. Flera forskare har visat på att dessa eländes- eller problembeskrivningar omfattar flera andra klientkategorier inom det sociala arbetet. Flera författare som har studerat grindvakter och etnisk diskriminering (Hertzberg, 2003; Lund & Ramsby, 2001) har endast studerat ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund. Det är därför svårt att säga om problembeskrivningar även drabbar svenska ungdomar och där även kön och klass utgör viktiga aspekter av den strukturella diskrimineringen.

ETNICITET, UNGDOM OCH SOCIALTJÄNST: ETT EFTERSATT FORSKNINGSFÄLT

Den mest påtagliga bristen när det gäller forskning om etniska minoritetsungdomars möte med sociala myndigheter i relation till förståelsen av kultur är avsaknaden av empiriska studier. Som jag visat på finns väldigt mycket skrivet som berör detta område med det innehåller en hel del tyckande och väldigt lite är grundat på några mer omfattande empiriska studier. Forskningen om välfärdsstatliga institutioners bemötande av ungdomar med etnisk minoritetsbakgrund är bristfällig. En brist som har poängterats vid flera tillfällen tidigare. I Socialstyrelsen (1998) konstaterades att mer forskning behövs om överrepresentationen av ungdomar med utländsk bakgrund när det gäller placeringar inom socialtjänsten. Vad är det som orsakar det ökade behovet av hjälp och handlar det om ett verkligt större behov eller beror överrepresentationen på en ökad risk för upptäckt? En annan fråga som anses viktig att besvara är hur socialtjänsten på bästa sätt ska bemöta dessa ungdomar? Empiriska studier om den sociala barnvården och dess förhållande till etniska minoriteter saknas så gott som helt och hållet i Sverige, däremot finns internationell forskning på området (Lundström & Sallnäs (2003). Detta är frågor som nu, mer än tio år efter Socialstyrelsens konstaterande, fortfarande till stor del står obesvarade.

Speciellt gäller detta hur ungdomarna själva upplever bemötandet, hur uppfattar ungdomar utifrån en position som klient "kulturkompetens" till exempel? Det finns endast ett fåtal studier där unga "klienter" med etnisk minoritetsbakgrund kommer till tals om vad de anser att tjänstemän bör ha kunskap om i relation till migration och etnicitet. Andra frågor som bör utvecklas är hur strukturella förändringar som exempelvis nedskärningar inom den offentliga sektorn påverkar tjänstemäns bemötande av människor med utländsk bakgrund? Frågor som hittills till stor del står obesvarade är hur definitionen och kategoriseringen av "invandrare" påverkar interaktionen mellan majoritet och minoritet. Hur formas mötet av de föreställningar om invandrare, kultur och etnicitet som tjänstemän bär på? Ålund (1997; 2002) har pekat på att socialsekreterare trängda av tids- och budgetbrist tenderar att ta till enkla förklaringar på komplexa problem. Hessles (2004) ingång var att denna brist på tid leder till att socialsekreterare inte förmår utveckla ett kulturkompetent bemötande i tillräcklig grad. Jag anser att det behövs forskning som empiriskt belyser relationen mellan tjänstemän och klienter och inte minst mot bakgrund av nedrustningar och förändringar av socialtjänstens organisation och ideologiska fundament. Mer forskning behövs också om hur fenomen som diskriminering och rasism inverkar på det sociala arbetets praktik i mötet med klienter med etnisk minoritetsbakgrund.

Det finns alltså uppenbara risker med att betona kultur/eticitet i diskussioner om orsaker och lösningar av sociala problem men å andra sidan att det är minst lika riskabelt att undvika att lyfta fram dessa fenomen. Det uppstår inte sällan frågor om vad kultur är, och om kulturs karaktär, om begreppet är sta-

tiskt eller dynamiskt osv. Men kanske handlar det i många fall snarare om att man talar om fenomen som rör sig på olika nivåer. Min roll har varit att identifiera hur fenomenet tas upp i det svenska offentliga debatten och forskningen om socialt arbete och att efterlysa en större grad av integration mellan det sociala och det kulturella. Jag vill här också tydligt poängtera att "utländsk bakgrund" eller andra nationsberoende variabler bör uteslutas i undersökningar om förekomsten av sociala problem bland skilda kategorier av människor. Detta har att göra med två grundantaganden. För det första har brottslighet sin orsak i strukturella förhållanden som fattigdom, rasism och exkludering från olika samhällsfärer. Det är aldrig en kulturell eller etnisk "egenskap". För det andra existerar inga homogena kulturer eller etniciteter. "Vi" och "dom" är oundvikligen dömda till upplösning.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram att en av svårigheterna i utformandet av en litteratur och forskningsöversikt är att faktiskt finna den forskning som är utförd inom det område som studien ämnar ringa in. Svårigheten beror bland annat på att det empiriska materialet är profilerat i en långt bredare riktning än det egna akademiska ämnet som i mitt fall socialt arbete. En relativt liten del av forskningen behandlar också direkt frågan om det sociala arbetet med etniska minoritetsungdomar. Jag anser dock, trots detta, att översikten ringar in huvuddrag, teman och diskurser som varit dominerande under den undersökta tidsperioden. Denna avhandling ska heller inte ses som en heltäckande litteratur- och forskningsöversikt utan min intention har varit att just fånga in huvudteman. En annan svårighet handlar om att göra de refererade författarna rättvisa utan att nyanser och komplexitet i resonemangen förloras. Jag har i möjligaste mån strävat efter att visa på nyanser och variationer i texterna och speciellt då i förhållande till begreppet kultur.

REFERENSER

- Ahlberg, Jan och Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (1996) *Invandrarers och invandrarens barns brottslighet: en statistisk analys*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).
- Ahmadi, Nader (1997) "Olika föreställningar om familjebegreppet. Familjen-en enhet eller flera självständiga individer?" i Sjöblom, Yvonne & Hydén, Margareta (red) *Att skiljas i främmande land: invandrarers möte med familjerätt och familjerådgivning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Ahmadi, Nader (red.) (1998/2003) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Ahmadi, Nader & Lönnback, Eva-Britt (red) (2005) *Tvärkulturellt socialt arbete: av socialarbetare för socialarbetare*. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen.
- Akpınar, Aylin (1998) *Challenged family and kinship ideals: Family crisis and social networks among Turkish immigrants*. Stockholm: Institutet för social forskning.
- Allwood, Carl-Martin & Franzén, Elsie C. (red) (2000) *Tvärkulturella möten* Stockholm: Natur & Kultur.
- Almqvist, Kerstin (2000) "Barn i den traumatiserade familjen", i Allwood, Carl-Martin & Franzen, Elsie C (red) *Tvärkulturella möten* Stockholm: Natur & Kultur.
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (1994) *Tolkning och reflektion*, Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Berit (2004) *Storstadssatsningen i Malmö; utvärdering av projektet socialarbetare för ungdomar 2002-2004*. Malmö: Malmö stad.
- Angel, Birgitta & Hjern, Anders (1992) *Att möta flyktingbarn och deras familjer*. Lund: Studentlitteratur
- Arbabi, Farnaz & Fristorp, Lotta (2002) *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder*. Stockholm: Rädda barnen.
- Arnstberg, Karl-Olov (1998) *Svenskar och zigenare-en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Stockholm: Carlssons.
- Aune, Aila och Statens invandrarverk (1983) *Invandrarkunskap i högskolan. Sammanfattning av SIV:s högskolekonferenser 1979-1982*. Norrköping: Statens Invandrarverk.
- al-Baldawi, Riyadh (1997) "Etniska aspekter på missbruk och missbrukarvård" i Helling, Stig (1997) *Bryt igenom myterna-Om insatser mot narkotikamissbruk bland invandrare i Norden*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- al-Baldawi, Riyadh (2003) "Migration och familjestruktur-Om psykosociala konsekvenser av förändringar i familjestrukturen hos invandrare" i Ahmadi, N (red) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber.
- Back, K, Svedin, CG & Wadsby, M (1993) *Barn och skilsmässor i invandrar- och flyktingfamiljer*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Banno Gomes, Nadia & Norlander, Lisa (1998) "Tjejer i Botkyrka: en kartläggning av tjejgruppsverksamheten i kommunen". Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Bergström, Ulrika & Sarnecki, Jerzy (1996) "Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem i Stockholms län" i Armelius, Bengt-Åke (red) *Vård av ungdomar med sociala problem: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.

- Beronius, Mats (1991) *Genealogi och sociologi*. Stockholm: Symposiom.
- Blomberg, Staffan & Petersson, Jan (2007) "Socialpolitik och socialt arbete" I Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans *Socialt arbete-en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Boeke, Maja, Rutqvist, Brittmarie, Kumlien, Mats (1974) *Ännu ett rån: en undersökning av post-, bank- och affärsrån i Stockholm 1972*. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet. Avdelningen för allmän kriminalvetenskap och kriminal politik.
- Borevi, Karin (2002) *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Borevi, Karin & Strömblad, Per (2004) *Kategorisering och integration: om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag: rapport från Integrationspolitiska maktutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Bravo, Marcela (1993) *Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer: en kartläggning av PBUs, socialtjänstens och flyktingbyråns insatser inom Stockholms stad*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsbyrån.
- Bravo, Marcela & Lönnback, Eva Britt (2003) "Invandringskrisen eller det förlorade paradiset" i Ahmadi (red) *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Bredström, Anna (2003) "Bilderna av invandrarkillar i media" i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red) *Maktens (o)lika förklädnader-Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- Bredström, Anna (2006) "Invandrare" i svensk hiv- och aidspolicy 1985-2005: Från kulturpluralism till neo-assimilering" I SOU (2006:37) de los Reyes, Paulina (red) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Stockholm: Fritzes.
- Brune, Ylva (1998) *Mörk magi i vita medier: svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson.
- Brune, Ylva (2003) "Invandrare" i mediearkivets typgalleri" i de los Reyes, P., Molina, I., Mulinari, D., (red) *Maktens (o)lika förklädnader-Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brå-rapport (1977:8) *Brottsutvecklingen 1977*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå-rapport (2000:6) *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*. Stockholm: Fritzes.
- Brå-rapport (2005:17) *Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet*. Stockholm: Fritzes.
- Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red) (2007) *Diskursanalys i praktiken*. Stockholm: Liber.
- Carlsson, Marie (2002) *Svenska för invandrare-brygga eller gräns?* Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Dahlström, Carl (2004) *Nästan välkomna: invandrapolitikens retorik och praktik*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

- Darvishpour, Mehrdad (2004) *Invandrarkvinnor som bryter mönstret-hur Maktförskjutningar inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*. Lund: Liber AB.
- Darvishpour, Mehrdad (2008) "Köns- och generationskonflikter inom invandrade familjer- utifrån ett intersektionellt perspektiv" i Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red) *Migration och etnicitet-perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Daun, Åke, Stenberg, Leif, Svanström, Leif & Åhs, Stig (1994) *Invandrarna i välfärdssambället*. Stockholm: Tiden/ Folksam.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2000) *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete
- Diesen, Christian, Lernerstedt, Claes, Lindholm, Torun och Pettersson, Tove (2005) *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ds 2000:43 *Begreppet invandrare-användningen i myndigheters verksamhet*. Stockholm: Fritzes.
- Ehn, Billy (1994) "Att tolka intervjuer i multietniska miljöer" i Öhlund & Bolin *Ungdomsforskning-kritik, reflektion och framtida möjligheter*. Stockholm: Ungdomskultur vid Stockholms universitet 1994.
- Ekblad, Solvig, Jansson, Staffan & Svensson, Per-Gunnar (1996) *Möten i vården- Transkulturellt perspektiv på hälso- och sjukvården*. Stockholm: Liber utbildning.
- Ekström, Simon (2006) "Fadime Sahindal och misstankens hermeneutik-Debatt, fenomen, projektion" i Ekström, Simon & Gerholm, Lena (red) *Orienten i Sverige: samtida möten och gränssnitt*. Lund: Studentlitteratur.
- Eldén, Åsa (2003) *Heder på liv och död: våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Eliassi, Barzoo (2006) "Diskriminerande föreställningar inom socialtjänsten" I *Den segregeringande integrationen: om social sammanhållning och dess hinder*. Stockholm: Fritzes.
- Elvhage, Gudrun, Lagerberg, Dagmar & Sundelin, Claes (red) (1990) *Barnfamiljerna och sambällets ambitioner*. Stockholm: Liber.
- Ericsson, Marie & Poikolainen, Kirsi (red) (1995) *Som om dom inte fanns – invandrantjejnerna!: att synliggöra och arbeta med invandrantjejer*. Stockholm: Fritidsforum
- Estrada, Felipe (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Avhandlingsserie nr 3. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Fahlgren, Siv (1999) *Det sociala livets drama och dess manus*, Umeå Universitet. nr. 29.
- Fahlgren, Siv & Sawyer, Lena (2005) "Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten" I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005: 2/3.
- Faria, Filipe (1984) *Invandrarbarn i Malmö*. Stockholm: Liber.
- Fink, Hans (1988) "Et hyperkomplekst begreb. Kultur, kulturbegreb og kulturrelativisme" I Hauge, Hans & Hörstböll, Henrik (red) *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Forsling, Sven (1987) *444 stockholmsungdomar i kris*. Stockholm: Stockholms läns

- landsting.
- Foucault, Michel (1976/1980) *Sexualitetens historia del 1. Viljan att veta*, Stockholm: Gidlunds.
- Foucault, Michel (1974/1998) *Övervakning och straff*. Lund: Studentlitteratur.
- Frimansson, Jan (red) (1986) *Omhändertagande av invandrarbarn i Sverige: var står forskningen idag?* Stockholm: Delegationen för social forskning (DSF).
- Frykman, Jonas (1988) *"Dansbaneeländet"*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Gehlin, Gunilla, Jonsson, Eva-Lotta, Westerberg, Maria & kihlbom, Rosie (2005) "Tvärkulturellt socialt arbete med barnfamiljer" I *Tvärkulturellt socialt arbete* Ahmadi & Lönnback (red) Stockholm: FoU-rapport 2005:5.
- Gomér, Gunnel & Olsson, Orvar (1994) *Narkotikamissbruk bland invandrare-en särredovisning från Undersökningen av narkotikamissbrukets omfattning 1992 samt uppgifter om narkotikabrottslighet*. CAN-rapportserie nr.41. Stockholm: CAN & Folkhälsoinstitutet.
- Graner, Rolf (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan. Diss.
- Hammar, Tomas (1994) *Om IMER under 30 år: en översikt av svensk forskning om internationell migration och etniska relationer*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Hedin, Uno (1966) "Pressen och invandrarna" i *Svenska minoriteter* Schwarz, David (red) Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Helling, Stig (1994) *Drogmissbruk bland invandrare-en översikt*. Knivsta: S Helling.
- Helling, Stig (1997) *Bryt igenom myterna-Om insatser mot narkotikamissbruk bland invandrare i Norden*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Hertzberg, Fredrik (2003) *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet- hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Hertzberg, Fredrik "Politik och kultur. Om kultur och etnicitet i statliga offentliga utredningar" I Pripp, Oscar (2004) *Mångfald i kulturlivet* Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Hertzberg, Fredrik (2006) "Aleksandra Ålund och den anti-kulturella vändningen i svensk IMER-forskning". I *Bortom etnicitet: festskrift till Aleksandra Ålund*. Umeå: Boréa.
- Hessle, Sven (1984) "Omhändertagande av invandrarbarn" i Soydan, Haluk (red) *Socialt arbete och invandrare*. Malmö: Liber.
- Hessle, Sven (1988) *Familjer i sönderfall-en rapport från samhällsvården*. Göteborg: Nordstedts.
- Heyman, Anna-Greta (1988) *Invandrarbarn*. Stockholm: Carlssons.
- Hirdman, Yvonne (1993) *"Att lägga livet till rätta-studier i svensk folkhemspolitik"*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Hjern, Anders (1991) *Flyktingbarn i Sverige 1990/91. Flyktingbarn i hälso- och sjukvården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Hofer, von Hanns & Tham, Henrik (1983) "Stöld i Sverige 1831-1980" Ur *Samhällsproblem-en bok om svensk samhällsutveckling och sociala problem*. Goldberg, Ted (red). Malmö: Liber.
- Hofer, Hanns von & Tham, Henrik (1991) *Foreign citizens and crime: the Swedish case*.

- Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Hofer, Hanns von, Sarnecki J., & Tham H. (1996) "Invandrarna och brottsligheten" I *Att möta det mångkulturella-Socialtjänsten och invandrarna*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet m.fl.
- Hollander, Anna (1985) *Omhändertagande av barn-En studie av barnavårdsmål vid förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*. Stockholm: Aktuell juridik förlag.
- Hornemann Möller Iver, Andersen John & Elm Larsen Jörgen (2009) "The exclusion and marginalization of immigrants in the Danish welfare society" i *International Journal of Sociology and Social Policy* 2009: 5/6.
- Hosseini-Kaladjahi, Hassan (2002) "Lokal integration-hinder och möjligheter i integrationsarbetet i ett lokalsamhälle" I Ramberg-Pripp (red) *Fittja, världen och vardagen*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Hydén, Sophie & Lundberg, Anna (2004) *Inre utlänningskontroll i polisarbete: mellan rättsstatsideal och effektivitet i Schengens Sverige*. Malmö: IMER, Malmö högskola.
- Höglund, Sten (1998) *Svensk forskning om diskriminering i arbetslivet 1990-1996. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Höglund, Sten (2000/2005) "Arbetsmarknaden" i Goldberg, Ted (red) *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Integrationsverket (2000) *Låt oss tala om flickor* Integrationsverkets rapportserie 2000:6. Norrköping: Integrationsverket.
- Jo Wilson, Sandra (2005) "Ungdomskriminalitet: Forebyggande tiltag virker, selvom de ikke er kulturelt tilpassede" i *Etniske minoriteter-et nyt proletariat?* Social forskning.
- Johansson, Christina (2008) "Svensk invandrings- och flyktingpolitik" I Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red) *Migration och etnicitet-perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Katarina & Wirbing, Peter (1999/2005) *Riskbruk och missbruk: alkohol, läkemedel, narkotika: uppmärksamma, motivera och behandla inom primärvård, socialtjänst och psykiatri*. Stockholm: Natur och kultur.
- Johansson, Rune (1999) "Gemenskapens grunder-Etnicitet som konstruktion och process" i Olsson (red) *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlsson.
- Jonsson, Stefan (2004) "Rasism och nyrasism i Sverige. 1993-2003" I Mattsson, Katarina & Lindberg, Ingemar *Rasism i Europa-kontinuitet och förändring*. Stockholm: Agora.
- Knocke, Wuokko & Hertzberg, Fredrik (2000) *Mångfaldens barn söker sin plats. En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund*. Stockholm: Svartvitt och Arbetslivsinstitutet.
- Kamali, Masoud (1999) *Varken familjen eller samhället*. Stockholm: Carlsson.
- Kamali, Masoud (2002) *Kulturkompetens i socialt arbete*. Stockholm: Carlsson.
- Kamali, Masoud (2005a) "Ett europeiskt dilemma: Strukturell/institutionell diskriminering". I *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes.
- Kamali, Masoud (2005b) *Sverige inifrån-röster om etnisk diskriminering*. SOU 2005:69. Stockholm: Fritzes.
- Kurkiala, Mikael (2005) *I varje trumslag jordens puls-om vår tids rädsla för skillnader*. Stockholm: Ordfront.

- Kühlhorn, Eckart (2002) *Sluten ungdomsvård. Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999*. Stockholm: SiS.
- Kyvsgaard, Britta (2005) "Etniske minoriteters høje kriminalitetshyppighed: kulturkonflikter eller sociale og økonomiske årsager?" i *Etniske minoriteter-et nyt proletariat? Social forskning* mars 2005.
- Lahti Edmark, Helene *Fängslande bilder, fängslande verklighet-Om utsatta bostadsområden och interventioner*. Malmö: Socialhögskolan. Nr 3.
- Lange, Anders (1997) *Invandrare om diskriminering. En enkät om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen*. Stockholm: CEIFO.
- Lange, Anders (1999) *Invandrare om diskriminering: en enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen. (DO)*. Stockholm: CEIFO
- Lange, Anders (2000) *Diskriminering, integration och etniska relationer*. Norrköping: Integrationsverket.
- Leiniö, Tarja-Liisa (1994) "Invandrarungdomars etablering" s. 313-334. Särtryck ur "Ungdomars välfärd och värderingar" SOU 1994:73. Stockholm: Institutet för social forskning.
- Lindgren, Lena (1989) *Att finna en väg: en studie kring flyktingars första tid i Stockholm*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsbyrån (FoU), Stockholms socialförvaltning.
- Lindholm, Torun (2005) "Socialpsykologiskt perspektiv. Fördomar och diskriminering-klassiska problem o modern skepnad" I Diesen, Lernestedt, Lindholm & Pettersson. *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lithman, Yngve (1981) "Andragenerationen och ett flerkulturellt Sverige". I *Invandringen och framtiden*. Eva M. Hamberg och Tomas Hammar (red). Stockholm : Liber.
- Lorentzen, Mikael (2008) *Multikulturella visioner-Hedersrelaterat våld och socialt arbete i medierna*. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.
- Lund, Anna och Ramsby, Fanny (2001) "Det finns ju givetvis någon där som har kapacitet" Om arbetsförmedlingen som "dörrvakt" eller "dörröppnare" i Trondman, Mats och Bunar, Nihad *Varken ung eller vuxen*. Stockholm: Atlas.
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsombändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Stockholm: Stockholms universitet. Diss.
- Lundström, Tommy & Vinnerljung, Bo (2001) "Omhändertagande av barn under 1990-Talet". I Szebehely, M. (red) *SOU 2001:52. Välfärdstjänster i omvandling*. Antologi från kommittén välfärdsbokslut.
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003) "Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården" I *Socialvetenskaplig tidskrift* 2003:10.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2002:13) *Rätten till sitt eget liv: behovet av skyddat boende för flickor i patriarkala familjer*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Malmö stad (2004) *Handlingsplan: Välfärd för alla-det dubbla åtagandet*. Malmö: Malmö Stad.
- Martens, Peter (1990) "Brottslighet bland ungdomar med invandrarbakgrund" i Wikström, P-O (red) *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljö*. Brå-rapport 1990:5 Stockholm: All-

- männa Förlaget.
- Mattsson, Tina (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete–Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- Meeuwisse, Anna och Swärd, Hans (2002) "Vad är ett socialt problem?" i *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mella, Orlando (1990) *Chilenska flyktingar i Sverige*. Stockholm: CEIFO.
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Montesino, Norma (2008) "Flyktingskap, ett handikapp" i *Socialvetenskaplig tidskrift* 2008:1.
- Mulinari, Diana & Rätzl, Nora (2006) *Bortom etnicitet: festskrift till Aleksandra Ålund*. Umeå: Boréa.
- Månsson, Sven-Axel (1984) *Kärlek och kulturkonflikt–invandarmäns möte med svensk sex- och samlevnadskultur*. Stockholm: Prisma.
- Nationell rapport om skyddat boende mm* (2004) Maria-Pilar Reyes (författare). Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Nordin Jareno, Karin & Carlberg, Margareta (2005) "Ungdomars behov av samhällets stöd–en lägesbeskrivning". Stockholm: Socialstyrelsen nr. 2005-131-18.
- Nyberg, Eva (1993) *Barnfamiljers migration: familjers relationer i en förändrad livssituation*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet. Diss.
- Nyberg, Eva (2000) "Barnfamiljers migration-uppbrott och förändring" I Allwood & Franzén. *Tvårkulturella möten*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ohlsson & Swärd (1994) *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Olkiewicz, Ewa (1990) *Invandrarfamiljer i förändring. En studie över finska och jugoslaviska invandrarungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Olsson, Erik (1989) *Vakuumpöckat: flyktfamiljer i Stockholm*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsbyrån, Stockholms socialförvaltning.
- Olsson, Erik (1999) "Internationell migration och etniska relationer i socialt arbete–svensk diskurs" I Soydan (red) *Socialt arbete med etniska minoriteter* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Peralta, Amanda (2005) "Det sagda och det tänkta" I *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Stockholm: Fritzes SOU 2005:41.
- Pettersson, Tove (2005) "Kriminologiskt perspektiv – Diskrimineras personer med utländsk bakgrund av rättsväsendet?" I *Likhet inför lagen* red. Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T., Pettersson, T., Stockholm: Natur och Kultur.
- Pettersson, Tove (2008) "Invandrare och brott" i Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red) *Migration och etnicitet–perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Pripp, Oscar (2002) "Mediabilder och levd erfarenhet" Ingår i: *Fittja, världen och vardagen*. Ingrid Ramberg och Oscar Pripp (red). Tumba: Mångkulturellt centrum
- Pripp, Oscar (2004) *Mångfald i kulturlivet*. Pripp (red). Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Pripp, Oscar & Öhlander, Magnus (2005) *Kulturbegreppets användningar och sociala betydelser*. Elektronisk publ. www.ep.liu.se/ecp/015/

- Pålsson, Jan (1995) "Gruppbehandling av traumatiserade flyktingar" I Hjern, Anders (red) *Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ramberg, Ingrid & Pripp, Oscar (2002) "Fittja, världen och vardagen". Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Rapport Integration (2002) Norrköping: Integrationsverket
- Regeringskansliet (2003) *Regeringens insatser för ungdomar som riskerar hedersrelaterat våld*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Reinans, Sven (1981) "Om den andra generationen" i *Innvandringen och framtiden*. Hamberg, Eva M & Hammar, Tomas (red) Stockholm: Liber förlag.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana (2003). (red) *Maktens (o)lika förkländnader-Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- de los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige-en kunskapsöversikt* Integrationsverkets rapportserie 2002:13. Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, Paulina (2003) *Patriarkala enklaver eller ingenmansland?* Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet-kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Lund: Liber AB.
- de los Reyes, Paulina (2009) *Unga romers situation-en intervjustudie*. Malmö: Ungdoms styrelsen.
- Rojas, Mauricio (1995/2001) *Sveriges oälskade barn-att vara svensk men ändå inte*. Stockholm: Brombergs.
- Rosales, René Léon (2005). "Likhetsens logik. Om bruket av kultur i debatten om mordet på Fadime Sahindal". I Öhlander, Magnus (Red.) *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksam*. (s. 91-119). Lund: Studentlitteratur.
- Runfors, Ann (2003) *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar*. Stockholm: Prisma.
- Said, Edward W. (1995) *Orientalism*. Stockholm: Ordfront.
- Sandberg, Greta (2006) *Institutionella praktiker och "den andre": en studie om ungdomar med utländsk bakgrund och mötet med välfärdsstatliga institutioner i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- Sarnecki, Jerzy (1994) *Ungdomsbrottslighetens omfattning, karaktär och orsaker*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Sarnecki, Jerzy (1996) "Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda Ungdoms hem i Stockholms län åren 1990-1994" i Armelius, Bengt-Åke (red) *Vård av ungdomar med sociala problem: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.
- Sawyer, Lena (2006) "Utbildningens dilemma: demokratiska ideal och andrafierande praxis": I *Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. Lena Sawyer & Masoud Kamali (red). Stockholm: Fritzes.
- SCB (1965) *Brottsligheten 1962*. Stockholm: Statistiska centralbyrån
- Schierup, Carl-Ulrik & Ålund, Aleksandra (1991) *Paradoxes of multikulturalism: Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebry.
- Schlytter, Astrid (2004) *Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Sernhede, Ove (2000) "Föreställda gemenskaper och nya etniciteter" I *Nordiskt socialt*

- arbeid 2000:1.
- Sernhede, Ove (2002) *Alienation is my nation: hiphop och unga mäns utanförskap i Det nya Sverige Stockholm*: Ordfront.
- Sernhede, Ove (2003) "Demoniseringen av förortens unga och behovet av en ny socialpedagogik" I Ahmadi (red) *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber & SiS.
- Sernhede, Ove (2006) "Ungdom, utanförskap och transkulturella bricolage". I *Bortom etnicitet: festskrift till Aleksandra Ålund*. Umeå: Boréa.
- Sjöblom, Yvonne (2002). *På väg ut. När ungdomar rymmer eller kastas ut hemifrån-ur socialtjänstens perspektiv*. Stockholm: Stockholms Universitet. Diss.
- Sjöblom, Yvonne (2003) "Att rymma och kastas ut hemifrån-ett icke legitimt uppbrott från familjen" I Ahmadi (red) *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS
- Sjöblom, Yvonne (2006) *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*. FoU Nordväst i Stockholms län.
- Sjögren, Annick (2003) "Kulturens roll i identitetens byggande" i Ahmadi (red) *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Sjöö, Sofia (2003a) *Ungdomsinsatser inom Storstadssatsningen i Stockholm: en kartläggning samt en fördjupningsstudie*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Sjöö, Sofia (2003b) *Tjejverksamheter inom Storstadssatsningen: projektmedel till ungdomsverksamheter dominerade av pojkar*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Skytte, Marianne & Montesino, Norma (2006) "Kulturella perspektiv inom socialt arbete" I Meeuwisse, Sunesson & Swärd (red) *Socialt arbete-en grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Socialdepartementet, Social- och Hälsovårdsministeriet (1993) *Socialtjänstens insatser för finska barn i Sverige-Rapport från Socialstyrelsen*. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Social Rapport 2006. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1977) *Socialt arbete bland flyktingar*. Sverige: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1986) *Invandrarna i siffror. Fakta och forskning inom Socialtjänsten m.m.* pm 121/86. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1986:2) *Individeriktade insatser i invandrarfamiljer*. Stockholm: Liber.
- Socialstyrelsen/Holmberg (1991) *Socialt arbete bland zigenare: en utvärdering av zigenarprojekt 1985-91* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1995:7) *Invandrarbarn i familjehem* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1997:1) *Invandrarkunskap i högskoleutbildningen: en undersökning om yrkesutbildningar inom hälso- och sjukvårds- och det sociala området*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1998) *Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar: en uppföljning av utvecklingen sedan 1993 SoS-rapport 1998:5*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen, Brå & SiS (2002) *Unga lagöverträdare. Uppföljning av överlämnande till vård inom socialtjänsten samt slutna ungdomsvård (sammanfattning)*. Brottsförebyggande rådet, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen, 2002-103-11.

- Socialstyrelsen, Brå & SiS (2002) *Sluten ungdomsvård-en uppföljning* Brottsförebyggande rådet, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen 2002-103-12.
- Soininen, Maritta (1992) *Det kommunala flyktingmottagandet-genomförande och organisation*. Stockholm: Ceifo.
- SOU 1951:42 *Betänkande med förslag till utlänningslag m.m. / avgivet av 1949 års utlänningskommitté*. Stockholm, Statens offentliga utredningar.
- SOU 1956: 61 *Ny barnavårdsdag: betänkande 2: Barnavårdskommittén*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- SOU 1967:18 *Invandringen: problematik och handläggning: Utlänningsutredningens betänkande, 2*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- SOU 1974:7 *Barn- och ungdomsvård: betänkande avgivet av Fosterbarnsutredningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1974:39 *Socialvården Mål och medel. Principbetänkande av socialutredningen*. Stockholm.
- SOU 1974:69 *Invandrarna och minoriteterna*. Invandrarutredningen. Stockholm: Liber.
- SOU 1984:45 *Invandrarna i hälso- och sjukvården*. Stockholm: Liber.
- SOU 1984:58 *Invandrar- och minoritetspolitiken: Slutbetänkande/ av Invandrarpolitiska kommittén* Stockholm: Liber/ Allmänna förlag.
- SOU 1991:60 *Olika men ändå lika: om invandrarungdomar I det mångkulturella Sverige: betänkande/ av Ungdomskommittén*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1996:55 *Sverige, framtiden och mångfalden: slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:61 *Att växa bland betong och kojor. Ett delbetänkande om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta bostadsområden från Storstadskommittén* . Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:31 *Det gäller livet-stöd och vård till barn och unga med psykiska problem*. Barnpsykiatrikommittén. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:3 *Välfärd vid vägskalet. Utveckling under 90-talet. Delbetänkande/Kommittén Välfärdsbokslut*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:77 *Ombändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. Åke Bergmark (red.). Stockholm: Fritzes.
- SOU 2001:55/Jonsson, Jan & Östberg, Wiveca *Barn och ungdomars välfärd: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:92 *Unga utanför*. Utredningen om unga utanför. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:79 *Integrationens svarta bok: agenda för jämlikhet och social sammanhållning*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:21 Nohrstedt, Stig Arne (red) *Mediernas vi och dom: mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*. Stockholm: Fritzes.
- Soydan, Haluk (red) (1984) *Socialt arbete och invandrare*. Malmö: Liber.
- Soydan, Haluk (1994) *En jämförelse av svenska respektive engelska socialarbetares bedömning av en familj med invandrarbakgrund*. Örebro: Forskargruppen i socialt arbete.

- Soydan, Haluk (1995) *Försäkringskassan och invandrarna*. Lund: Bokbox.
- Soydan, Haluk, Jergeby, Ulla, Olsson, Erik, Harms-Ringdahl, Mari (1999) *Socialt arbete med etniska minoriteter- en litteraturoversikt*. Stockholm: Liber.
- Soydan, Haluk (2000/2005) "Migration" i Goldberg, Ted (red) *Sambällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Soydan, Haluk (2005) *Bedömning av ett barnavårdsärende: en studie i fem länder*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS), Socialstyrelsen
- Stenius, Kerstin (1983) *Invandrarna och den psykiatriska vården*. Socialstyrelsen redovisar 1983:3. Stockholm.
- Suikkila, Juhani (1977) *Normer och normkonflikter bland finska immigrantungdomar och svenska ungdomar*. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet. Nr 40.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1999) *I nationalismens bakvatten: om minoritet, etnicitet och rasism*. Lund: Studentlitteratur.
- Sveri, Britt (1973) "Utlänningars brottslighet En kriminalstatistisk jämförelse mellan svenska och utländska medborgare" i *Svensk juristtidning* Årgång 58 Häfte 4.
- Sveri, Britt (1980) *Utlänningars brottslighet: en jämförelse mellan om grövre brott övertygade personer 1967 och 1977*. Kriminalvetenskapliga institutet. Stockholms universitet.
- Sveri, Britt (1987) *Återfall i brott bland utländska medborgare*. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet.
- Sveri, Knut (1966) "Kulturkonflikt och brottslighet" i *Svenska minoriteter* Schwarz, David (red) Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Schwarz, David (1973) *Kan invandrarna bli svenskar?* Lund: Studentlitteratur.
- Säfström, Carl-Anders & Östman, Leif (1999) *Textanalys*, Lund. Studentlitteratur.
- Sörman, Ylva (1984) "Invandrare, sexualitet och samlevnad" i Soydan, Haluk (red) *Socialt arbete och invandrare*. Malmö: Liber.
- Tamas, Gellert (2005) *Lasermannen-en berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Taylor, Charles (1994) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*, Göteborg: Daidalos.
- Tham, Henrik (1983) "Utlänningarna och brottsligheten-forskningens läge" Ur *Utlänningarna och brottsligheten* Eriksson, Ulla-Britta & Tham, Henrik (red) Brå rapport 1983:4.
- Tigervall, Carina (2005) *Folkbemsk film: med "invandraren" i rollen som den sympatiske Andre*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Tilly, Charles (2000) *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv.
- Urban, Susanne (2006) "Upplösningen av bostadssegregationens paradoxer" i Mulinari, Diana & Räthzel, Nora (red) *Bortom etnicitet. Festskrift till Aleksandra Ålund*. Umeå: Boréa.
- Vinnerljung, Bo (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar: om ungdomar på fosterhem och på institution*. Stockholm: SUC Socialstyrelsen.
- Wadensjö, Eskil (1982) "Vem är arbetslös?" i *Ekonomisk debatt* nr 8/1982.
- Wennerberg, Sören Barlebo (2001) *Socialkonstruktivism-positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber ekonomi.
- Westin, Charles (1987) *Den toleranta opinionen: inställningen till invandrare*

- Stockholm: Delegationen för invandrarforskning, DEIFO.
- Westin, Charles (2008) "Om etnicitet, mångfald och makt" I Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red) *Migration och etnicitet-perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Widerberg, Karin (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Widgren, Jonas (1980) *Svensk invandrarpolitik: en faktabok*. Lund: Liber.
- Willerslev, Richard (1983) *Den glemte indvandring: den svenske indvandring til Danmark 1850-1914*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Winther Jørgensen, Marianne & Philips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, Aleksandra (1994) "Etnicitet och modernitet-om "tradition" i modern kulturforskning" i Öhlund & Bolin *Ungdomsforskning*. Stockholm: Ungdomskultur vid Stockholms universitet.
- Ålund, Aleksandra (1995) "Lilla Aktuelltts förkrympta världsbild" i *Kulturella perspektiv 1995:4*.
- Ålund, Aleksandra (1997/2005) *Multikultiungdom: kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, Aleksandra (1999) "Etnicitetens mångfald och mångfaldens etniciteter. Kön, klass, identitet och ras" i Olsson (red) *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlsson.
- Ålund, Aleksandra (2002) "Sociala problem i kulturell förklädnad". I Meuwisse, Sunesson & Swärd (red). *Perspektiv på sociala problem* Stockholm: Natur och kultur.
- Öhlander, Magnus (2005) "Kulturbundna främlingar" i Öhlander, Magnus (2005) *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur.
- Öhlund, Tomas (1997) *Normaliseringspraktiker i det moderna samhället*. Umeå Universitet nr.24
- Östberg, Francesca (2005) "Vinjettcirkeln-en metod att fördjupa sin kunskap i tvärkulturellt socialt arbete" I Ahmadi & Lönnback *Tvärkulturellt socialt arbete: av Socialarbetare för socialarbetare*. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen.

TIDSKRIFTS- OCH TIDNINGSArtiklar

- Bustos, Enrique (1991) "Identitetsförlust" i *Invandrare & Minoriteter Temanummer om psykisk hälsa*. 1991:4-5
- Brandell-Forsberg, Margareta (1991) "Flyktningbarn riskbarn" i *Invandrare & Minoriteter Temanummer om psykisk hälsa*. 1991:4-5
- Hessle, Sven "Därför är det internationella kunskapsutbytet viktigt för klientarbetet" *Socionomen* 2004:8
- Kamali, Masoud "Svar till kulturessentialismens väktare" *Socionomen* 2002:5
- Mella, Orlando (1991) "Hemlandstrauma och mottagningsstress" i *Invandrare & Minoriteter Temanummer om psykisk hälsa*. 1991:4-5
- Mulinari, Paula "Exotiskt strössel" *Arena* nr. 4/2004
- Nagy, Geza & Ronnby, Alf "Kulturella förklaringar till hedersmord är inte kulturrasism" *Socionomen* 2002:4

- Nagy, Geza & Ronnby, Alf "Debatten om hedersmord" *Sociologin* 2002:8
- Schwarz, David (1991) "Etnicitet som stigma" i *Invandrare & Minoriteter Temanummer om psykisk hälsa*. 1991:4-5
- Söder, Ulla-Stina & Entrena, Eva "Personlighet och utbrändhet" i *Invandrare & Minoriteter Temanummer om psykisk hälsa*. 1991:4-5

Rapporter i serien

1. Salonen, Tapio & Rickard Ulmestig 2004:1. *Nedersta trappsteget.*
2. Harju, Anne 2005:1. *Barn och knapp ekonomi.*
3. Enokson, Uffe 2005:2. *Tid, pengar och sociala nätverk.*
4. Salonen, Tapio (red.) 2005:3. *Rena rama Sociorama.*
5. Johnsson, Eva 2006:1. *Trångsvård enligt LVM.*
6. Järkestig Berggren, Ulrika 2006:2. *Personligt ombud.*
7. Enokson, Uffe 2006:3. *Tiden i senmodernt vardagsliv.*
8. Johnsson, Eva & Kerstin Svensson 2006:4. *Omedelbart samarbete.*
9. Denvall, Verner & Tabitha Wright Nielsen 2006:5. *Innovationsparadoxen.*
10. Kullberg, Karin 2006:6. *Man bittar sin nisch.*
11. Karlsson, Ingrid 2006:7. *Att leda i kommunal äldreomsorg.*
12. Ahlgren, Thorbjörn 2007:1. *Ungdomsbehandling.*
13. Johansson, Mairon 2007:2. *Gamla och nya frivillighetsformer.*
14. Bergman, Ann-Sofie 2007:3. *Ett gott hem?*
15. Lundby, Erika 2008:1. *Kunskapsöversikt över barns konsumtionsmönster.*
16. Albertsson, Marie 2008:2. *Från socialbidrag till äldreomsorgsstöd.*
17. Jacobson Pettersson, Helene 2008:3. *Socialt medborgarskap och social delaktighet.*
18. Giertz, Lottie 2008:4. *Ideal och vardag.*
19. Sandvall, Lisbeth 2008:5. *Från skuldsatt till skuldfri.*
20. Lorentzen, Mikael 2008:6. *Multikulturella visioner.*
21. Thelin, Angelika 2009:1. *Den tredje åldern – en kunskapsöversikt.*
22. Ulmestig, Rickard 2009:2. *I arbetslinjens skugga.*
23. Johansson, Kerstin & Johnsson, Eva 2009:3. *Teori och praktik i socio-
nomutbildning.*
24. Damberg, Magdalena 2010:1. *Kompetensfrågans lokala konkretisering.*
25. Sandberg, Greta 2010:2. *Etnicitet, ungdom och socialt arbete.*

Publikationer i rapportserien i socialt arbete vid Linnéuniversitetet kan beställas genom SA, Linnéuniversitetet, 351 95 Växjö
E-post: rapport.sa@lnu.se
Tel: 0772-28 80 00